

Dif

Difusió i ús dels termes
Espais Terminològics 2012

en primer **terme**.10
Papers

Difusió i ús dels termes

Espais Terminològics 2012

Direcció de la col·lecció:
Rosa Colomer i Artigas

Coordinació:
F. Xavier Fargas Valero

Edició d'aquest volum a cura de:
F. Xavier Fargas Valero

Imatges:
Henar Velázquez Montané

Difusió i ús dels termes

Espais Terminològics 2012

Actes de la jornada del 28 de juny de 2012

TERMCAT, Centre de Terminologia

Biblioteca de la Universitat de Vic. Dades CIP:

Jornada Espais Terminològics (4a: 2012 : Barcelona)

Difusió i ús dels termes : actes de la Jornada del 28 de juny de 2012

p. ; cm. - (En Primer Terme ; 10. Papers)

Bibliografia

ISBN 978-84-9766-461-5 (Eumo)

ISBN 978-84-393-8958-3 (Termcat)

I. TERMCAT, Centre de Terminologia II. Títol : Difusió i ús dels termes: Espais Terminològics 2012 1. Terminologia - Investigació - Catalunya 2. Terminologia - Congressos 804.99-3

Disseny de la coberta: Eumogràfic

Maquetació: Ormobook

Primera edició: desembre de 2012

© dels textos, els autors

© d'aquesta edició:

Eumo Editorial. C. de Perot Rocaguinarda, 3. 08500 Vic
www.eumoeditorial.cat - eumoeditorial@eumoeditorial.com
-Eumo és l'editorial de la Universitat de Vic-

TERMCAT, Centre de Terminologia
Mallorca, 272. 08037 Barcelona
www.termcat.cat - informacio@termcat.cat

Imprès a Tallers Gràfics Soler

Dipòsit legal: B-32.329-2012

ISBN Eumo Editorial: 978-84-9766-461-5

ISBN TERMCAT: 978-84-8958-3

Queda expressament prohibida, sota les sancions establertes per la llei, la reproducció total o parcial d'aquesta obra sense l'autorització escrita dels titulars del copyright, tant si és feta per reprografia o per tractament informàtic com per qualsevol altre mitjà o procediment. Queda igualment prohibida la distribució d'exemplars d'aquesta edició mitjançant lloguer o préstec públics.

TAULA DE CONTINGUT

Introducció	9
Institucions col·laboradores i programa	13
Presentació de la jornada	
Rosa Colomer	15
1. Diffusion et usage des termes au Québec : bilan des recherches socioterminologiques Jean Quirion	19
Difusió dels termes i mediadors lingüístics	51
2. La difusió de la terminologia en la localització Anna Maria Agustí	53
3. Difusió i ús dels termes: l'experiència dels Serveis Lingüístics de la Universitat de Barcelona Àngels Egea	61
4. ESTEN, eina de seguiment de la terminologia normalitzada Mercè Lorente	67
5. Les propostes terminològiques a Televisió de Catalunya Ernest Rusinés	83
6. L'assessorament lingüístic al Parlament: ús i difusió de la terminologia legislativa Margarida Sanjaume	91

Ús dels termes en els àmbits especialitzats	101
7. Difusió i ús dels termes en l'àmbit de l'esport David Gladwell	103
8. Producció i difusió de la terminologia especialitzada en l'àmbit de les tecnologies de la informació geogrà- fica Joan Nunes	109
9. Difusió de la terminologia pròpia de la nanociència i la nanotecnologia Francesca Peiró	121
10. Ús dels termes en l'àmbit de les ciències de la salut Josep Reig	133
11. Difusió i ús dels termes de l'escenografia i la navega- ció tradicional catalana Jordi Salvador	147
Proposta de conclusions	153
Índex general	157

Introducció

Aquest volum recull les actes dels Espais Terminològics 2012, que es van dur a terme a la Universitat de Barcelona el dia 28 de juny de 2012 i es van dedicar a la difusió i l'ús dels termes. Amb aquesta jornada, els Espais Terminològics van arribar a la seva quarta edició, i es consoliden com un espai privilegiat per a l'intercanvi d'idees sobre terminologia, després de les experiències viscudes l'any 2005 (dedicada a la normalització terminològica), l'any 2007 (dedicada al tractament dels manlleus) i l'any 2009 (dedicada a la variació geolingüística).

Ens fa una il·lusió especial presentar aquest llibre, que és el desè volum de la col·lecció *En Primer Terme*, la qual pretén difondre entre el públic interessat reflexions, propostes i estudis d'especialistes vinculats a la terminologia que poden servir per a ampliar les perspectives d'anàlisi en aquesta disciplina. La col·lecció s'estructura en dues sèries, la de *Criteris i Mètodes* —que dona sortida als documents que elabora el TERMCAT per difondre aspectes metodològics i de fons de la seva activitat—, i la sèrie en què s'emmarca aquest volum, la sèrie *Papers* —que recull actes de jornades i altres estudis d'especialistes que poden ajudar a aprofundir en qualsevol dels aspectes que abraça la terminologia. La col·lecció, nascuda l'any 2005, és una aposta clara del TERMCAT per posar l'accent no sols en la difusió de terminologia especialitzada, sinó també en la transferència del coneixement acumulat a partir de la pràctica terminològica i en l'obertura d'espais d'intercanvi d'idees per afavorir el progrés de la terminologia com a disciplina.

En la preparació d'aquest volum hem ofert als ponents que van participar en la jornada la possibilitat que, si ho consideraven oportú, no es limitessin a reproduir exactament el mateix text que hi van pronunciar, sinó que l'han pogut ajustar, allargar, completar o modificar tant com han volgut, atès que du-

rant la jornada els vam demanar que s'ajustessin amb molta precisió a uns temps d'intervenció escassos per poder donar més entrada al debat. A part de les intervencions de tots els ponents convidats, reproduïm també en aquestes pàgines el text de presentació de la jornada que va pronunciar Rosa Colomer, directora del TERMCAT, perquè emmarca els objectius de la trobada, i també la proposta de conclusions que, poc després de la jornada, es va fer pública des del web del Centre de Terminologia, amb la possibilitat que totes les persones interessades poguessin proposar-hi canvis, esmenes o addicions, i que es publiquen aquí amb les modificacions que s'hi van fer després de les observacions rebudes.

Seguint l'estructura de la jornada, el primer text que es presenta és la presentació que va oferir el professor Jean Quirion, de la Universitat d'Ottawa, que fa un balanç dels estudis que s'han fet al Quebec (i a altres llocs) sobre la difusió dels termes. El seu text esdevé un marc complet que ajuda a identificar els principals aspectes que cal tenir en compte en l'anàlisi dels factors que afavoreixen o dificulten l'arrelament en l'ús dels termes. El text es presenta en francès, tal com es va pronunciar la conferència.

Tot seguit s'obre el bloc d'intervencions reservades als mediadors lingüístics, uns elements clau a l'hora d'identificar els termes que tenen més dificultats per arrelar i quines raons ho poden explicar. Anna M. Agustí, experta en localització i traducció, hi presenta la seva experiència des de l'àmbit de l'empresa privada. Àngels Egea, per la seva banda, ofereix la perspectiva dels Serveis Lingüístics de la Universitat de Barcelona, on la gestió lingüística de terminologia especialitzada és contínua. També Mercè Lorente se centra en l'àmbit universitari, però amb un enfocament força diferent, perquè la seva visió, com a membre del grup de recerca IULATerm, parteix d'una experiència en docència en terminologia, i se centra en la presentació d'una eina que pot tenir un paper clau per a l'estudi de la implantació terminològica, l'ESTEN. Ernest Rusinés recull l'experiència que viuen els Serveis Lingüístics de la Televisió de Catalunya: una perspectiva molt interessant en què entren en joc aspectes com ara la pressió de l'ús real, la versemblança, el paper de model o de mirall dels mitjans de comunicació, etc. Finalment, Margarida Sanjaume, des dels Serveis Lingüístics

del Parlament de Catalunya, ens permet albirar fins a quin punt pot ser transcendent l'ús que es consolidi en la terminologia present en les lleis i altres disposicions oficials.

El segon bloc ofereix una aproximació diferent, i l'eix principal és temàtic. Així, experts de sectors d'especialitat ben diversos, amb experiència en el treball i l'assessorament terminològic, ens fan reflexionar sobre els factors que faciliten o dificulten l'ús i la difusió dels termes catalans en cadascun dels seus àmbits. En primer lloc, David Gladwell, periodista especialitzat en esports, presenta una perspectiva sobre aquest ampli sector, sempre en un fil entre la més àmplia divulgació i la més alta especialització. Per la seva banda, Joan Nunes, expert en sistemes d'informació geogràfica, ens ofereix la visió de l'especialista que desenvolupa la seva activitat professional en àmbits punters, molt canviants, amb forta influència de l'anglès. També és un camp de gran especialització teòrica i tecnològica el que coneix i presenta Francesca Peiró, experta en nanociència i nanotecnologia, que també té una àmplia experiència en recerca i docència a la universitat. Sense abandonar l'especialització, l'àmbit de les ciències de la salut que cobreix Josep Reig, expert neuroanatomista, no pot deixar de banda la necessitat de comunicació i de divulgació, atès que el pacient ha de tenir també accés al coneixement mèdic en allò que l'afecta directament. Finalment, Jordi Salvador, que el dia de la jornada va haver d'excusar la seva absència, presenta aquí la seva experiència des de l'àmbit de l'escenotècnia i la navegació, els dos terrenys en què ha elaborat materials terminològics, endut per la necessitat professional o per la passió personal.

Tot aquest conjunt d'experiències i de perfils professionals ens permeten presentar en aquest volum una visió força àmplia sobre els factors implicats en la difusió i l'ús dels termes. Esperem que el lector hi trobi tants elements d'interès com hi hem trobat des de l'organització de la jornada.

Centre de Terminologia TERMCAT

Institucions col·laboradores i programa

espaist**term**inològics

Difusió i ús dels termes

Barcelona, 28 de juny de 2012
Universitat de Barcelona (Aula Magna)

Organització:

Amb el suport i la col·laboració de:

El TERMCAT, en col·laboració amb el Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona, convoca la quarta edició dels **Espais Terminològics**, dedicats en aquesta ocasió a la **difusió i l'ús dels termes**.

La intenció de la jornada és reflexionar sobre els aspectes que afecten l'extensió i l'arrelament en l'ús dels termes: quins elements fan que una determinada proposta terminològica tingui més possibilitats de ser acceptada i utilitzada pels usuaris?; quines eines i quins recursos faciliten la difusió i la implantació en l'ús de les propostes?; quin paper poden fer els professionals de la mediació lingüística o dels diversos àmbits d'especialitat per a afavorir la difusió de les propostes?

El professor Jean Quirion, reconegut especialista en aquest àmbit, oferirà la conferència inaugural, que es completarà amb dues taules rodones que abordaran el tema des d'una perspectiva aplicada. La primera estarà integrada per professionals de la mediació lingüística en mitjans de comunicació, en empreses, en l'administració pública i en empreses privades; i la segona, per experts de diversos àmbits d'especialitat que tenen experiència en la creació de materials terminològics.

Confiem que aquesta convocatòria despertarà el mateix interès que van merèixer les edicions anteriors dels Espais Terminològics, i que el diàleg que s'estableix entre el col·lectiu de professionals interessats en la terminologia permeti avançar en l'establiment dels millors mecanismes per a facilitar l'ús dels termes catalans més adequats en tots els àmbits d'especialitat.

Difusió i ús dels termes

8.45 h	Acol·lida dels participants	12.15 h	Pausa
9.00 h	Obertura de l'acte Albert Soler , director del Departament de Filologia Catalana, Universitat de Barcelona Isidor Mari , president de la Secció Filològica, Institut d'Estudis Catalans Yvonne Gitley , directora general de Política Lingüística, Generalitat de Catalunya Rosa Colomer , directora del TERMCAT	12.25 h	Taula rodona: Ús dels termes en els àmbits especialitzats Moderadora: M. Antònia Julià , Àrea de Projectes Terminològics, TERMCAT Hi intervenen: David Gladwell , periodista esportiu i traductor, FC Barcelona i Gols television Joaquim Nunes , geògraf especialista en sistemes d'informació geogràfica, Departament de Geografia, Universitat Autònoma de Barcelona Francesca Peiró , física especialista en nanotecnologia, Facultat de Física, Universitat de Barcelona Josep Reig , metge especialista en neuroanatomia, Facultat de Medicina, Universitat Autònoma de Barcelona Jordi Salvador , escenògraf i navegant
9.15 h	Jean Quirion , Facultat de Traducció i Interpretació, Universitat d'Ottawa Conferència: Difusion et usage des termes au Québec : bilan des recherches socioterminologiques *	14.00 h	Cloenda de l'acte
10.15 h	Pausa i cafè		
10.45 h	Taula rodona: Difusió dels termes i mediadors lingüístics Moderadora: Neus Nogué , Departament de Filologia Catalana, Universitat de Barcelona Hi intervenen: Anna M. Agustí , MSS, Traducció i Localització Angels Egea , Serveis Lingüístics, Universitat de Barcelona Mercè Lorente , Grup IULATERM, Universitat Pompeu Fabra Ernest Rusines , Serveis Lingüístics, Televisió de Catalunya Margarida Sanjaume , Serveis d'Assessorament Lingüístic, Parlament de Catalunya		

* Conferència en francès

Presentació de la jornada

Rosa Colomer

En primer lloc,¹ voldria donar-vos les gràcies per acompanyar-nos avui en la quarta edició dels Espais Terminològics, que —com sabeu— són un punt de trobada que organitzem cada dos anys (aquesta darrera vegada han estat dos anys i mig) amb totes les persones interessades en el treball terminològic i en les qüestions que s'hi relacionen.

Els Espais Terminològics van ser concebuts fonamentalment amb dos objectius. D'una banda, propiciar un espai de trobada de persones que treballen directament o indirectament amb la terminologia i que pertanyen a àmbits professionals diversos i de vegades allunyats: la llengua, la comunicació, la gestió de la informació, l'ensenyament, les tecnologies, la ciència, els diversos sectors d'activitat, etc. D'altra banda, els Espais volien ser una oportunitat per analitzar i debatre qüestions d'interès entorn de la terminologia, i especialment aquelles menys establertes, més complexes o que presentaven una diversitat d'opcions a l'hora d'abordar-les.

En definitiva, doncs, es tractava de promoure un espai conjunt de reflexió que permetés extreure unes conclusions aplicables als treballs terminològics en llengua catalana, amb la finalitat de millorar-los i fer-los més adequats, més útils i més eficaços.

Amb aquesta idea, els primers Espais es van dedicar a la normalització de la terminologia i s'hi va analitzar la viabilitat de produir ciència en català en un àmbit dominat absolutament per l'anglès. En els segons Espais vam tractar els manlleus terminològics i concretament els provinents de llengües amb alfabetos no llatins, i vam debatre sobre quins criteris podríem aplicar en la incorporació d'aquestes formes al català, te-

1. Aquest text és la transcripció del parlament de Rosa Colomer durant la presentació de la jornada.

nint en compte tots els aspectes socials que hi tenen incidència. En la tercera edició vam abordar el tema de la variació geolingüística en terminologia, i vam constatar la necessitat d'establir criteris que garanteixin el respecte per les diferents maneres de parlar del territori i que alhora assegurin la precisió necessària en la comunicació especialitzada.

En l'edició que ara estrenem, hem volgut posar sobre la taula un aspecte que ens sembla del tot rellevant i que ha estat present, d'una manera o una altra, en totes les jornades. Es tracta de tot el que té a veure amb la difusió i l'arrelament en l'ús de les terminologies. De fet, la finalitat última de les institucions que —com el TERMCAT— treballem per a la normalització de la llengua no és únicament l'elaboració de determinats recursos o productes, sinó que l'hem de buscar en l'ús que en fan els seus destinataris. Delimitar aquesta qüestió; és a dir, arribar a conèixer quin és aquest ús, per què determinades propostes terminològiques arrelen més fàcilment que altres, i quins mecanismes tenim a l'abast per facilitar aquesta implantació, és una tasca complexa. I una tasca que cal abordar des de diferents perspectives i amb diferents instruments i metodologies.

Per a nosaltres, el punt de vista dels usuaris, experts i lingüistes, pel que fa a la difusió i l'ús dels termes, és del tot necessari. Ens interessa saber si els recursos que es desenvolupen són útils i si els termes que es proposen es difonen i s'usen en els sectors. I més en un moment com l'actual, en què cal més que mai racionalitzar i optimitzar totes les actuacions. La jornada d'avui ens brinda l'oportunitat, doncs, d'escoltar les percepcions i les anàlisis de persones que, d'una manera o altra, tenen un paper protagonista en la difusió i en l'ús dels termes. I, també, d'identificar aquells aspectes en què podem incidir, uns i altres, per augmentar l'eficàcia i la qualitat de les accions.

La jornada s'inaugura amb una conferència, que impartirà el professor Jean Quirion, en què ens parlarà de la difusió i l'ús dels termes al Quebec. Seguiran dues taules rodones que analitzaran el tema des d'una perspectiva més aplicada. La primera taula rodona és de perfil lingüístic, i combina la presència de professionals de la mediació lingüística amb experts universitaris. La segona se centra en els usos en els sectors científics i tècnics, i reuneix diversos especialistes, d'àmbits diferents, amb experiència en la creació de terminologies.

Per acabar, voldria expressar el nostre agraïment a les institucions que han col·laborat per fer possible aquesta edició dels Espais: la Direcció General de Política Lingüística, l'Institut d'Estudis Catalans i la Universitat de Barcelona, que ens acull avui en la seva Aula Magna.

Confiem que la jornada sigui fructífera i interessant per a tothom, i us convidem a participar-hi activament.

Moltes gràcies.

1. Diffusion et usage des termes au Québec : bilan des recherches socioterminologiques

Jean Quirion

JEAN QUIRION

Doctor en lingüística per la Universitat de Mont-real i professor a la Facultat de Traducció i d'Interpretació i al Departament d'Estudis Lingüístics de la Universitat del Quebec a Ottawa. També va treballar uns quants anys com a terminòleg a l'empresa privada i per a l'Administració. Els seus camps d'interès i de recerca abracen aspectes com ara la terminologia, la terminometria, la gestió terminològica, les tecnologies lingüístiques, la lexicografia i la documentació. Té nombroses publicacions sobre les matèries en què s'ha especialitzat i ha rebut diverses distincions i premis.

1.1 Introduction et contexte²

Un peu partout dans le monde, de nombreux efforts sont déployés pour renouveler les usages linguistiques. À l'origine de ces initiatives, on trouve parfois des organisations diverses, mais le plus souvent des gouvernements, qui cherchent à modifier l'équilibre des langues sur leurs territoires et les choix lexicaux de leurs citoyens. Dans ces pays coexistent des

2. Le présent texte est une version revue et augmentée d'un article paru dans le numéro 9 de la revue *Debate Terminológico*, avec l'aimable autorisation des éditeurs de la revue.

idiomes en concurrence. Fait intéressant, avec la facilité accrue des échanges internationaux, une telle situation se produit même sans la présence physique de locuteurs allophones à l'intérieur des frontières. On n'a qu'à penser à l'anglais, à son prestige et à son influence à l'échelle mondiale dans les domaines scientifique, financier, culturel, etc.; ce langage passe outre aux délimitations territoriales et exerce une pression extérieure. À cause du partage du sol ou de l'accès aisé aux sujets parlants d'un système linguistique différent, l'idiome économiquement bien portant, celui dont l'ascendant brille ardemment, l'emportera par assimilation. Manifestation ambiguë de ce phénomène, les usagers de langues minoritaires choisiront non pas tant d'adopter un code différent, mais plutôt d'inclure dans leur lexique des mots ou des expressions de l'idiome dominant. On trouve en République tchèque, au Japon, en Allemagne, en Catalogne, au Brésil, etc. des emprunts à l'anglais intégraux ou adaptés, alors que ces pays ne comptent pas de contingents massifs de locuteurs de cette langue; ils partagent plutôt un espace virtuel avec l'anglais. Cela se vérifie notamment dans les domaines spécialisés, où les vocables usités seront, sinon incorporés, du moins influencés par la langue dominante.

Dans les pages suivantes, l'accent sera placé sur la terminologie et, précisément, sur les tentatives de cerner l'évolution des usages. Que savons-nous des motifs qui régissent le choix des locuteurs quant à la langue des dénominations qu'ils utilisent? Certes, comme il vient d'être mentionné, le prestige et la force d'attraction d'un système linguistique jouent certainement un rôle. Parmi les diverses causes régulièrement évoquées (Rondeau, 1984; Sager, 1990; Kocourek, 1991; Dubuc, 2002; L'Homme, 2004), on recense l'euphonie, la brièveté, la dérivabilité et autres qualités liées à la facture du lexème. Certains auteurs (Picht et Draskau, 1985; Sager, 1990; Cabré, 1998; Cayer, 2002; Dubuc, 2002) signalent que les circonstances de création et de diffusion prédominent, comme la rapidité de dissémination, les moyens utilisés pour ce faire, l'influence des pairs, la présence des vocables dans les médias ou dans les dictionnaires, etc. Or, le fruit des efforts de valorisation du lexique des langues minoritaires ne se détermine pas facilement; on doit pour cela recourir à de longues et coûteuses analyses sur l'emploi des appellations. Jusqu'ici, ces dernières ont reposé, entre autres, sur

des entrevues avec des spécialistes (Martin, 1998), sur des techniques d'observation (Heller, Bartholomot, Lévy et Ostiguy, 1982) ou sur des questionnaires distribués dans des milieux experts (Daoust, 1987b). Certaines méthodes de mesure s'appuient sur des enquêtes terminométriques (Quirion, 2003a; Quirion, 2003b; Loinaz Beristain, 2008; Karabacak, 2009a; Karabacak, 2009b; Quirion, 2011); elles évaluent, à partir de corpus écrits, l'usage de termes en concurrence. Au fil des ans, quelques dizaines d'études ont ainsi été réalisées — à notre connaissance — au Québec, en Israël, en France, en Catalogne et en Turquie. À ce jour, cependant, nous avons été témoin d'aucune analyse globale de leurs enseignements et nous tenterons de combler partiellement ce vide.

Le présent article se fixe pour objectif de déterminer comment la variation sociale des vocabulaires a été évaluée au Québec dans la vingtaine d'années qui ont suivi l'adoption de la Charte de la langue française. Il cherchera d'abord à recenser les enquêtes sur l'implantation terminologique conduites au Québec, puis à en extraire les causes sociolinguistiques — ou, plus exactement, socioterminologiques — qui y sont étudiées. Le Québec constitue un cas remarquable d'aménagement linguistique vigoureux, lancé il y a environ 35 ans et initialement mené avec des moyens conséquents. À cette époque, le français était relativement peu valorisé dans la société québécoise. Bien que les anglophones soient inférieurs en nombre sur le territoire québécois, la proximité de 350 millions d'Anglo-Canadiens et d'Américains entretenait un vif sentiment d'insécurité linguistique chez les usagers du français. L'anglais dominait sur les plans social, économique et professionnel et son prestige favorisait l'assimilation des francophones. Afin de contre-carrer cette tendance, l'État québécois a adopté une loi qui faisait du français la langue normale et habituelle du travail, de l'enseignement, des communications, du commerce et des affaires. Il a ainsi investi massivement dans la préparation et la diffusion de vocabulaires dans des domaines variés. Ultérieurement, il en est résulté de nombreuses études sur la dissémination et l'implantation de termes, recourant à plusieurs des types d'enquête énumérés précédemment. Il s'agit donc d'un terrain fertile pour faire ressortir les influences de la société, dans ses manifestations diverses, sur les choix terminologiques

dans le discours des spécialistes. Daoust (1981b:4) expose l'intérêt d'une telle approche: « Pourquoi une telle perspective [sociolinguistique]? [...] Parce que, en voulant modifier les habitudes linguistiques, la Charte [de la langue française³] vise un changement social et socio-économique dont en fait, le changement linguistique n'est que le reflet. Parce que, surtout, l'utilisation d'une terminologie, comme l'utilisation d'une langue en général, est un symbole d'identification à un groupe: elle sert de signes de reconnaissance et d'appartenance. » Le point sera donc fait sur seize recherches menées au Québec entre 1979 et 1998 avec une portée sociolinguistique; cette période d'une vingtaine d'années s'avère faste au niveau des moyens et de l'accent placé sur l'aspect social, intérêt qui s'est estompé au cours des vingt dernières années. Celles-ci ont vu fleurir des études statistiques, qui ont apporté un nouvel éclairage sur les facteurs d'implantation. Un mariage des deux approches jusqu'ici menées successivement pourra livrer des résultats prometteurs. L'occasion se présente de dresser l'état de la question sur les savoirs accumulés, afin de faire ressortir les lignes de force et les espaces méconnues, dans le but d'orienter favorablement les travaux futurs. Après avoir présenté la question de recherche et la méthodologie suivie, les facteurs sociotermnologiques prépondérants dans les enquêtes seront exposés. Ces derniers seront analysés et les principaux axes sur lesquels peut se baser une implantation efficace seront dégagés. La fin de l'article contiendra la conclusion et offrira des perspectives supplémentaires.

3. La Charte de la langue française, ou Loi 101, est la loi linguistique qui a servi de pierre d'assise à l'aménagement linguistique au Québec (L.R.Q., chapitre C-11, consultable à http://www2.publicationsduquebec.gouv.qc.ca/dynamicSearch/telecharge.php?type=2&file=/C_11/C11.html).

1.2 Question de recherche et méthodologie

Notre question de recherche s'énonce comme suit : de quelle façon la variation terminologique sociale a-t-elle été initialement prise en compte dans les études d'implantation conduites au Québec? Précisément, quels facteurs ont été proposés pour l'expliquer et, parmi ceux-ci, lesquels semblent déterminants? La méthode mise en œuvre pour y répondre allie simplicité et rigueur. Les principales analyses menées sur le sujet ont d'abord été recensées. Par la suite, les leviers sociolinguistiques en ont été systématiquement extraits.

La section suivante contient la liste ordonnée et commentée des variables. Ces dernières sont affichées *grosso modo* par ordre d'importance, en tenant compte à la fois du nombre d'auteurs qui les ont étudiées et de la place qu'ils leur auront accordée. Pour chacune, les enseignements qui peuvent être tirés quant au rôle de ce facteur sur l'implantation lexicale dans des domaines spécialisés seront présentés. Il faut souligner que, bien que chacune de ces variables ait été incluse dans plusieurs enquêtes, elles n'ont pas pour autant toujours été mesurées en bonne et due forme. Cette précision importe, car toutes ne sont pas traitées également. Le spectre couvre en effet de la démonstration statistique d'un lien entre l'usage terminologique et la sociolinguistique jusqu'à des tentatives d'explication de tendances constatées, en passant par l'identification quasi énumérative de facteurs. Dans ce dernier cas, limité aux contraintes situationnelles en entreprise, ils seront mentionnés, tout simplement. Enfin, rappelons que les politiques québécoises visent notamment à franciser le milieu de travail; dans cette perspective, certaines études auront porté sur l'implantation au sein de sociétés commerciales (Heller et coll., 1982; Daoust, 1987a). Cet environnement particulier sera donc précisé de concert avec un certain nombre de variables discutées plus loin.

1.3 Variation sociale au Québec : facteurs étudiés dans les enquêtes d'implantation

1.3.1 Appartenance à un groupe social

L'humain, peu importe la langue qu'il parle, est influencé dans l'utilisation qu'il en fait par ses valeurs, sa culture, son milieu, etc. La sociolinguistique, appuyée par les travaux de nombreux chercheurs (Fasold et Schiffrin, 1989; Downes, 1998; Labov, 2002; Chambers, 2009, etc.), a eu tôt fait de mettre au jour un élément central de la variation, soit le signal d'adhésion à un groupe ou le désir d'être reconnu par ce dernier. Sans surprise, donc, la cause qui ressort clairement aux yeux des enquêteurs touche l'appartenance à un collectif social ou socio-professionnel. Ce critère s'apparente avec le répertoire oral ou écrit qui régit habituellement les communications dans un groupe donné; ont été distinguées, d'une part, les variables liées aux interactions à l'intérieur des noyaux sociaux et, d'autre part, celles portant spécifiquement sur le registre; ces dernières seront traitées dans la sous-section 1. Situations de *communication et registres de langue*).

Chrétien (1981) s'intéresse à l'utilisation de trois vocabulaires — anglo-américain, franco-québécois et franco-européen — du domaine de la haute-fidélité dans le cadre d'une enquête menée à Montréal. Aux fins de la recherche, il interroge des vendeurs, des techniciens de magasins spécialisés et des clients et répartit ces derniers: professionnels; commerçants et vendeurs; techniciens-ouvriers spécialisés; ouvriers non spécialisés; étudiants; mères de famille. Il conclut que ces catégories ne s'avèrent pas en ce qui touche la variation terminologique: «[f]ait à noter, l'ensemble de ces résultats sur la connaissance et les attitudes des clients ne présente aucune variation significative selon l'appartenance socioprofessionnelle et le niveau de scolarité des informateurs » (1981:151).

Tremblay (1994) mène quant à lui une enquête sur l'impact des décisions de l'Office de la langue française⁴ sur la connaissance, l'utilisation et la préférence de vingt termes « communs », c'est-à-dire relativement généraux (automobile, cuisine, maison, accessoires de bureau, etc.) par des étudiants universitaires. De plus, l'auteur s'est intéressé à leurs attitudes envers l'Office et son travail, le processus de francisation et la qualité de la langue. Le chercheur étudie les variables occupation du sujet (ici, étudiant ou étudiante), occupation du père, occupation de la mère et programme d'études, sans en tirer de conclusions nettes : « les variables sociales ne nous ont pas permis de dégager de grandes tendances quant à l'usage, la préférence et la perception de la norme officielle de l'Office, sauf peut-être les variables sexe et programme [d'études] [...] » (1994:19).

Pour leur part, Heller et coll. (1982) mènent une analyse sociolinguistique dans une société brassicole. Leurs données sont obtenues au moyen « d'entrevues, d'observation (participante ou non), et par le biais d'un questionnaire » (1982:13). L'appartenance socioprofessionnelle des employés fait partie des critères étudiés. Ces ethnolinguistes notent une distribution maximale des variantes terminologiques dans le cas des bons de commande de travail au sein de cette grande entreprise montréalaise. Ces documents présentent tantôt du français standard, tantôt de l'anglais standard ou « une variation entre le standard et un argot » (1982:146). Selon les auteurs, « [c]ette distribution maximale des variantes peut s'expliquer par des facteurs humains. Les destinataires et les destinataires, appartenant tous à la classe intermédiaire, sont les seuls susceptibles de connaître et d'utiliser les trois codes » (1982:146). Ici, la hiérarchie sociale et la hiérarchie professionnelle s'entremêlent, mais les usages sont néanmoins régis par un code implicite entre individus.

Tenant compte elle aussi de la catégorie socioprofessionnelle, Daoust note que les choix linguistiques et les postes occupés dans une organisation sont directement liés. Elle constate, dans son étude au sein d'une entreprise de transport montréalaise,

4. Aujourd'hui appelé *Office québécois de la langue française*.

laise, que les cols blancs tendent à utiliser davantage le français que les ouvriers manuels. « Le poste occupé s'est avéré un des facteurs les plus importants [relativement au choix linguistique]. Les détenteurs de certains types de postes se démarquent nettement tant au niveau de la perception de la situation terminologique dans l'entreprise qu'au niveau de leur comportement terminologique » (Daoust, 1987a:67; Daoust, 1992).

L'éducation a fait l'objet, au Québec, d'importants travaux terminologiques ayant donné lieu à des avis d'officialisation, c'est-à-dire d'obligation d'utilisation au sein de l'administration gouvernementale. Martin (1998) a réalisé une étude d'implantation sur le sujet, en plus de mener des entrevues de groupe et de distribuer des questionnaires à des rédacteurs de collègues et du ministère de l'Éducation. Sur l'aspect social, il signale (1998:199): « Il faut se garder d'avoir de la langue, sous prétexte d'usage officiel, une vision mécaniste et se rappeler que tout rédacteur est également un locuteur, tout aussi désireux d'affirmer consciemment ou non sa singularité que son appartenance à des valeurs partagées, et qu'en voulant considérer l'usage linguistique sous le seul angle de la fonction de communication, on tend à nier ces réalités. »

Le domaine de l'automobile a, pour sa part, retenu l'attention du chercheur Aléong et de ses collaborateurs. Le groupe tente d'y expliquer la variation terminologique. « Les organismes gouvernementaux utilisent la T.O.L.F. [la terminologie proposée par l'Office de la langue française] comme norme lexicale. [...] Les "professionnels" de la langue [traducteurs, annonceurs, journalistes, écrivains, etc.] constituent un autre groupe important d'utilisateurs de cette terminologie. [...] Spontanément, et compte tenu des niveaux de compétences variables, ils adoptent la T.O.L.F. qu'ils perçoivent comme la norme terminologique » (Aléong, Chrétien, Ostiguy et Martin, 1981:53). Partageant des valeurs communes au sein d'un groupe socioprofessionnel, les langagiers et communicateurs privilégient de façon concertée les termes français — qui plus est, ceux proposés par l'autorité linguistique québécoise. Parallèlement, dans la même enquête, une autre strate sociale, celle des élèves de trois écoles d'enseignement en technique automobile, se distingue par ses usages selon Aléong et coll. (1981:61):

« [...] nous croyons qu'un facteur déterminant les usages terminologiques tient à l'origine sociale des élèves. Issus pour la plupart de la classe ouvrière, ces élèves se retrouvent très souvent dans des programmes de mécanique automobile en raison de la faiblesse de leur rendement scolaire (en français, en particulier) et de leurs difficultés d'apprentissage en général. Ils utilisent spontanément la variété de franco-qubécois la moins prestigieuse et, d'autre part leur conscience linguistique ne les incite pas à employer d'autres variétés. De plus — bien que cela demande à être confirmé —, la T.O.L.F. est perçue comme un code écrit du système scolaire alors que la terminologie populaire représente un jargon d'identification d'un sous-groupe professionnel de la société. À l'extérieur du milieu scolaire et parfois même à l'intérieur, l'utilisation de la terminologie populaire constitue certainement un signe d'appartenance à ce groupe-là. [...] Un autre facteur d'importance dans les attitudes à l'égard des divers usages est l'influence qu'exerce sur les élèves la terminologie utilisée par des groupes d'utilisateurs particulièrement prestigieux, à savoir divers groupes fanatiques de l'automobile. »

Notons qu'Aléong et coll. ne limitent pas aux classes sociales ou aux types de postes occupés les associations de locuteurs. Ils citent également les adeptes de l'automobile, sans égard aux strates sociales de ces derniers. Chrétien exerce lui aussi une intégration en fonction des intérêts, dans le domaine de la haute-fidélité, quand il discute de la faible implantation du vocabulaire suggérée par les autorités linguistiques québécoises (1981:157) : « [...] on peut envisager l'ensemble du secteur haute-fidélité — personnel de vente, techniciens et amateurs — comme un réseau à l'intérieur duquel circule l'information sur les appareils, les nouveaux modèles et les innovations techniques. Or, ces innovations techniques sont souvent nommées par des innovations lexicales, emprunts et néologismes, qui échappent aux professionnels de la terminologie, à ce stade initial de diffusion. » Chrétien oppose ici deux groupes sociaux, celui des professionnels et amateurs de l'électroacoustique à celui des terminographes. Il ajoute (1981:157-158) : « [...] l'ensemble des usagers haute-fidélité a créé spontanément une norme terminologique québécoise; ses usagers ne furent exposés qu'ultérieurement à la terminologie franco-européenne

maintenant imposée et ce par les mass media; nous connaissons aujourd'hui les résultats soit : un indice d'utilisation faible de la terminologie franco-européenne malgré son caractère normatif et sa spécialisation au code écrit. [...] Si l'innovation lexicale française européenne est peu utilisée, c'est qu'elle n'aurait pas su s'implanter à ce *niveau interpersonnel de communication*⁵ et ce, malgré sa diffusion dans les mass media.» Le regroupement par partage d'usages s'exerce donc de différentes façons en fonction des domaines et des individus.

Les affiliations sociales et les situations de communication coexistent fréquemment. Dans les deux dernières enquêtes citées, l'écrit — celui des professionnels de la langue, d'une part, et des terminographes, d'autre part — est opposé à la langue courante, qui sert de modèle identitaire pour les élèves et les passionnés. Il est perçu comme une norme externe, provenant d'une autorité (l'établissement d'enseignement pour l'automobile, l'Office de la langue française pour l'électroacoustique). Le vocabulaire dont les spécialistes du lexique souhaitent augmenter l'usage s'inscrit ainsi davantage dans un registre relevé. Ce parallèle entre les registres linguistiques et la position sociale est aussi constaté par Heller et coll. (1982:153): «[L]es cadres-intermédiaires ont aussi deux usages d'importance égale suivant le type d'interlocuteur : 1) face à leurs supérieurs : communications tant écrites qu'orales à l'aide des termes standard. C'est à ce niveau d'ailleurs que la francisation est la plus avancée; 2) face à leurs subalternes : communication uniquement à l'oral à l'aide de l'argot de métier. C'est bien ce groupe charnière qui possède et est capable d'utiliser le plus grand nombre de variantes lexicales au travers de trois codes [lexique technique standard anglo-américain; standard français; argot de métier] et de deux usages, sans toutefois maîtriser parfaitement chaque code. En effet leur position hiérarchique les place à l'intersection des autres niveaux.» La formalité des échanges avec les cadres supérieurs rend naturel le recours au lexique proposé par l'Office de la langue française. Toujours dans le contexte d'une entreprise, Daoust (1987b:19) étudie également la perception des répondants. Elle les sonde quant à la langue

5. C'est nous qui soulignons.

qu'ils utilisent pour les termes techniques dans les communications orales (réunions, discussions, etc.) en fonction du type de communication orale (respectivement avec les supérieurs, les collègues ou les subordonnés). La chercheuse ne tire cependant pas de conclusions particulières au sujet des données amassées, qui paraissent largement similaires pour chacune des catégories.

À l'appui du rôle prépondérant que semble jouer l'appartenance, Heller et coll. (1982:131) justifient le recours à un argot professionnel au fait qu'il soit partagé par le même groupe social. « Les communications orales ne se font qu'entre les membres d'un seul et même groupe. Il existe donc un circuit fermé où circule l'ensemble du lexique qui a été créé par les locuteurs eux-mêmes. » Les auteurs font par ailleurs référence à une « initiation par les mots » (1982:147) des jeunes employés par leurs aînés – uniquement à l'oral. « Le maintien de l'argot de métier est dû à son efficacité à l'intérieur du groupe restreint de ses usagers. Ainsi certains craignent un ralentissement de la production comme résultat de l'implantation d'une autre terminologie » (1982:148). Cette tendance rejoint celle exprimée par Aléong et coll. (1981:65) lorsqu'ils discutent de la concurrence que se livrent la terminologie proposée par l'Office de la langue française et la populaire, surtout de langue anglaise, dans le domaine de l'automobile. « Il s'agit en fait d'une situation où deux terminologies possèdent des fonctions sociales différentes. La terminologie populaire, jargon des spécialistes et des fanatiques de l'automobile, est utilisée à des fins de communication technique et sert à marquer l'appartenance à un groupe professionnel. En dépit de critiques constantes et bien qu'elle soit très stigmatisée, cette terminologie populaire dénigrée continue à se répandre à cause de ses attributs fonctionnels. Il s'agit là d'un phénomène comparable à celui de la persistance de dialectes peu prestigieux à côté de variétés linguistiques de grand prestige [...]. De son côté, la T.O.L.F. [terminologie proposée par l'Office de la langue française] constitue un code écrit à employer dans des contextes officiels ou formels, et la plupart du temps par des profanes de la mécanique automobile. » On peut supposer que ce dernier point, pour des élèves qui désirent intégrer un groupe professionnel, suffira à leur faire retenir le lexique populaire.

Le prestige informel du vocabulaire populaire lui assure la faveur de certains réseaux de locuteurs qui, en l'utilisant, resserrent les liens avec leurs pairs. Il faut également souligner l'importance que joue le registre oral dans ce choix; il ressort en effet de l'analyse de toutes ces enquêtes que l'affiliation sociale se manifeste essentiellement dans les conversations. En guise d'illustration de ce phénomène, Aléong (1979:51) stratifie les termes en quatre groupes d'usages: «Nous proposons d'appeler *argot professionnel* les termes relevés dans le discours oral des hockeyeurs mais qui n'apparaissent pas à l'écrit ou dans les média d'information. Le *vocabulaire standard* contient les termes largement utilisés de tout le monde tant à l'oral qu'à l'écrit. Le *vocabulaire littéraire* comprend les termes peu répandus mais qu'utilisent quelques auteurs et traducteurs épris de bon langage. Enfin, il existe le vocabulaire particulier de M. René Lecavalier⁶, vocabulaire qui malgré sa grande présence auprès des téléspectateurs contient des termes qui sont vraiment exclusifs à cette personne.» «Vu synchroniquement, le vocabulaire actuel se présente comme un ensemble de séries de synonymes tantôt marqués tantôt neutres socialement. *Grosso modo*, le vocabulaire des joueurs est fortement déclassé alors que certains usages prestigieux de la radio et de la télévision sont inexistants chez les joueurs» (1979:52). Il importe de noter qu'il s'agit d'amateurs — la catégorie socioprofessionnelle ne s'applique pas. Aléong (1979:59) poursuit en conclusion: «L'étude des usages normatifs a révélé l'efficacité du mouvement de francisation de la terminologie du hockey. Pourtant l'examen des usages oraux que nous avons appelé l'*argot professionnel* démontre qu'une bonne partie de la terminologie ancienne, celle qui justement a été francisée à l'écrit est toujours florissante. *Referee*, chassé de l'écrit dès 1920 s'est retrouvé dans un "Good call referee ["] qu'a lancé un coach francophone à un arbitre francophone lors d'un match auquel assistait l'auteur cet été. Comment expliquer la constance de la terminologie populaire? Une première voie d'explication est, à

6. René Lecavalier a été pendant plus de trente ans l'animateur de la très populaire émission *La Soirée du hockey*, diffusée à la télé de Radio-Canada. Il a largement contribué à faire connaître la terminologie française du hockey au Canada.

notre avis, la valeur fonctionnelle de cette terminologie. [...] Il nous semble évident qu'aussi longtemps que l'anglais continuera de jouer un rôle si important dans la vie du hockey québécois, le vocabulaire populaire et surtout dans ces anglicismes aujourd'hui bien assimilés va se perpétuer. [...] Un deuxième élément d'explication du maintien au cours des années de ce vocabulaire originel est à rechercher dans les fonctions psychosociologiques de ce code linguistique. Ce vocabulaire, notwithstanding toutes les objections des professionnels de la langue, est le code oral spontané de la sous-communauté linguistique des joueurs. À ce titre il participe de la sociabilité et de la confraternité qui unissent ces sportifs.» Par un jeu sur les registres, formels et informels, et les situations de communication, s'échangent implicitement les signaux d'appartenance. À cet égard, le registre écrit cède le pas, ne semblant pas offrir la même souplesse aux yeux des locuteurs, comme il sera discuté dans la prochaine sous-section.

1.3.2 Situations de communication et registres de langue

Un second élément récurrent touche les contextes de communication et, corollairement, les registres de langue. Ce point devient particulièrement intéressant, étant donné que la recherche terminologique menée au Québec a traditionnellement porté presque exclusivement sur l'écrit. La variation en ce qui a trait aux niveaux et registres et aux situations discursives n'a pas fait l'objet d'une attention soutenue au moment de l'établissement et de la consignation des vocabulaires. À titre d'exemple, on constate intuitivement que les grandes banques de données TERMIUM et le Grand dictionnaire terminologique renferment, en proportion de leur contenu, un faible taux de marques d'usage liées aux niveaux de langue. Compte tenu de ce qui précède, l'accent placé par les chercheurs sur les circonstances communicationnelles révèle un écart entre leur perception d'une implantation complète, à l'oral comme à l'écrit, et la perspective des terminographes, axée essentiellement sur l'écrit. À la suite de leur étude ethnographique, Heller et coll. font justement remarquer qu'«en insistant sur le processus des communications écrites formelles, la Loi 101 [la

Charte de la langue française] n'a fait qu'accentuer la conception de la langue la plus communément répandue : autrement dit, si le problème de la langue d'usage est posé, il n'est [sic] jamais en termes de *niveaux de langue* (degré plus ou moins grand de formalité), encore moins en termes de *registres de langue* (opposition irréductible entre l'écrit et l'oral). Cette méconnaissance des situations de communication réelle entre en contradiction avec le point de vue constamment confirmé par l'observation empirique où ce qu'on appelle "la langue" renvoie toujours à une interaction complexe entre niveaux et registres de langue d'une part, et situations de communication d'autre part [...]. Donc il faut tenir compte des différences sociales reflétées dans ces registres, des différences définies par la participation différenciée dans des réseaux de communication et donc dans les valeurs sociales, attentes, désirs et ambitions des participants, qui sont encore traduits dans leur utilisation de la langue » (1982:165-166).

Daoust, qui s'est intéressée elle aussi particulièrement à la langue en milieu de travail, pose également la question des registres. « On sait que dans les entreprises, on trouve, en concurrence, plusieurs variétés de terminologies : une terminologie de langue anglaise, une terminologie de type international de langue française qui est perçue comme la terminologie officielle, et ce qu'on appelle la terminologie-maison ou le jargon-maison. Ce dernier type de terminologie est utilisé, soit pour désigner des réalités propres à l'entreprise au niveau de la production ou des méthodes de travail, soit en concurrence avec la terminologie de langue anglaise ou la terminologie "officielle" de la langue française [...]. Ajoutons à ceci qu'il existe aussi une concurrence terminologique entre l'écrit et l'oral » (1981:2). Ces multiples couches terminologiques codifiées rappellent celles décrites précédemment dans l'enquête de Chrétien (1981) sur l'électroacoustique. Cet usage différencié entre l'oral et l'écrit attire également l'attention de Daoust (1981a:15), qui signale que « dans le cadre de communications orales, on a pu observer une tendance à utiliser plus de termes techniques de langue anglaise "à mesure que le nombre de participants et que la formalité de la situation augmentent" [...] ». Ce constat s'oppose à celui de Heller et coll. rapporté précédemment : leurs résultats indiquent plutôt une utilisation de la terminolo-

gie française de pair avec l'augmentation du degré de formalité communicationnelle. De plus, Daoust (1987b:19) a cerné un « [a]utre facteur influent [par rapport à la situation terminologique dans l'entreprise étudiée]: l'utilisation de l'oral ou de l'écrit comme outil de travail [...]. Il s'est avéré que l'utilisation de l'oral est liée à une perception d'une plus grande utilisation de termes techniques en français dans le milieu de travail, alors que c'est l'inverse qui se produit pour ceux qui travaillent surtout par écrit [...] » (Daoust, 1987a:74). Encore ici, les résultats s'opposent; il importe cependant de souligner que Daoust évalue les perceptions par questionnaires, tandis que Heller et coll. ajoutent entrevues et observations, sources d'éclairages différents.

Dans leur étude sur la terminologie de l'automobile au Québec, Aléong et coll. (1981:55) s'intéressent à la « détermination des besoins terminologiques des utilisateurs dans divers contextes: l'utilisation orale et écrite que les professeurs font de la terminologie en classe; la langue de la documentation écrite; le rôle de l'anglais comme langue additionnelle; l'influence de l'ensemble des facteurs sociologiques qui caractérisent la population cible ». Comme on peut le constater, ces chercheurs s'attardent à l'étude des registres de langue et concluent de façon claire sur leur influence. La question concernant les caractéristiques sociologiques sera discutée dans la section Analyse.

Appliquant à la terminologie les principes bien connus de la sociolinguistique, Heller et coll. avancent que plusieurs facteurs entrent en jeu lors d'une interaction. « Le terme "situation" est utilisé pour décrire ces activités [auxquelles participent les employés de l'entreprise étudiée] dans leur contexte social, un contexte qui comprend les attentes des participants vis-à-vis leur propre comportement ainsi que celui de leurs interlocuteurs, et du déroulement de l'interaction en fonction des "faits" pertinents à cette interaction. Ces "faits" comprennent ce que les interlocuteurs pensent être le but de l'interaction, les rôles des interactants, et les valeurs sociales attribuées aux identités des participants, le lieu de l'interaction, et le canal et le code utilisés lors de l'interaction » (1982:69-70). Dans ce bref passage, les ethnolinguistes soulèvent nombre d'éléments pouvant mener à la compréhension du

processus décisionnel des locuteurs. Ces rouages influencent vraisemblablement les choix terminologiques, qui ont été trop souvent étudiés à ce jour comme étant effectués dans l'absolu, sur la valeur du lexème. Voilà un rappel salutaire, qui sera analysé plus loin.

1.3.3 Modes de diffusion des innovations terminologiques

Que l'on considère ou non le contexte d'une entreprise, la diffusion des innovations terminologiques s'impose comme un élément de la première importance dans les enquêtes ciblées⁷. Parmi les chercheurs recensés, Chrétien (1981) s'intéresse le premier aux travaux de Rogers et Shoemaker (Rogers et Shoemaker, 1971; Rogers, 2003) sur la circulation des innovations. À titre d'exemple, en ce qui touche les vecteurs de dissémination, Chrétien s'interroge « sur l'influence possible du personnel des magasins [de haute-fidélité], d'une part, sur le maintien de la norme spontanée [qu'il nomme terminologie "franco-québécoise"] et, d'autre part, sur la faible utilisation de la norme imposée [c'est-à-dire la terminologie franco-européenne mise de l'avant par l'Office de la langue française], ce qui caractérise dans l'ensemble les usages terminologiques actuels » (1981:157). Il émet l'idée suivante : « Ainsi, il m'apparaît possible qu'à cette étape de la diffusion, les facteurs qui régissent la diffusion d'une innovation lexicale soient les mêmes que ceux qui gou-

7. Au bénéfice du lecteur, signalons deux autres publications, même si elles ne tombent pas dans la catégorie considérée dans le présent article, car elles ne prétendent pas mesurer l'implantation; elles proposent à la réflexion des éléments pertinents, bien que rarement pris en compte, concernant celle-ci. D'abord, l'ouvrage d'André Martin et de Christiane Loubier, *L'implantation du français. Actualisation d'un changement linguistique planifié*, publié en 1993. Ce livre se divise en deux sections; la partie qui a pour titre « Les éléments fondamentaux de la diffusion des innovations » touche particulièrement la circulation des néologismes. Comparant ces dernières à d'autres formes d'innovation sociale, André Martin présente les grandes lignes de la théorie de la diffusion des innovations, selon Rogers (2003). Le texte de Quirion (2006a) fait écho à cette publication d'André Martin; l'auteur y discute les liens étroits entre l'aménagement terminologique, la localisation et la mercatique (marketing).

vernent la diffusion d'innovations technologiques. [...] L'hypothèse selon laquelle le mode de communication serait déterminant dans l'adoption ou l'acquisition d'une terminologie mérite d'être retenue» (1981:157). Selon cette étude, les adeptes d'électroacoustique prêteraient davantage l'oreille, sans jeu de mots, aux usages d'autres passionnés, professionnels ceux-là, qu'ils ne reprendraient les propositions d'une autorité linguistique, valables, mais provenant d'une source extérieure à leur cercle d'initiés. Chrétien (1981:151) constate justement la faible correspondance entre les niveaux de connaissance et d'utilisation par ses informateurs (clients, techniciens et vendeurs) : un terme connu n'est pas forcément employé. Daoust (1981:7-8) poursuit en affirmant que « la diffusion et l'utilisation d'une terminologie de langue française n'est [sic] pas non plus en corrélation directe avec l'existence à l'O.L.F., de lexiques dans le secteur de l'entreprise, ni même, de façon plus générale, avec le degré de disponibilité de terminologies de langue française dans le domaine [...]. De plus, la disponibilité et le degré d'utilisation des différentes formes d'aide offerte par l'Office de la langue française ne semblent pas non plus jouer un rôle prépondérant [...] ».

En liaison avec le degré d'utilisation, Martin (1998:190) constate une faible implantation des termes officialisés dans le domaine de l'éducation. Il affirme : « [d]e fait, les entrevues de groupes nous ont permis de constater que les avis, les travaux, l'existence même de la Commission de terminologie de l'éducation sont méconnus. Les avis d'officialisation de l'Office de la langue française le sont également. En général, on ne distingue pas un avis de normalisation d'un avis de recommandation. On fait aussi valoir que la diffusion de ces avis a été insuffisante quand on ne croit pas, contrairement à la réalité, qu'elle n'a jamais eu lieu. Ces opinions indiquent certainement une lacune importante du côté de la diffusion de l'information relative aux officialismes ». Il ajoute : « [...] la diffusion des avis terminologiques a été insuffisante à la fois pour faire connaître les officialismes et convaincre les rédacteurs de les employer. La stratégie d'officialisation telle qu'elle est conçue nécessite un plan de diffusion soutenu qui ne saurait se contenter d'efforts ponctuels de diffusion. Non seulement faut-il informer, mais dans la mesure où l'on se permet de bouleverser les usages, il faut

aussi convaincre » (1998:194). Nous reviendrons sur ce dernier point lors de l'analyse.

Si l'influence d'une autorité linguistique sur la dissémination et l'implantation de vocabulaires spécialisés a été démontrée (Quirion, 2006b), les réseaux de pairs jouent également leur rôle, selon les auteurs cités. Commentant le cas des sociétés commerciales, Daoust (1981a:18) aborde les modalités de diffusion de la terminologie de langue française. Elle confirme : « [...] il ressort que les répondants ont des attitudes beaucoup plus favorables si la diffusion de la terminologie est perçue comme venant de l'entreprise. Si le changement est perçu comme étant provoqué de l'extérieur, il engendre des attitudes négatives [...]. » Ce dernier point peut être mis en lien avec l'autonomie processuelle discutée à la sous-section Contraintes situationnelles au sein d'une entreprise, selon laquelle une terminologie provenant de collaborateurs joue en faveur de son implantation.

L'enseignement représente évidemment un vecteur capital dans la diffusion des connaissances, car l'acquisition du vocabulaire et des concepts vont alors de pair. Aléong et coll. (1981:58) se sont penchés sur l'apprentissage du vocabulaire de l'automobile dans des écoles techniques. « La constatation la plus importante est celle du rôle majeur dévolu à l'anglais en classe. En effet, bien que les programmes officiels et que la langue des examens d'État requièrent l'utilisation de la T.O.L.F. [terminologie proposée par l'Office de la langue française] durant les cours, tous les professeurs enseignent également la terminologie anglo-américaine. » De même, pour des raisons pratiques, la langue de la documentation didactique diffusée aux élèves s'avère essentiellement l'anglais. Selon les auteurs, ces facteurs expliquent, entre autres, la résistance à l'utilisation des appellations proposées par l'Office de la langue française. Les chercheurs concluent que « [l']a formation professionnelle donnée dans un contexte formel est assurément le facteur le plus important dans l'acquisition de la terminologie nouvelle » (Aléong et coll., 1981:64). Daoust (1981a:13) abonde dans le même sens, à savoir que ces milieux sont privilégiés pour la dissémination et l'apprentissage des mots et expressions liés à un domaine ou à une entreprise. Enfin, Heller et coll. (1982) discutent, dans leur étude ethnographique, de ce qui y in-

fluence les usages terminologiques. Au sein de la brasserie, les auteurs identifient, parmi d'autres, la langue de formation du personnel.

1.3.4 Attitude envers les terminologies

Les locuteurs cultivent attitudes et préjugés, éléments qui interviennent aussi dans leur processus d'adoption ou de rejet des vocabulaires. Daoust le signale : « [...] les attitudes sont un facteur important dans le processus de diffusion et d'utilisation de la terminologie de langue française. Elles sont aussi le reflet de la situation terminologique de l'entreprise » (Daoust, 1981a:17). Ce critère prend toute son importance advenant une multiplicité des normes terminologiques. Par exemple, dans leur étude sur le lexique de l'automobile au Québec, Aléong et coll. (1981:55) s'intéressent aux « attitudes de divers groupes d'utilisateurs professionnels à l'égard de la terminologie proposée ». Ils illustrent clairement que les standards de communication sous-jacents peuvent entrer en contradiction (1981:57) : « [p]armi les constatations d'ordre sociologique, il faut signaler que la persistance de certains usages non conformes à la terminologie de l'Office de la [l]angue française est la conséquence directe de la coexistence conflictuelle de deux normes terminologiques, celle de la terminologie franco-qubécoise et celle de la terminologie de l'Office de la [l]angue française. Bien que la T.O.L.F. [terminologie proposée par l'Office de la langue française] soit, des deux, la plus prestigieuse et qu'elle jouisse d'un statut semi-officiel, la terminologie franco-qubécoise demeure encore très répandue parmi les utilisateurs qui se piquent de parler un "bon" français. [...] Qui plus est, toutes les personnes consultées sont d'avis que cette forme de variation terminologique causée par la coexistence de normes terminologiques multiples et partiellement conflictuelles engendre l'insécurité linguistique chez les locuteurs, renforçant par là la terminologie populaire bien comprise de tous. » Pour des élèves, le doute est également nourri par les multiples codes rencontrés en situation d'apprentissage, comme il a été décrit dans la sous-section précédente : « Les attitudes des professeurs à l'égard des diverses terminologies sont révélatrices de la résistance que ren-

contre la terminologie de l'automobile de l'O.L.F. Certains professeurs déploient beaucoup d'énergie pour renforcer l'usage de la T.O.L.F. dans leur classe, d'autres s'en tirent à bon compte en se contentant de la défendre du bout des lèvres, tout en utilisant la terminologie populaire» (Aléong et coll., 1981:60). Ce dernier résumé brutalement le sort réservé au lexique français suggéré: «D'un point de vue linguistique, les professeurs aussi bien que les professionnels de l'automobile estiment que la T.O.L.F. [terminologie proposée par l'Office de la langue française], malgré sa préparation et sa présentation soignées, est ésotérique et incomplète» (1981:62).

D'autres auteurs confirment l'importance de ce critère d'attitude envers les terminologies. Chrétien, par exemple, qui avance que «[...] l'écart important entre l'indice de connaissances et ceux de l'utilisation et de la valorisation serait imputable au fait que les informateurs dévalorisent le recours éventuel à des unités lexicales reconnues comme anglo-américaines» (1981:151). Quant à Heller et coll. (1982:158), ils signalent que «[I]a majorité des usagers est parfois choquée par les désignations françaises proposées, les jugeant péjoratives [...]». Pour être utilisé, un vocabulaire doit s'accorder avec le marché linguistique auquel il s'adresse; les locuteurs et les contextes de communication doivent être étudiés avec soin; cela n'a pas été le cas, selon Heller et coll., dans l'entreprise observée: «[i]l reste néanmoins à prendre en considération le point de vue des utilisateurs qui, indépendamment des défauts et lacunes de la traduction-maison lui reprochent de proposer des termes trop longs et trop compliqués» (1982:164). Ces derniers portent-ils vraiment ces caractéristiques ou sont-ils simplement perçus comme tels? Chose certaine, les terminographes ont eu tendance jusqu'ici à mettre l'accent sur le produit, soit le vocable, plutôt que sur le consommateur, c'est-à-dire le locuteur.

Pour sa part, Daoust (1991:154-155) affirme avoir trouvé «que certaines catégories d'attitudes et d'opinions, dont l'implication personnelle dans le processus de francisation de son entreprise ainsi que la perception d'un changement amorcé, dans son propre comportement linguistique, comme dans celui de son entourage, vers une plus grande utilisation du français pour les termes techniques, comptent parmi les facteurs clés du changement terminologique dans le milieu de l'entreprise».

Les conclusions de Martin vont dans le même sens : « [d]ans l'ensemble, la terminologie officialisée est non seulement peu connue, mais elle est également peu implantée [...]. De plus, quand elle est connue, elle est souvent source de controverse. [...] On lui reproche son caractère permanent, alors que les institutions et les réalités sociales changent [...] On lui reproche également son arbitraire dans certaines décisions que l'on qualifie d'« irritantes » » (1998:177). Plus loin, tentant d'expliquer la faible implantation des officialismes en éducation, Martin affirme que « les attitudes des répondants face aux officialismes ne sont pas toujours positives » (1998:190). « Il y a une autre réalité aussi que nous devons envisager dans l'étude de nos corpus : c'est celle de la pertinence sociolinguistique de certaines formes. C'est en grande partie ce qui explique le clivage important que nous avons observé entre les textes de l'Administration et les textes émanant des cégeps. C'est une entrave à la diffusion des officialismes que leur manque d'adaptation sociolinguistique aux contextes visés » (1998:193-194).

Les arguments soulevés semblent établir nettement l'importance des attitudes dans la variation terminologique. Pourtant, les conclusions ne sont pas unanimes. En effet, Tremblay (1994 : 30) évalue l'attitude des usagers envers trois facteurs dans le but d'établir une corrélation avec l'emploi de termes communs recommandés par l'OLF. Ces attitudes concernent l'OLF et son travail; le processus de francisation et la loi 101 et la qualité de la langue française. Tremblay (1994 : 119) affirme : « nous n'avons constaté aucune attitude négative de la part des répondants envers les trois échelles d'attitudes étudiées. L'usage principal de la variation québécoise liée à une attitude positive des répondants envers le travail de l'Office vient infirmer l'hypothèse [...] à l'effet qu'une attitude positive envers le travail de l'Office aurait eu un impact sur l'usage des termes communs [...] ».

1.3.5 Contraintes situationnelles au sein d'une entreprise

Une série de variables importantes concerne le cas particulier des entreprises; il s'agit de ce que Heller et coll. (1982) appellent les « contraintes situationnelles ». En fait, il s'agit des

conditions macroscopiques, en ce sens qu'elles influencent l'ensemble des usages terminologiques au sein d'une société. Malgré leur mode énumératif, elles sont néanmoins prises en compte et mises en évidence par un artifice graphique.

Heller et coll. (1982) identifient successivement la langue de formation du personnel, la langue des joueurs économiques et technologiques majeurs, la langue des fournisseurs et la langue des entreprises affiliées.

Pour sa part, Daoust (1981b:6) affirme que « le type d'entreprise ne semble pas jouer un rôle primordial dans le processus de francisation de la terminologie. [...] On a vu par exemple que la langue de la terminologie est déterminée en grande partie par la langue utilisée au siège social [...] ». Elle ajoute (Daoust, 1981b:7): « il semble que le secteur d'activités et le type de technologie utilisé ne soient pas non plus des facteurs prépondérants [...]. En fait, nous avons trouvé que l'origine de la technologie semble être un facteur plus important que le type de technologie lui-même [...] ».

Dans la même publication, Daoust (1981b:9-13) se base sur une vaste enquête menée par la firme privée SORECOM, pour le compte de l'Office de la langue française, auprès de douze entreprises. Elle fait ressortir un certain nombre de facteurs pertinents dans le processus de diffusion et d'utilisation de la terminologie du français au Québec: la « détermination politique » au niveau de la direction d'une compagnie (p. 9), qui se mesure par le degré d'engagement de cette dernière à respecter la Charte de la langue française et à obtenir son certificat de francisation⁸; l'« homogénéité linguistique » dans l'entreprise au niveau de la langue d'usage (p. 10), c'est-à-dire par l'absence d'idiomes en concurrence au sein de la firme; la présence d'« agents de changement internes » (p. 10), soit de promoteurs du français parmi le personnel de l'organisation; l'« autonomie processuelle » (p. 10), ce qui signifie que les moyens sont donnés aux employés d'élaborer ou d'adapter eux-mêmes les désignations dont ils ont besoin dans l'exercice de leurs fonc-

8. Daoust (Daoust, 1981b:18) affirme que « c'est l'attitude de la haute direction qui favorise le changement par l'intermédiaire des agents de changement dont elle permet l'action aux différents niveaux de l'entreprise ».

tions; l'intégration du changement dans le cadre de la situation de travail (p. 11) plutôt que comme une activité parallèle, extérieure aux tâches et aux processus habituels; le nombre et la dispersion des vocables techniques, car une grande quantité de ceux-ci dans plusieurs secteurs représente une difficulté (p. 12); et, enfin, une forte standardisation interne (p. 12) dans l'utilisation des vocabulaires à promouvoir.

Les auteurs des propositions terminologiques, tout comme les aménagistes, ne peuvent s'attaquer de front à ces éléments, qui fluctuent d'une entreprise à l'autre. Le même raisonnement s'applique peut-être lors de l'observation de l'implantation, ce qui pourrait expliquer pourquoi les variables identifiées dans la présente section n'ont globalement pas été évaluées par les chercheurs.

1.4 Analyse

Ont été analysées une quinzaine d'études sur la diffusion et l'implantation de lexiques spécialisés au Québec dans la vingtaine d'années qui a suivi l'adoption de la Charte de la langue française. Bien que ce soient les plus saillantes, d'autres existent; de plus, tous les critères mentionnés dans les enquêtes n'ont pas trouvé leur place ici faute d'espace. Conformément à ce qui précède, ceux qui revenaient le plus souvent ou qui étaient considérés comme importants par plusieurs des chercheurs ont été retenus.

Avant la valeur d'un lexème ou d'un vocabulaire, le locuteur évalue le symbole social qui y est associé. Pour le sujet parlant, le mot s'insère ou non dans son environnement, dans ses relations avec ses collègues, ses supérieurs, ses camarades de classe, ses professeurs, etc. Ses sélections deviennent un moyen par lequel il revendique sa place au sein d'un groupe. Plus ou moins consciemment, il exprime de cette manière une prise de position. La valeur symbolique attachée aux usages par un noyau social constitue indubitablement un critère de poids dans son évaluation. Comme le signale justement Daoust (1981b:18), « [...] on peut dire que ce sont les facteurs humains

qui priment dans le processus du changement terminologique ». Pourtant, le spécialiste de la langue jette un tout autre regard lorsque vient le moment de choisir ou de créer une lexie. Faute de temps pour se rendre sur le terrain ou pour maintenir des contacts étroits avec les divers milieux à qui se destinent ces travaux, le terminologue voit surtout évoluer les concepts et les dénominations dans un contexte écrit. Naturellement, il fixera davantage son attention sur la facture du mot que sur les conditions de son utilisation; la plupart des programmes de formation québécois en terminographie insistent effectivement sur l'aspect lexical. Martin (1998:201) affirme : « [...] il faut sans cesse rappeler aux aménagistes qu'il n'est pas d'implantation réussie sans l'obligation éprouvée par les locuteurs [...] d'employer un terme plutôt qu'un autre et que cette obligation ne vient pas du fait de l'officialisation d'une forme, mais qu'elle est plus souvent issue de la conjugaison du besoin de nommer une réalité et de la contrainte du contexte sociolinguistique dans lequel s'inscrit le discours. »

Les facteurs discutés dans le présent article sont remarquablement interconnectés. Un élément ressort particulièrement à cet égard, celui de l'appartenance à un noyau social revendiquée par ses choix terminologiques; il se retrouve attaché à de nombreux autres leviers. Le désir d'être admis dans un groupe ou d'y maintenir sa place se manifeste surtout à l'oral. Évidemment, le recours à ce registre est à son tour intimement lié aux situations de communication. À ce jeu, celui qui maîtrise bien la variation terminologique jouit d'un avantage favorisant ses relations avec autrui. L'apprentissage dépend, dans la plupart des cas, des modes de dissémination. À cet égard, rappelons, à titre comparatif, les qualités requises d'une invention d'après Rogers et Shoemaker, pionniers dans l'étude des mécanismes de diffusion des innovations. Selon ces derniers, cités dans Chrétien (1981:158), « [...] les qualités requises d'une innovation sont les suivantes : 1. L'innovation doit être relativement avantageuse, c'est-à-dire plus efficace que ce qui existe déjà; 2. Elle doit être de complexité limitée; 3. Elle doit être compatible, c'est-à-dire en accord avec les valeurs existantes, les expériences passées et les besoins des usagers; et 4. Elle doit présenter une certaine visibilité, c'est-à-dire une évidence d'adoption, un usage par les autres membres du réseau. » Ce dernier

point rappelle l'importance des modes de diffusion et le rôle joué par les pairs dans la reconnaissance lexicale mutuelle. Tremblay dit proposer (1994:119): «une nouvelle approche pour le traitement terminologique des termes dits communs: d'abord un apport plus important du critère de fréquence [...].» «Concrètement, les critères de fréquence amèneraient à prendre en considération les dénominations qui sont déjà en circulation, plutôt que d'en créer de nouvelles» (1994:116)⁹. Il rejoint partiellement les conclusions de Daoust, Chrétien et Heller et coll. qui constatent que la nouveauté est mieux reçue lorsqu'elle provient de sources à l'intérieur du réseau.

Le quatrième élément abordé dans le présent article, les attitudes, dépend de l'adéquation des innovations aux situations de communication. Reprenant l'exemple d'Aléong et coll., les langagiers et les profanes, non-membres de cercles automobiles, mais consultant des documents communs et reconnaissant de concert les autorités linguistiques, suivront la voie suggérée par l'Office de la langue française. Devant la même situation, professeurs et élèves d'écoles techniques recourent plutôt au jargon. À cela s'ajoute, pour les apprenants, une motivation économique liée à l'employabilité. Maîtriser le lexique populaire signale une compétence qui sera valorisée par les futurs patrons. Il s'agit une réponse aux contraintes d'entreprises. Ces dernières plantent le décor dans lequel évoluent les sujets parlants; il sert de toile de fond à leurs échanges — et à leurs choix. Comme discuté précédemment, cette évaluation par les locuteurs s'effectue globalement. Elle porte sur l'acceptabilité d'une terminologie qui tombe généralement dans une des trois catégories suivantes: anglaise, populaire ou argot des métiers et, finalement, française, celle-ci portant le plus souvent le sceau de l'autorité linguistique. Le jugement d'adaptabilité du vocabulaire tient compte du contexte d'énonciation; quand on combine les critères de l'attitude à ceux des situations de communication et des registres, il ressort clairement de cela que le tout dépend du destinataire et des circonstances dans lesquelles se produit l'échange. Ainsi, dans un cadre formel ou à l'écrit, une variété prédominera le plus souvent. Quand

9. Nous reproduisons ici les artifices graphiques utilisés par l'auteur.

le sentiment d'appartenance constituera un enjeu, le sujet parlant modifiera naturellement son lexique, même à l'encontre d'avis d'autorité(s) linguistique(s). La sélection ne semble pas s'effectuer d'abord au niveau du terme individuel, qui pèse bien peu dans la balance. La décision se prend à un autre niveau. La pertinence sociale l'emporte chez les locuteurs et se manifeste par un choix qui correspond au registre que l'émetteur considère comme adéquat pour que la communication atteigne son objectif. Cette échelle macroscopique contraste avec celle qui prévaut lorsque les qualités propres à un mot ou à une expression en particulier sont mises en exergue par les néologues, par exemple. Dans ces circonstances, le terminographe cisèle sa proposition, dans le but de la rendre attrayante sur le marché lexical. Cependant, si certaines unités terminologiques séduisent, l'examen des variables montre qu'il s'agira le plus souvent d'un choix secondaire aux fins de la communication. Il demeure tout de même non négligeable, si l'on se fie aux commentaires exprimés sur les soi-disant qualités des appellations françaises, prétendument péjoratives, longues ou complexes.

Notre analyse prendra fin par une réflexion sur les registres écrit/oral et sur le déséquilibre entre l'importance accordée par les terminographes au premier au détriment du second. Jean-Claude Corbeil (Corbeil, 1980; Corbeil, 2000), phare de l'aménagement linguistique au Québec, fait clairement porter le poids de la francisation sur les communications institutionnelles. Celles-ci relèvent de l'écrit, de contextes soutenus. Si l'on veut mesurer le succès des aménagistes, il faut logiquement qu'il porte sur le même objet. Or, en mettant l'accent sur l'oral, les chercheurs touchent à une autre forme de francisation, au moins aussi intéressante, mais qui n'est pas directement visée par les efforts québécois. Quelle évaluation pour quelle implantation, alors? Aléong et coll. soulèvent un important facteur supplémentaire (1981:64): « Toute tentative de mise en œuvre d'une terminologie nouvelle dans le milieu scolaire particulier doit s'appuyer sur les caractéristiques sociologiques de la population visée. » Ce dernier point, celui des spécificités des locuteurs visés par le changement terminologique, paraît particulièrement pertinent; or, il n'est repris nulle part ailleurs dans les études recensées. Pourtant, il semble primor-

dial de cerner le profil d'une population si l'on désire induire chez elle une modification durable de son comportement linguistique (Rogers, 2003).

1.5 Conclusion et perspectives

Les moyens d'intervention retenus à ce jour ne garantissent peut-être pas l'efficacité. À l'heure actuelle, d'importants efforts sont consentis par de multiples organisations gouvernementales. La chute rapide du nombre d'idiomes parlés sur le globe, tout comme les mouvements de population et les échanges linguistiques et commerciaux accrus, accélèrent le mouvement. Il n'en demeure pas moins que la question se pose crûment : peut-on obtenir davantage à meilleur coût pour éviter le déclin de langues minoritaires ou, mieux encore, favoriser leur essor ? L'analyse interdisciplinaire de la variation terminologique s'avère essentielle. Trop souvent, les explorations sont demeurées partielles, voire parcellaires. Par exemple, les chercheurs ont concentré leurs efforts sur la mesure de l'usage écrit. Les moyens techniques dont ils disposent expliquent ce choix. Il faudra néanmoins trouver des façons de réduire l'écart entre l'objet de recherche et celui de la variation socio-terminologique. Chacun de leur côté, linguistes, lexicographes, locuteurs spécialistes de divers domaines, néologues, sociodémographes, aménagistes linguistiques, terminologues et terminographes, ethnolinguistes, etc. ont approfondi la question en fonction de leurs intérêts premiers. Il s'agit d'accroître les perspectives en incluant, au besoin, des acteurs d'autres disciplines : gestion du changement, statistique, diffusion des innovations et psychologie, par exemple. À l'instar de la terminologie qui s'est éloignée de la linguistique et de la lexicologie dans le but d'affirmer son autonomie — pour mieux y revenir maintenant —, la socioterminologie doit multiplier les ponts avec sa cousine sociolinguistique.

À l'époque où se déroulaient les analyses recensées, les terminographes ont fait porter l'essentiel de leurs efforts sur la collecte, la sélection et la dissémination des vocabulaires. Pen-

dant la même période, les enquêteurs se sont longuement penchés sur les facteurs sociaux entourant leur diffusion et leur implantation. Depuis, les terminographes se soucient de la réception de leurs produits, tandis que les études statistiques laissent en friche le champ socioterminologique, où germeraient des explications sur les cordes sensibles entourant les choix lexicaux. Un meilleur équilibre doit être trouvé.

Comprendre le parcours de vocabulaires, de leurs répertoires terminographiques à la bouche et à la plume des experts, s'avère indispensable à l'épanouissement des langues minoritaires. Il est permis de croire que les premiers signes de dégradation de leur vitalité apparaissent dans les sphères spécialisées. Restreints par définition à un nombre limité de locuteurs, ces domaines sont susceptibles d'être influencés par des inventions et découvertes qui, sous les habits d'un système linguistique dominant, s'intègrent progressivement au vocabulaire. Pour les experts, la tentation devient grande de revêtir ces habits, tout comme le risque d'accepter, inconsciemment peut-être, que leur idiome devienne inadapté ou inopérant pour les concurrencer. Cette perte de confiance en la capacité d'un code de répondre à la modernité pourra par la suite s'étendre à la langue générale, avec des conséquences dramatiques au final. Si les aménagistes désirent que les locuteurs délaissent une variété au profit d'une autre, ils ne deviendront réellement efficaces que s'ils connaissent les mécanismes qui régissent les choix individuels.

1.6 Références

- ALÉONG, S. *Le vocabulaire du hockey sur glace au Québec : formation, évolution et utilisation. Compte-rendu d'un projet de recherche subventionnée par l'Office de la langue française du Québec*. Inédit, 1979.
- ALÉONG, S., CHRÉTIEN, M., OSTIGUY, L. et MARTIN, A. « De la mise en oeuvre d'une terminologie de la langue française de l'automobile dans trois écoles d'enseignement technique au Québec : un premier bilan ». *La Banque des mots*, n. 21, 1981, p. 45-66.
- CABRÉ, M. T. *La terminologie : théorie, méthode et applications*, Ottawa, Presses de l'Université d'Ottawa, 1998.

- CAYER, M. « La pratique terminologique à l'Office de la langue française : le respect de la norme dans le respect de la population », dans *La représentation de la norme dans les pratiques terminologiques et lexicographiques, Actes du colloque tenu les 14 et 15 mai 2001 à l'Université de Sherbrooke dans le cadre du 69e Congrès de l'Acfas, sous la direction de Pierre Bouchard et de Monique C. Cormier* [Montréal], Office de la langue française, coll. Langues et sociétés, n. 39, 2002, p. 113-127.
- CHAMBERS, J. K. *Sociolinguistic theory: linguistic variation and its social significance* (éd. révisée) Chichester (R.-U.); Malden, MA (É.-U.), Blackwell, 2009.
- CHRÉTIEN, M. « Reconnaissance, connaissance et utilisation de la terminologie française, québécoise et anglo-américaine de la haute-fidélité chez le public montréalais », dans J. M. Klinkenberg, D. Racelle-Latin et G. Connolly (dir.), *Langages et collectivités : le cas du Québec. Actes du Colloque de Liège (mars 1980)*, Montréal, 1981, Leméac, p. 145-160.
- CORBEIL, J. *L'aménagement linguistique du Québec*, Montréal, Guérin, 1980.
- CORBEIL, J. « Une langue qui se planifie », dans M. PLOURDE (dir.), *Le français au Québec : 400 ans d'histoire et de vie*, Québec, Les Éditions Fides et Les Publications du Québec, 2000, p. 306-314.
- DAOUST, D. *Diffusion et utilisation de la terminologie technique de langue française dans douze entreprises québécoises. Étude réalisée pour l'Office de la langue française par SO-RECOM*. Inédit, 1981a.
- DAOUST, D. *Facteurs organisationnels et sociolinguistiques qui sous-tendent la diffusion et l'utilisation des terminologies techniques de langue française dans l'entreprise*. Inédit, 1981b.
- DAOUST, D. *Le changement terminologique dans une entreprise de transport*, coll. Langues et sociétés, Montréal, Office de la langue française, 1987a.
- DAOUST, D. « L'implantation terminologique : comportements, perceptions et attitudes », *Bulletin de l'ACLA/Bulletin of the CAAL*, v. 9, n. 2, 1987b, p. 17-33.
- DAOUST, D. « Le rôle du poste comme facteur de changement des habitudes terminologiques dans une entreprise privée montréalaise ». *Revue de l'Association canadienne de lin-*

- guistique appliquée. Acte du 23e colloque annuel tenu à l'Université de Moncton*, v. 14, n. 2, 1992, p. 71-93.
- DAOUST, D. « Le comportement terminologique et les attitudes face aux langues en contexte de changement planifié : une analyse comparative de deux milieux de travail », *Revue québécoise de linguistique*, 20 (2), 1991, p. 145-168.
- DAOUST, D. « L'analyse de quelques facteurs extralinguistiques et leur rôle dans une éventuelle politique d'implantation terminologique », dans C. PHILIPPONNEAU (dir.), *Actes du XVe colloque annuel de l'Association de linguistique des provinces atlantiques/Proceedings of the XVth annual meeting of the Atlantic Provinces Linguistic Association*, Moncton, Nouveau-Brunswick, Centre de recherche en linguistique appliquée, 1994a, p. 23-65.
- DAOUST, D. « L'importance de quelques opinions et attitudes sur le comportement terminologique dans un milieu de travail ». *Les actes du colloque sur la problématique de l'aménagement linguistique (enjeux théoriques et pratiques). Colloque tenu les 5, 6 et 7 mai 1993 à l'Université du Québec à Chicoutimi*. Chicoutimi (Québec), 1994b, vol. 1, p. 137-177.
- DAOUST, D. « Quelques facteurs sociodémographiques qui sous-tendent le choix des langues pour la terminologie en milieu de travail et leur interrelation avec des attitudes ». *Meta*, 40(2), 1995, p. 260-283.
- DOWNES, W. *Language and society*. (2e éd.). Cambridge (R.-U.); New York: Cambridge University Press, 1998.
- DUBUC, R. *Manuel pratique de terminologie*. 4e éd., Brossard (Québec), Linguattech, 2002.
- FASOLD, R. W. et SCHIFFRIN, D. *Language change and variation*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 1989.
- HELLER, M., BARTHOLOMOT, J., LÉVY, L. et OSTIGUY, L. *Le processus de francisation dans une entreprise montréalaise : une analyse sociolinguistique*, coll. Langues et sociétés, Montréal, Office de la langue française, 1982.
- KARABACAK, E. « Acceptance of terminology sanctioned by the Turkish Language Society: A study of the use of economic terms in Turkish newspapers », *Terminology*, v. 15, n. 2, 2009a, p. 145-178.
- KARABACAK, E. *Unplanned terminology development: A synchronic and diachronic study on economic terms in Turkish*

- newspapers*. (Ph.D., Northern Arizona University). Inédit, 2009b.
- KOCOUREK, R. *La langue française de la technique et de la science : vers une linguistique de la langue savante* (2e éd. augm., refondue et mise à jour), Wiesbaden, Brandstetter, 1991.
- LABOV, W. *The social stratification of English in New York City*. Cambridge (R.-U.), Cambridge University Press, 2001.
- L'HOMME, M. *La terminologie : principes et techniques*. Montréal, Presses de l'Université de Montréal, 2004.
- LOINAZ BERISTAIN, M. «Estudio de un sistema de medición y diagnóstico de la implantación de la terminología en euskera (proyecto de investigación TEIS)». *Espais Terminològics 2007 : Neologia terminològica : el tractament dels manlleus : Actes de la jornada del 7 de novembre de 2007*, Vic/ Barcelone, Eumo Editorial/TERMCAT, 2008, p. 167-175.
- MARTIN, A. *Les mots et leurs doubles : étude d'implantation de la terminologie officialisée dans le domaine de l'éducation au Québec*, coll. Langues et sociétés, n. 36, Montréal, Office de la langue française, 1998.
- MARTIN, A. et LOUBIER, C. *L'implantation du français : actualisation d'un changement linguistique planifié*. Québec, Office de la langue française, 1993.
- PICHT, H. et DRASKAU, J. *Terminology: an introduction*. Guildford (R.-U.), University of Surrey, 1985.
- QUIRION, J. *La mesure de l'implantation terminologique : proposition d'un protocole. Étude terminométrique du domaine des transports au Québec*, coll. Langues et sociétés, n. 40, Montréal, Office québécois de la langue française, 2003a.
- QUIRION, J. «Methodology for the Design of a Standard Research Protocol for Measuring Terminology Usage», *Terminology*, v. 9, n. 1, 2003b, p. 29-49.
- QUIRION, J. «Localization: A Palimpsest of Terminology Management? Strategies of Terminology Introduction and Marketing», *Meta*, v. 51, n. 4, 2003b p. 824-837.
- QUIRION, J. «Terminometrics: an Evaluation Tool of/for Term Standardization». *TSTT 2006. International Conference on Terminology, Standardization and Technology Transfer. Proceedings*, Beijing. Encyclopedia of China Publishing House, 2006b, p. 19-24.

- QUIRION, J. « Dynamique terminologique et terminométrie : une complémentarité nécessaire pour le suivi de l'évolution de l'usage des termes et des connaissances », *Terminology*. v. 17, n. 1, 2011, p. 113-133.
- ROGERS, E. M. *Diffusion of innovations*. New York, Free Press, 2003.
- ROGERS, E. M. et SHOEMAKER, F. F. *Communication of innovations: a cross-cultural approach* (2e éd.). New York, Free Press, 1971.
- RONDEAU, G. *Introduction à la terminologie*. 2e éd., Chicoutimi (Québec), Gaëtan Morin, 1984.
- SAGER, J. C. *A Practical Course in Terminology Processing*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins, 1990.
- TREMBLAY, L. *Convergence et divergence dans l'emploi de termes communs recommandés par l'Office de la langue française*. M.A., Université Laval, 1994, 157 p., [Inédit].

DIFUSIÓ DELS TERMES I MEDIADORS LINGÜÍSTICS

2. La difusió de la terminologia en la localització

Anna Maria Agustí

ANNA MARIA AGUSTÍ

Llicenciada en Filologia Anglesa per la Universitat de Barcelona. Ha cursat el Màster de Traducció i Noves Tecnologies de la Universitat Autònoma de Barcelona i el Postgrau d'Assessorament Lingüístic en els Mitjans Audiovisuals de la mateixa universitat. Actualment treballa com a gestora, traductora/localitzadora i revisora a Management System Solutions, una empresa de serveis lingüístics

amb seu a Barcelona. Col·labora amb el TERMCAT en els termes relacionats amb la localització.

2.1 Traducció, localització i terminologia

Per a cada àmbit de la traducció és necessària una terminologia diferent. En aquest article es tractarà la difusió i ús dels termes relacionats amb la localització de productes en català.

La localització és la traducció i l'adaptació de contingut relacionat amb les tecnologies de la informació i la comunicació per a un mercat local. Els materials que tradueix el localitzador inclouen des de la interfície gràfica del programari i les aplicacions, fins a manuals d'usuari, instruccions d'ús, textos de suport en línia i llocs web, passant per fullets publicitaris, cartells i altres materials de promoció i màrqueting.

Per les característiques d'aquest àmbit de treball, la creació de termes nous és contínua i els traductors són alhora agents difusors i creadors de terminologia. D'una banda, són agents de difusió en el sentit que fan ús de termes ja establerts per organismes com el TERMCAT i Softcatalà, per empreses com Microsoft, o pel client que encarrega la traducció. De l'altra, són creadors de terminologia per la necessitat constant d'oferir ràpidament una proposta per a un terme nou en la llengua d'arribada.

En l'àmbit de la localització, la difusió i ús de propostes terminològiques està determinat fonamentalment per tres tipus de factors: socials (els usuaris), econòmics (les empreses) i tecnològics (els avantatges i els inconvenients d'Internet). Tot seguit passem a analitzar-los amb més detall.

2.2 Llengua i societat

Els usuaris són el termòmetre de l'acceptació de les propostes terminològiques que utilitza o crea el localitzador. Això és així perquè ells en són, de fet, els destinataris. Per tant, a l'hora d'oferir aquestes propostes, cal pensar en l'usuari final del producte, que en general no té els coneixements lingüístics del localitzador ni es guia pels seus mateixos criteris. Cal tenir en compte, per exemple, les possibles reticències de l'usuari a emprar la terminologia catalana (sovint relacionades amb el sector en què treballen) o el registre que usen en cada situació comunicativa.

S'ha de considerar també que la terminologia anglesa, que sol ser la de partida i està força implantada en el mercat d'arribada, va en contra de l'acceptació de l'alternativa catalana. Habitualment, tant empreses del sector com usuaris es decanten pel terme en anglès, que acaba prevalent per sobre del català. El traductor hauria de ser capaç de veure en cada cas si cal cedir a la pressió de l'anglès i fixar el manlleu, o bé triar una proposta genuïna.

Un altre factor afegit que dificulta l'ús de terminologia catalana en l'àmbit de localització és la immediatesa amb què són

necessaris els nous termes. Això impedeix fixar d'entrada un terme definitiu (sigui el manlleu o l'alternativa catalana), fet que provoca incoherències i coexistència de diferents propostes dins d'un mateix registre.

Finalment, cal tenir en compte que l'usuari sol fer ús de programari localitzat en castellà. Dues raons fonamentals expliquen aquest fet: per una banda, pot ser que l'usuari no pugui accedir fàcilment a la versió catalana del producte o que en desconegui l'existència; per l'altra, sovint el producte no està disponible en català. Com a resultat, l'usuari pot acabar adquirint la terminologia castellana.

2.3 Llengua i empresa

Com a proveïdors, les empreses de localització i els traductors estan supeditats a les necessitats i els requisits dels seus clients. Això suposa haver de seguir un glossari i uns criteris específics, que varien en cada cas. En general, és habitual que aquestes directrius no afavoreixin l'adopció de formes catalanes, o bé que les formes catalanes que s'hi proposen no s'adeqüin a l'ús real de la llengua. En aquests casos, una de les tasques del traductor és orientar el client i indicar-li què pot millorar o canviar per obtenir un producte localitzat de qualitat i que l'usuari no trobi estrany.

Actualment, malgrat l'existència de polítiques que incentiven l'ús de la nostra llengua, són poques les empreses que opten per localitzar els seus productes en català. Cal assenyalar, però, que hi ha excepcions a aquesta situació, i empreses de referència del sector ofereixen els seus productes en llengua catalana. Entre aquestes, destaquen els casos dels gegants Google, Microsoft i Apple. Ara bé, tot i aquesta influència positiva en la difusió dels termes, aquestes tres empreses han optat per models de localització diferents, fet que contribueix a l'aparició de divergències terminològiques i de criteris.

Google ha localitzat al català gairebé els mateixos productes que hi ha disponibles en castellà. En aquest procés se segueixen, per norma general, els criteris del Softcatalà, com ara l'ús d'im-

peratius en els menús, i ha creat una terminologia pròpia basada en les propostes del TERMCAT.

Microsoft, en canvi, ha localitzat parcialment la interfície del sistema operatiu Windows i el seu programari associat (bàsicament el paquet d'ofimàtica i el navegador). Tot i que aquest és un pas important, el resultat és una interfície que barreja el català i el castellà, que confon l'usuari i que el pot fer desistir d'utilitzar el producte en català. Pel que fa als criteris de localització, segueix el mateix sistema que Google. A més, ha posat a disposició de qualsevol persona interessada un portal lingüístic en línia que recull la terminologia que s'utilitza en el seu programari.

La traducció al català dels productes d'Apple està envoltada de polèmica. A diferència de Google i Microsoft, ha optat per uns criteris de localització diferents —entre els quals destaca l'ús d'infinitiu en els menús—, i una terminologia pròpia més lliure (per exemple, ha optat per *Arxiu* en lloc de l'estàndard *Fitxer*).

Per evitar aquestes divergències, i tenint en compte el nombre creixent d'aplicacions per a mòbils compatibles amb els productes d'aquestes empreses, s'hauria d'afavorir un criteri clar i únic per a la localització de productes en català.

2.4 Llengua i Internet

A l'hora de plantejar una traducció, és habitual que el primer pas sigui consultar els recursos en línia que ofereixen informació lingüística contrastada. Entre aquests recursos que faciliten la tasca terminològica del localitzador destaquen el TERMCAT i el lloc web de Softcatalà. Altres eines com el portal Optimot (de la Generalitat de Catalunya), el portal ésAdir (de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals), el diccionari i la gramàtica de l'Institut d'Estudis Catalans, i el diccionari i l'enciclopèdia d'Enciclopèdia Catalana també són fonts de consulta fonamentals. A més a més, es poden utilitzar altres referències, com ara el portal terminològic Termium (del govern canadenc) que, tot i que no inclouen propostes catalanes, poden orientar tant el traductor com els usuaris.

La facilitat d'accés ha convertit Internet en un mitjà bàsic i gairebé essencial per a la difusió de termes, fet que fa més senzilla la tasca del localitzador, com s'ha exemplificat en el paràgraf anterior. Cal tenir en compte, però, que per aquesta mateixa raó, els resultats de qualsevol cerca terminològica ofereixen una gran varietat de propostes —amb diferents graus de fiabilitat— per a un mateix terme. Això dificulta la tria, adopció i difusió d'un únic terme.

Internet és, doncs, una arma de doble tall. Una bona mostra d'això són les iniciatives de traducció mitjançant el proveïment participatiu (*crowdsourcing*) que es desenvolupen a la xarxa. Aplicat a la traducció, el proveïment participatiu és un mètode pel qual usuaris voluntaris localitzen programari.

Un dels casos més rellevants d'aquest tipus d'iniciatives és el de Softcatalà, una entitat sense ànim de lucre que vol posar a l'abast de qualsevol usuari programari en català de manera gratuïta. Els voluntaris són persones amb coneixements lingüístics i tècnics per dur a terme una localització de qualitat. Per tant, la tasca de Softcatalà i els seus col·laboradors contribueix a la difusió i ús d'una terminologia contrastada.

La creu d'aquesta moneda és el model de proveïment participatiu que han aplicat algunes xarxes socials, com ara Twitter. Aquest model permet que qualsevol usuari (tingui o no prou competència lingüística) pugui aportar les seves propostes de traducció i votar les dels altres. El resultat, en el cas del Twitter, és un producte amb incoherències terminològiques (*repiulat/retuitejat* com a traduccions de *retweet*, *piulada/tuit* per a *tweet*), incoherència de criteris en la traducció d'opcions (*Expandir/Respon*), o traduccions poc naturals (*X et segueix a partir d'ara*).

2.5 Terminologia implantada i propostes de millora

Encara que trobem alguns criteris diferents entre Softcatalà i el TERMCAT, gràcies a la tasca d'aquests organismes s'han pogut consolidar amb èxit tant l'estil de les propostes per a les opcions de programari com la terminologia bàsica que hi està relacionada.

Tanmateix, a causa de les innovacions constants en el sector (xarxes socials, actualitzacions de productes, etc.), es fa difícil fixar una terminologia i oferir sempre una alternativa catalana que sigui coherent en tot un producte i que no es faci estranya per a l'usuari final. Això sol suposar que s'acabi adoptant el manlleu.

Per ajudar a evitar problemes a l'hora de localitzar un producte s'haurien de consultar primer els organismes terminològics i altres entitats lingüístiques. A continuació, caldria buscar la màxima uniformitat per evitar confusions i, sempre que no hi hagi unes indicacions específiques del client, establir criteris únics dins les empreses de localització.

En el cas particular de la terminologia, abans d'optar per l'adopció del manlleu, es pot suggerir una alternativa catalana que soni natural per a l'usuari (p. ex.: *telèfon intel·ligent* per a *smartphone*, *connexió compartida* per a *tethering*), però si aquesta genera reticències i no es fa servir, és millor cedir i acabar fixant la forma anglesa. És cert que això, tal com s'ha apuntat més amunt, genera incoherències, però també evita allunyar-se de l'usuari final i de l'ús real que aquest fa de la llengua. Amb el temps, la diversitat de propostes s'acabarà reduint o bé s'establiran dos termes que s'usin de manera coherent segons el registre.

D'aquesta manera s'aconseguirà trobar una solució terminològica de compromís, que deixi satisfets tant els usuaris com els professionals de la localització.

2.6 Bibliografia

- CORPORACIÓ CATALANA DE MITJANS AUDIOVISUALS. *Portal lingüístic ésAdir*. <<http://esadir.cat>>. [Consulta: juliol 2012]
- MICROSOFT. *Portal lingüístico*. <<http://www.microsoft.com/language/es-es/default.aspx>>. [Consulta: juliol 2012]
- MIQUEL LABÒRIA. *Bloc d'Apple en català*. <<http://apple.bloks.cat/>>. [Consulta: juliol 2012]
- PUBLIC WORKS AND GOVERNMENT SERVICES CANADA, TRANSLATION BUREAU. *Termium Plus*. <<http://www.termiumplus.gc.ca/tpv2alpha/alpha-eng.html?lang=eng>>. [Consulta: juliol 2012]

- SOFTCATALÀ. «Postura de Softcatalà sobre les traduccions d'Apple» *Softcatalà*. <http://www.softcatala.org/wiki/Postura_de_Softcatal%C3%A0_sobre_les_traduuccions_d%27Apple>. [Consulta: juliol 2012]
- SOFTCATALÀ. «Qui som». A *Softcatalà*. <http://www.softcatala.org/wiki/Qui_som>. [Consulta: juliol 2012]
- SOFTCATALÀ. *Glossari del Twitter*. <http://www.softcatala.org/wiki/Glossari_del_Twitter>. [Consulta: juliol 2012]
- SOFTCATALÀ. *Guia d'estil 2010*. <http://www.softcatala.org/wiki/Guia_d%27estil/Guia_2010>. [Consulta: juliol 2012]
- SOFTCATALÀ. *Recull de termes de Softcatalà*. <<http://www.softcatala.org/recull.html>> [Consulta: juliol 2012]
- TERMCAT, CENTRE DE TERMINOLOGIA. <<http://www.termcat.cat>> [Consulta: juliol 2012]
- TERMCAT, CENTRE DE TERMINOLOGIA. *Localització de productes informàtics*. <<http://www.termcat.cat/docs/docs/LocalitzacioProductesInformatics.pdf>>. [Consulta: juliol 2012]
- TWITTER. <<https://twitter.com>>. [Consulta: juliol 2012]

3. Difusió i ús dels termes: l'experiència dels Serveis Lingüístics de la Universitat de Barcelona

Àngels Egea

ÀNGELS EGEA PUIGVENTÓS

Llicenciada en Filologia Catalana per la Universitat de Barcelona i màster en Lingüística Aplicada per la mateixa universitat. Ha treballat en el projecte del Diccionari del català contemporani de l'Institut d'Estudis Catalans i en la primera edició del Diccionari de la llengua catalana d'aquesta mateixa institució com a responsable de l'aplicació de criteris lexicogràfics i en la introducció de terminologia. Des del 1995 treballa als Serveis Lingüístics de

la Universitat de Barcelona dins l'àrea d'assessorament lingüístic i terminologia. També és membre de la Junta Directiva de la Societat Catalana de Terminologia. Col·labora des de fa temps amb el TERMCAT com a membre de la Xarxa Vives de Terminologia i amb altres iniciatives i projectes.

Els Serveis Lingüístics de la Universitat de Barcelona, com altres serveis lingüístics universitaris, tenen encomanada, entre altres, la tasca de vetllar per l'aplicació de la normativa lingüística en totes les comunicacions universitàries i, per tant, també de vetllar per l'ús d'una terminologia catalana correcta.

Ara bé, l'èxit d'aquesta empresa depèn directament de la influència que els Serveis Lingüístics puguin exercir sobre els diferents col·lectius universitaris. Així, en l'àmbit institucional i de l'administració universitària, el grau d'intervenció dels Serveis Lingüístics és força important per tres raons principals: a) la llengua pròpia de la institució és el català, la qual cosa garanteix que totes les comunicacions institucionals i administrati-

ves es fan en català com a mínim, *b*) la institució ha dipositat en els Serveis Lingüístics la responsabilitat de garantir la qualitat lingüística dels textos institucionals i administratius, cosa que fomenta l'ús institucional de les eines i recursos elaborats pels Serveis Lingüístics destinats a aquest fi, i *c*) els textos són principalment escrits i, per tant, poden ser revisats pels Serveis Lingüístics, si cal. Aquest context facilita la implantació de la terminologia catalana correcta en aquest àmbit.

En l'àmbit acadèmic, que és on la terminologia té més protagonisme, la capacitat d'intervenció dels Serveis Lingüístics per assegurar una correcta implantació de la terminologia catalana és més indirecta i hi ha factors que la dificulten: *a*) el català no és l'única llengua vehicular de l'ensenyament universitari, ja que l'elecció de la llengua de la docència depèn de cada professor, i en els cicles superiors (màsters i postgraus) la presència del català és cada cop menor; *b*) bona part de les comunicacions dins d'aquest àmbit són orals (classe), i, per tant, els Serveis Lingüístics no hi tenen cap control; *c*) molts dels textos escrits en què es basa la docència (manuais universitaris i altra bibliografia recomanada) estan escrits en altres llengües.

Així, doncs, el camp potencial d'actuació dels Serveis Lingüístics queda reduït a les assignatures que es fan en català (aproximadament un 60% de grups classe) i als materials de suport a la docència elaborats pel mateix professor (apunts de classe, exàmens, etc.) que són enviats als Serveis Lingüístics per fer-ne la revisió, que és una petita part dels materials existents. I des del marc institucional, cal afegir-hi la correcció (i traducció quan cal) de tots els plans docents, que són la descripció de cada assignatura (temari, bibliografia, competències, metodologia, avaluació, etc.).

Però la implantació terminològica real depèn del professor, que és qui transmet la terminologia pròpia de la matèria que imparteix, en tant que vehicle de transmissió de coneixement especialitzat i mitjà d'adquisició d'aquest coneixement per part dels estudiants. Si es pot assegurar des de bon principi que l'adquisició de coneixement es fa mitjançant la terminologia lingüísticament adequada, és més fàcil que les formes correctes o normalitzades es consolidin. Si, per contra, cal actuar a posteriori, l'èxit de l'empresa serà decididament menor, ja

que obliguem, en certa manera, a desaprendre el que s'ha après.

Per aconseguir aquest objectiu, els Serveis Lingüístics van veure clar des de la seva creació que la tasca de normalització terminològica havia de comptar necessàriament amb la implicació dels professors. Per això, en la correcció de textos docents, els tècnics lingüístics han adoptat diverses estratègies per assegurar que la proposta normalitzada és acceptada pel professor que l'ha de vehicular. En alguns casos —especialment en àmbits on la terminologia està fortament anglicitzada— en què la proposta catalana s'allunya molt del manlleu anglès, cal fer-ne una introducció progressiva —introduint el terme català i mantenint la denominació anglesa entre parèntesis, per exemple— per tal que la forma catalana comenci a circular sense que hi hagi rebuig. Altres cops cal acompanyar les correccions amb comentaris o raonaments més extensos, normalment introduïts al Sens Dubte (www.ub.edu/sensdubte/), gestor de consultes en línia dels Serveis Lingüístics, per justificar un determinat canvi. Però hi ha situacions en què ja és massa tard per fer en el text segons quins canvis, com ara la correcció d'exàmens o de tesis doctorals, i s'opta per no fer certes modificacions que podrien impedir als estudiants la comprensió de l'enunciat en el cas dels exàmens o comprometre la lectura de la tesi davant d'un tribunal.

Una manera de fer partícips els professors del procés de normalització terminològica ha estat implicant-los en l'elaboració de materials o recursos terminològics. Així, una de les línies d'actuació de la Xarxa de Dinamització Lingüística per al foment de la llengua catalana dins la Universitat de Barcelona ha estat l'elaboració de vocabularis i diccionaris dels diferents ensenyaments. La Xarxa de Dinamització Lingüística és una plataforma que es compon de comissions de centre —anomenades comissions de dinamització lingüística— que majoritàriament són delegades de la Junta de Facultat, que és l'òrgan de govern dels centres. Aquestes comissions són de composició mixta: hi treballen conjuntament professors, estudiants i personal d'administració i serveis, amb el suport tècnic dels Serveis Lingüístics. Aquesta estructura ha permès desenvolupar, per exemple, l'elaboració de vocabularis terminològics, amb la participació de professors i alumnes.

Darrerament, les noves tecnologies han facilitat enormement la difusió de la terminologia, i han permès difondre materials propis i també d'altres (com ara les obres en línia del TERMCAT i obres terminològiques d'altres universitats o institucions), a vegades mitjançant eines abans inconcebibles, com ara el multicercador terminològic (www.ub.edu/sl/multicercadors/) o el diccionari personalitzat per al Word (www.ub.edu/sl/diccionari) que complementa el del programa, amb menys terminologia.

Així, tot i que la creació de nova terminologia és imparable i, per tant, cal continuar elaborant materials que l'actualitzin constantment (hem de tenir present que el català, com la majoria de llengües mitjanes, no crea sinó que importa la terminologia), podem considerar que en molts àmbits hi ha prou recursos per assegurar una correcta transmissió de coneixement en català. Però cal que els destinataris (professors i alumnes) els coneguin i els usin.

Darrerament s'han iniciat dues línies d'actuació encaminades a simplificar aquest univers a l'usuari: *Vocabulària* (www.ub.edu/sl/vocabularia) i *Cuina lingüística per a químics* (www.ub.edu/sl/facultat/quimica/). Es tracta de productes fets a mida per cobrir les necessitats que lingüistes, professors i alumnes anem detectant. El *Vocabulària* és un portal, amb tants perfils d'entrada com centres hi ha a la Universitat de Barcelona, que pretén facilitar la consulta dels termes continguts en diversos recursos terminogràfics i lexicogràfics, difondre les novetats terminològiques d'interès per a cada centre, i posar èmfasi en aquells aspectes terminològics consolidats des d'un punt de vista lingüístic que s'ha detectat que no acaben d'estar ben implantats. Aquest darrer objectiu es materialitza en forma d'apunts terminològics en què s'explica de manera senzilla el problema i es dona una solució simple. Les propostes d'apunts terminològics poden tenir tres procedències: els tècnics lingüístics, que durant la correcció de material docent s'adonen d'alguns errors recurrents; els professors, que tenen dubtes en alguna denominació, i els estudiants, que detecten vacil·lacions d'ús en el seu entorn acadèmic.

També fruit d'aquest seguiment i, en aquest cas concret, fruit de l'avaluació de la qualitat lingüística dels pòsters del premi Masterquímica de la Facultat de Química, s'ha iniciat una

nova línia d'elaboració de productes que recullen tot d'eines en línia encaminades a millorar la comunicació científica en català. De moment ja s'ha fet pública la *Cuina lingüística per a químics*, però ja s'està treballant per fer un producte similar en altres facultats.

Així, doncs, tenim molts recursos en línia (cosa que els fa fàcilment accessibles), tenim unes eines (*Vocabulària* i *Cuina lingüística per a químics*) que fan una selecció dels recursos existents i els presenten segons les necessitats dels usuaris. Encara ens queda, però, un escull per salvar: assegurar que tots els professors i tots els alumnes coneixen i consulten aquests materials. No n'hi ha prou amb tenir una pàgina web atractiva per a cada producte, ni amb fer-ne una difusió puntual. Cal assegurar-se que la informació arriba a tots els destinataris i que no passa desapercebuda enmig de tot l'oceà d'informació circulant. És per això que els Serveis Lingüístics estan treballant per situar aquests productes en «punts estratègics» que n'assegurin la visibilitat en el moment oportú i per als destinataris principals.

Per això s'ha començat a fer un pla pilot a la Facultat de Química, que compta amb el suport de la comissió de dinamització lingüística d'aquest centre, per incloure aquests recursos en els plans docents dels màsters. Si la iniciativa té èxit, se seguirà implantant per a la resta de cicles i en tots els centres, i això permetrà que aquests recursos siguin coneguts per professors i alumnes, any rere any.

Més enllà de l'èxit que puguin tenir mesures com aquesta, des dels Serveis Lingüístics pensem que ajudaria molt a la seva implantació que la terminologia catalana fos, d'alguna manera, matèria d'estudi o matèria avaluable. A la Facultat de Dret, per exemple, dins l'assignatura obligatòria Tècniques de Treball i Comunicació, es treballa la terminologia jurídica catalana, es tracten els casos més habituals d'interferència lingüística i es comenten els recursos i eines amb què es poden millorar les aptituds comunicatives en català dins d'aquest àmbit. És un exemple que es podria fer extensible a molts, si no tots, els camps de coneixement, ja que la inclusió de la terminologia, en tant que vehicle de comunicació especialitzada, en les assignatures de tècniques d'estudi contribuiria a millorar-ne la difusió i la consolidació, i, en definitiva, contribuiria a millorar el dis-

curs científic en català. És a dir, convindria que la terminologia catalana passés de l'estatus de mèrit al de requisit, que és el que, com en tantes altres coses, en garanteix l'ús.

Darrerament s'està posant molt d'èmfasi en la introducció de l'anglès en la docència, però, en canvi, s'han abandonat les polítiques de foment de l'ús o consolidació de la terminologia catalana, potser perquè s'assumeix que el català ja està normalitzat. Però la terminologia no es pot posar en el mateix sac que la llengua general; la terminologia evoluciona molt ràpidament i el català, com a llengua importadora, s'ha d'actualitzar constantment.

4. ESTEN, eina de seguiment de la terminologia normalitzada

Mercè Lorente

MERCÈ LORENTE CASAFONT

Doctora en Filologia Catalana per la Universitat de Barcelona. És professora de la Universitat Pompeu Fabra i directora de l'Institut Universitari de Lingüística Aplicada d'aquesta universitat. Membre del grup de recerca IULATERM (Lèxic i Tecnologia), té una àmplia trajectòria com a docent especialitzada en terminologia. Ha dirigit diverses tesis doctorals i ha publicat nombrosos articles i ponències. Ha col·laborat amb el TERMCAT en diversos projectes i iniciatives, i participa en diferents xarxes de terminologia d'àmbit nacional i internacional.

4.1 Justificació de la intervenció

En aquesta taula formada per mediadors lingüístics, ens cal aclarir quin és el nostre paper aquí. Represento el grup de recerca IULATERM (Lèxic i Tecnologia) de l'Institut Universitari de Lingüística Aplicada, els membres del qual som alhora professors de terminologia i matèries afins a la Facultat de Traducció i Interpretació de la Universitat Pompeu Fabra. No fem mediació com a activitat principal, però sí que formem mediadors (traductors, graduats en llengües aplicades, màsters en terminologia, doctors en lingüística aplicada). Des del punt de vista de la recerca, tractem diverses línies de lingüística aplicada (terminologia, neologia, lexicologia, lexicografia, fraseologia, dis-

curs d'especialitat), especialment orientades al disseny i al desenvolupament de recursos i eines lingüístiques (corpus textuals, bancs de termes, bancs de neologismes, bancs de coneixement, eines de processament, diccionaris computacionals, extractors automàtics, etc.). Aquest tipus de recerca en lingüística aplicada cobreix tot el ventall investigador: teoria, descripció, disseny i desenvolupament.

Precisament, i d'acord amb els organitzadors, la nostra presència a la taula es justifica pel nostre interès en el tema de la implantació de la terminologia i pel nostre paper actiu en el disseny i desenvolupament d'una eina per al seguiment de la terminologia normalitzada.

Per tant no contestarem directament les preguntes proposades pels coordinadors de la taula rodona, tot i que creiem que algunes quedaran contestades amb la nostra intervenció.

En nom del grup IULATERM, agraeixo al TERMCAT, i especialment a Rosa Colomer, la invitació a participar en els Espais, i als coordinadors de la taula, Xavier Fargas i Neus Nogué, la seva comprensió.

4.2 La implantació de la terminologia com a tema de recerca

IULATERM s'ha dedicat des de 1994 a la reflexió teòrica i als estudis descriptius de la terminologia, que van dur M. Teresa Cabré a proposar la Teoria Comunicativa de la Terminologia (Cabré 1999) i a comprovar-ne principis i fonaments en projectes col·lectius i en sengles tesis doctorals (Freixa 2002, Feliu 2004, Tebé 2005, Adelstein 2007, Joan Casademont 2008, Quiroz 2008, Seghezzi 2011, Salazar 2011, entre d'altres). En paral·lel, tant els projectes com les tesis han abordat reptes tecnològics, com l'extracció automàtica de terminologia (Estopà 1999, Vivaldi 2001), l'ús avançat de l'estadística per al tractament de la terminologia (Nazar 2010) o el resum automàtic en textos especialitzats (Da Cunha 2008).

Era previsible, doncs, que el grup s'interessés pel tema de la implantació, tant des del punt de vista teoricodescriptiu, com per al desenvolupament d'una eina adient per al seu seguiment.

En aquest línia d'actuació s'inscriu el contracte de professor visitant del Dr. Pierre Auger (2001), l'estada de recerca postdoctoral en el nostre grup del Dr. Jean Quirion (2004), algunes publicacions dels membres (Montané i Cabré, 2007-2008, Cabré 2010, Montané 2008-2010) i la tesi doctoral d'Amor Montané, dirigida per M. Teresa Cabré, i que té prevista la seva defensa a la tardor de 2012. En el marc dels Espais Terminològics de 2007, ja vàrem tenir l'oportunitat d'escoltar les hipòtesis i els primers resultats de l'estudi doctoral de Montané. Jo centraré la meua intervenció en la presentació de l'eina ESTEN, amb l'objectiu de convidar l'auditori a utilitzar-la, vist l'interès i la necessitat d'analitzar l'ús de propostes de terminologia normalitzada.

4.3 A propòsit de les orientacions en l'estudi de la implantació

Abans de fer-ho, però, i a partir de la ponència dictada pel Dr. Quirion aquest matí, m'agradaria introduir un aclariment sobre la dicotomia plantejada entre l'anàlisi de la implantació terminològica d'orientació sociolingüística i la realitzada a partir d'eines terminomètriques.

De les paraules del Dr. Quirion es despenia una admiració creixent pels estudis de tall sociolingüístic a partir de dades de la llengua oral, després d'anys d'haver-se dedicat a l'exploració de la terminometria amb dades de corpus escrits. No tinc res a dir de les predileccions del nostre ponent, no cal dir-ho; però no m'agradaria que romangués la idea d'una dicotomia simple entre una opció i altra. No podem contraposar estudis de tall sociolingüístic, amb obtenció de dades orals a partir d'enquestes a parlants i interpretació de les dades a partir de variables sociològiques i sociolingüístiques, amb estudis terminomètrics, amb dades obtingudes de corpus escrits i amb anàlisis quantitatives. Aquesta oposició seria falsa per massa simplista.

- a) Les fonts de les dades analitzades
- b) El procediment d'obtenció de dades
- c) L'anàlisi quantitativa o qualitativa de les dades
- d) La interpretació de l'anàlisi

En els estudis terminomètrics, com els que ens proporcionen eines com ESTEN, no cal limitar-se a la llengua escrita, ni reduir l'anàlisi simplement a la freqüència estadística, ni evitar la introducció de variables sociolingüístiques en l'anàlisi i en la interpretació de les dades.

S'ha parlat abans de la dificultat de transcriure dades orals, però això no ens ha de dur a identificar l'estudi de la implantació terminològica en els usos orals a l'obtenció de dades reduïdes mitjançant enquestes i a l'anàlisi de caràcter qualitatiu. Cal recordar que els mitjans audiovisuals són una via fonamental per a la difusió i alhora una font privilegiada per analitzar-hi usos, mitjançant gravacions. Les tècniques actuals de transcripció automàtica han millorat prou per no rebutjar d'entrada que amb la terminometria no es puguin analitzar dades de l'oral.

D'altra banda, es pot entendre l'interès dels sociolingüistes pels usos orals de la terminologia, però no podem obviar la importància de la llengua escrita en els processos de difusió i d'implantació de la terminologia normalitzada. En aquesta mateixa taula, Àngels Egea ha comentat la dificultat que tenen els serveis lingüístics per controlar l'ús oral a les aules, però en canvi hem vist com va creixent la disponibilitat de fonts escrites, de gèneres i nivells lingüístics diversos, com apunts, presentacions, comentaris, blocs, missatges, etc.

Per altra banda, les metodologies de captació de dades d'ambdues orientacions tampoc no s'oposen sinó que serien, a parer nostre, complementàries. La perspectiva sociolingüística ha utilitzat habitualment, com vèiem en la ponència de Quirion, tècniques com l'enquesta, l'entrevista o l'observació per a l'anàlisi de la implantació terminològica, però no hi ha cap motiu perquè no es pugui fer una interpretació de les dades a partir de criteris sociolingüístics i pragmàtics i a partir de dades obtingudes mitjançant tècniques de lingüística de corpus i estadística, com les utilitzades en les eines terminomètriques com ESTEN.

Cal distingir clarament entre el recull de dades i la interpretació de les dades. Són dues fases de treball ben diferents. Un sistema com ESTEN ens ajuda a obtenir dades fiables, a endreçar-les, a etiquetar-les, a gestionar-les, a traspasar-les a formats gràfics, però la interpretació de les dades queda per fer.

Aquestes interpretacions posteriors poden ser de tipus socio-lingüístic, orientades als parlants, o de tipus lingüístic, orientades a l'adequació morfològica, sintàctica i semàntica de les propostes lèxiques, o poden combinar ambdues orientacions. No hi ha cap impediment a fer una interpretació sociolingüística de les dades obtingudes per procediments terminomètrics, si els corpus analitzats han estat etiquetats adequadament a partir de variables adients.

4.4 ESTEN, eina de seguiment de la terminologia normalitzada

ESTEN és l'acrònim de la denominació desplegada “Eina de seguiment de la terminologia normalitzada”. Aquest sistema va ser desenvolupat a partir d'un acord amb el TERMCAT i gràcies al patrocini de la Secretaria General de Política Lingüística, durant el curs 2007-2008. Sota la direcció de M. Teresa Cabré, han intervingut en el seu desenvolupament informàtic els tècnics Gabriel Reus i Rogelio Nazar. En la revisió de proves, en el disseny funcional i en la documentació de l'eina hi ha participat també Amor Montané. L'autor del disseny gràfic és Jesús Carasco.

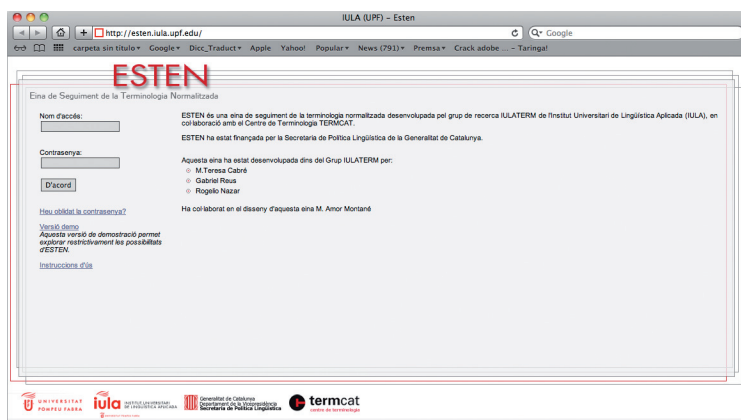

Figura 1. Pàgina web d'accés a ESTEN

L'objectiu de la meua intervenció és presentar breument aquesta eina, i convèncer els assistents de la necessitat d'usar-la per avançar en l'elaboració de microestudis sobre el grau d'implantació de termes proposats pels organismes encarregats de la normativa o de la normalització terminològica, pels traductors i correctors o pels experts que escriuen en llengua catalana. En aquest sentit he organitzat la meua contribució sobre ESTEN en els blocs següents:

- Com podem accedir-hi
- Com treballa
- Quins resultats ens dona

4.4.1 Accés a ESTEN

Una de les característiques fonamentals d'aquesta eina és precisament la seva accessibilitat. A diferència d'altres eines desenvolupades, com el sistema BARÇA (Quirion 2008) o el sistema TEIS (Loinaz 2008), que no són d'accés públic, ESTEN s'ha pensat com una eina oberta a Internet, perquè qualsevol professional, investigador o persona interessada a fer una anàlisi d'aquesta mena pugui fer-ho de manera amigable.

L'usuari simplement ha de registrar-se a la mateixa pàgina web d'accés a l'eina, per poder obtenir el codi d'usuari i fer-la servir. Pot dissenyar amb llibertat els corpus d'anàlisi i establir els seus propis criteris d'anàlisi. El sistema li proporciona uns resultats, que l'usuari també pot desar-se en local.

Actualment l'eina està allotjada al lloc web de l'Institut Universitari de Lingüística Aplicada, a <http://esten.iula.upf.edu/>, o la podeu trobar en el menú de Recursos de l'IULA, a l'apartat de Terminologia: <http://www.iula.upf.edu/recurs02ca.htm>.

Lamentablement no s'ha fet prou difusió de l'eina, i considerem que cal fer-la encara, perquè al cap i a la fi és una eina desenvolupada amb recursos públics al cent per cent i pensada perquè la utilitzi tothom de manera gratuïta. Pendants encara d'una presentació més aprofundida de les funcionalitats de l'eina i dels resultats que ja ens ha començat a fornir, m'alegra avançar aquí que la directora del TERMCAT ha anunciat que es podrà accedir a l'eina, ben aviat, també a través del web del centre.

La invitació, que feia al començament, perquè els assistents, interessats en la difusió de la terminologia normalitzada i en la reflexió sobre criteris de normalització terminològica, puguin usar l'eina en microestudis no és simplement un convit protocol·lari. Amb la crisi econòmica, les retallades pressupostàries han obligat a aturar projectes d'anàlisi de casos concrets. Però la feina continua, i es necessita disposar de dades fiables que ajudin a establir nous criteris, a modificar certes tendències, a plantejar-nos nous reptes. Si no es poden finançar projectes voluminosos d'anàlisi, no cal renunciar a l'ús de l'eina per fer estudis particulars dels professionals, dels serveis lingüístics, dels investigadors i dels grups de recerca, que avui són aquí. Necessitem saber què està passant amb la terminologia normalitzada o amb les propostes de neologismes, i ens cal difondre aquests resultats per avançar en la reflexió.

4.4.2 Funcionalitat d'ESTEN

En el sistema ESTEN la implantació de la terminologia s'entén com a resultat: l'ús real i perdurable en el temps que els parlants fan dels termes (Cabré i Montané, 2012). ESTEN permet constituir a mida diversos corpus textuais sobre els quals es pot analitzar l'ús d'una, dues o més variants terminològiques de manera automàtica. L'anàlisi resultant es mostra en forma de gràfics, de lectura clara, que mostren el contrast i l'evolució en el temps de l'ús de les variants estudiades.

Com que ESTEN s'ha desenvolupat de cara a l'avaluació de les propostes de normalització terminològica, els usuaris de l'eina han de manejar les nocions de cas, terme normalitzat i terme desestimat, que són l'objecte de l'anàlisi. Per cas entenem el conjunt de termes que comparteixen el mateix significat, per tant l'anàlisi d'un cas pressuposa l'estudi d'una variant terminològica en comparació amb altres variants usades pels parlants alternativament (Cabré i Montané, 2012).

Les característiques més destacables d'ESTEN són tres:

- a) És un sistema independent de llengua.
- b) No requereix processament lingüístic previ dels corpus textuais, per la qual cosa és un sistema basat en l'anàlisi

de formes, adient per a anàlisis de l'ús i que ens evita el marge d'error acceptat en els processos de lematització i desambiguació.

- c) Està format per tres mòduls independents en els quals es desenvolupen les fases de l'anàlisi de la implantació consecutivament.

El primer mòdul correspon a la Gestió de documents, que permet pujar documents desats a l'ordinador, descarregar-los directament d'una adreça d'Internet o URL, o cercar-los a la web a partir de criteris definits per l'usuari (llengua, domini, format, data). Els documents que podem pujar al sistema poden ser de formats d'edició diversos (.doc, .txt, .pdf, .htm), inclosos fitxers comprimits (format .zip). Un cop carregats els diversos documents al sistema, l'usuari els pot etiquetar amb característiques que li siguin útils per a la constitució de diversos corpus o per a l'anàlisi de formes.

ESTEN

Eina de Seguiment de la Terminologia Normalitzada

Nom de l'usuari/ària: Marc Fort

Grup: JULATERM

- Gestionar les dades de l'usuari/ària
- Sortir

Documents

- Declarar un nou grup de documents
- Declarar un nou document
- Gestionar documents

Corpus

- Crear un nou corpus
- Gestionar corpus
- Crear una nova part dins un corpus
- Gestionar parts
- Analitzar corpus

Gestionar documents

Lista dels documents declarats

Esborrar tots els documents de l'usuari/ària

L'usuari/ària té 310 documents.

Documents per pàgina: 5 | D'acord

Nom	Data	Àrea temàtica	Fent	Àmbit d'ús	Opcions
propos_institucional1	Inespecificada	Esports	General	Institucional	Eliminar Atribuir característiques
propos_noinstitucional10	Inespecificada	Esports	General	No institucional	Eliminar Atribuir característiques
propos_noinstitucional12	Inespecificada	Esports	General	No institucional	Eliminar Atribuir característiques
propos_noinstitucional13	Inespecificada	Esports	General	No institucional	Eliminar Atribuir característiques
propos_noinstitucional14	Inespecificada	Esports	General	No institucional	Eliminar Atribuir característiques

0 1 Següents

Figura 2. Mòdul de Gestió de documents

El segon mòdul de Constitució de corpus és una de les característiques més rellevants del sistema ESTEN. Els usuaris poden agrupar els documents seleccionats i carregats al sistema en sengles corpus i subcorpus (parts a ESTEN) establerts a partir de criteris diversos que ens permeten una anàlisi apro-

fundida de la implantació en l'ús dels termes. Entre els criteris possibles i interessants en l'anàlisi de la implantació cal destacar els següents, que deriven de les etiquetes que hem introduït en la caracterització dels documents carregats en el sistema:

- L'àrea o subàrea temàtiques
- L'àmbit d'ús
- La data o el criteri temporal
- El registre lingüístic dels documents
- El gènere textual dels documents
- El nivell d'especialització dels textos
- El canal (oral o escrit)
- La distinció entre fonts institucionals i usos privats
- La distinció entre textos originals i traduccions o textos corregits
- El lloc de producció o criteri de variació geolectal

Així si se segmenta el corpus documental per dates de producció dels textos, es poden realitzar estudis de caire diacrònic i veure l'evolució d'un neologisme a través del temps o bé els canvis que es produeixen en l'ús altern entre un terme normalitzat i altres variants. Si es fa per nivell d'especialització, es pot veure si la distribució de variants està condicionada comunicativament o no.

En el mòdul d'Anàlisi, que pot explorar tot el corpus o els subcorpus constituïts, es defineix el cas o els casos amb què volem treballar, és a dir que s'hi indiquen els termes normalitzats i els termes desestimats que volem analitzar. ESTEN analitza la freqüència (absoluta i relativa) d'aparició d'una variant determinada i permet fer la comparació amb la resta de variants del cas. Els resultats es mostren en forma de taules de freqüències i en gràfics de corbes d'ús, com podem veure en la figura 3.

Corpus coixideseuretat+airbag	Cas 1		
	Forma	Freqüència absoluta	Freqüència relativa
	airbaglairbags	61	0.02140
	coixí de seguretatcoixins de seguretat	30	0.01053

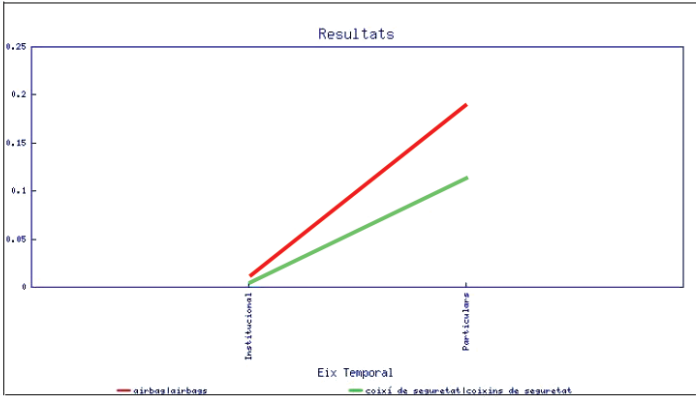

Figura 3. Anàlisi del cas *coixí de seguretat / airbag*

4.4.3 Primeres anàlisis amb ESTEN

Els primers estudis realitzats amb ESTEN sobre casos de normalització variats, proposats pel TERMCAT, o sobre un determinat àmbit temàtic, en la tesi doctoral de Montané, mostren resultats ben diversos pel que fa a l'ús dels termes normalitzats. Aquestes anàlisis ens ofereixen dades sobre l'evolució de l'ús de variants terminològiques concurrents i sobre l'èxit o el fracàs de propostes terminològiques concretes. Configuren dades fiables per poder parlar de la situació de l'ús del lèxic i, per extensió, de la llengua, que han de substituir intuïcions o visions catastrofistes. Hi ha solucions en la llengua pròpia ben reeixides, i n'hi ha que no ho són.

ESTEN, a més, proporciona variables, usades en l'etiquetatge dels documents, l'establiment de subcorpus i l'anàlisi de les variants, que ens permeten proposar interpretacions de caràc-

ter sociolingüístic, sobre les preferències dels parlants o de grups de parlants. Però, com indicàvem abans, aquestes dades fiables poden ser objecte d'interpretacions gramaticals i pragmàtiques. Retrospectivament podem estudiar per què certs manlleus són resistents i les propostes neològiques pròpies no modifiquen els usos dels parlants, o alternativament per què alguns termes normalitzats tenen tant d'èxit.

Com a mostra, introduïm a continuació els resultats dels casos *cash-flow* i *spin-off*.

corpus_economia	Cas 1		
	Forma	Freqüència absoluta	Freqüència relativa
	cash flowcash flows	70	0.00126
	cash-flowcash-flows	49	0.00088
	cashflowcashflows	0	0.00000
	flux de caixafluxos de caixa	329	0.00590
	flux de tresoreriafluxos de tresoreria	14	0.00025

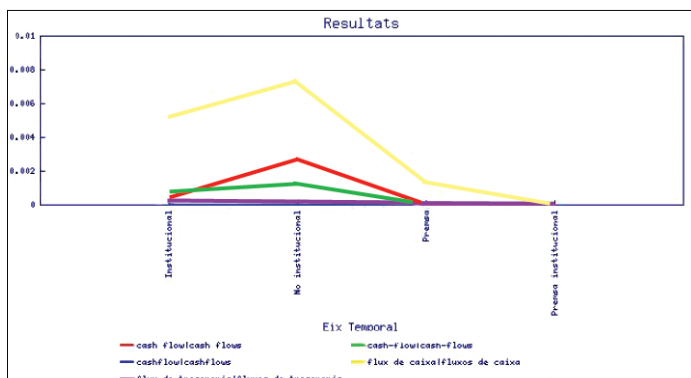

Figura 4. Anàlisi del cas *cash-flow* / *flux de caixa*

corpus_economia	Cas 1		
	Forma	Freqüència absoluta	Freqüència relativa
	empresa derivadaempreses derivades	57	0.00102
	spin offspins off	9	0.00016
	spin-offspins-off	63	0.00113
	spinoffspinsoff	11	0.00020

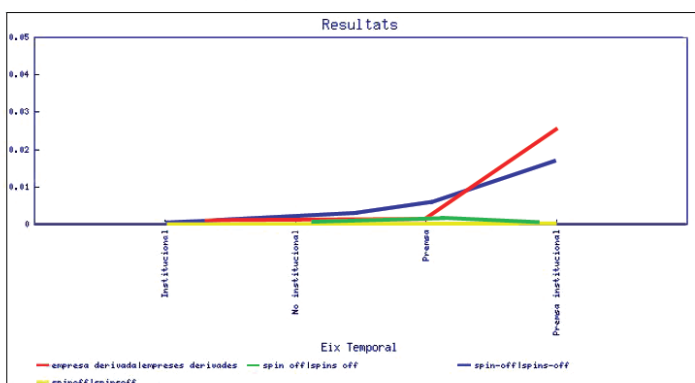

Figura 5. Anàlisi del cas *spin-off* / *empresa derivada*

4.5 Comentaris finals

En resposta a algunes de les intervencions dels meus companys de taula o dels assistents, voldria introduir tres comentaris que ajudessin a cloure la meva intervenció.

Un primer apunt sobre la preocupació creixent per la reducció de fonts escrites en llengua catalana que han de servir per fer estudis d'implantació terminològica. Es tracta d'una preocupació raonable, però cadascú de nosaltres tenim una part de responsabilitat, i també tenim la possibilitat de lluitar per revertir la situació. Per exemple, els equips de govern de les universitats catalanes estan endegant accions i programes dotats pressupostàriament per a la introducció de la llengua anglesa en la docència i en la recerca, però no ho estan acompanyant

d'una reflexió seriosa sobre les conseqüències que té això en la situació de la llengua catalana a les universitats. Ja teníem una situació editorial, sobretot pel que fa a les revistes científiques, deplorable, però les tesis doctorals eren fins fa poc un reducte en què el discurs científic en català anava creixent; la irrupció de l'anglès en aquest gènere potser ens deixarà sense textos d'alt nivell d'especialització. I, és clar, els estudis d'implantació terminològica també se'n ressentiran.

Un segon apunt sobre l'impacte positiu dels estrangerismes. S'ha comentat aquí, a propòsit del cas de *smartphone*, que hi ha certs manlleus molt resistents, perquè tenen un impacte social molt potent. Cal considerar que és la novetat tecnològica la que causa un impacte social, el terme en tot cas es naturalitza en l'ús pel prestigi de la llengua anglesa o per altres motius de recepció cognitiva dels parlants. Un cas com *smartphone* no és traslladable a tots els manlleus de l'anglès, ni tampoc als termes d'àmbits tecnològics.

Un tercer i darrer apunt sobre les propostes de normalització terminològica que prosperen i les que no ho fan. Pendants encara de fer estudis d'implantació aprofundits i per àmbits temàtics, comencem a veure que variants pròpies d'èxit es corresponen amb formes derivades i compostes, d'una única peça lèxica. De vegades, encara que les formes sintagmàtiques siguin molt transparents, els falta la concreció que afavoreix l'impacte en l'ús. Però, és clar, ara per ara, això només són intuïcions o hipòtesis que han de ser validades per aquests estudis d'implantació que hem convidat a fer amb el sistema ESTEN.

Per acabar, una nota d'optimisme. No és veritat que les propostes neològiques no se'n surtin. Les anàlisis que el grup IU-LATERM va fer amb el TERMCAT demostren que n'hi ha que han modificat els usos, i no només en els textos institucionals, sinó també en textos de particulars. Hem d'analitzar els aspectes sociolingüístics, pragmàtics i gramaticals que fan que tinguin èxit, incorporar transcripcions de la llengua oral en les anàlisis, caracteritzar amb múltiples variables els subcorpus, i sobretot ser capaços de modificar criteris quan calgui. En síntesi, hem de fer propostes que impactin perquè els parlants no facin el salt a la llengua sinó que facin el salt cap a la naturalitat.

4.6 Bibliografia

- CABRÉ, M. TERESA. «La implantación de la terminología: conceptos, estrategias, recursos y estudios realizados sobre el francés del Quebec y el catalán». A: *Euskaren garapena esparru akademikoetan*. Bilbao: Euskal Herriko Unibertsitatea, Euskara Institutua, 2010. <http://www.ei.ehu.es/p289content/eu/contenidos/informacion/euskara_inst_jardunaldiak2010/eu_jar2010/adjuntos/LIBURUAehuei10-02.pdf>
- CABRÉ, M. TERESA; MONTANÉ, AMOR. «ESTEN, nueva herramienta de medida de implantación». A: ALVES, Ieda (ed.) *Actes de CINEO2011. II Congr s Internacional de Neologia de les Llengües Rom niques* (Sao Paulo, desembre 2011). [En premsa].
- LOINAZ, MIEL. «Estudio de un sistema de medición y diagnóstico de la implantación de la terminología en euskera (proyecto de investigación TEIS)». A: FARGAS, F. Xavier (ed.). *Espais Terminològics 2007. Neologia terminològica: el tractament dels manlleus*. Vic; Barcelona: Eumo; TERMCAT, 2008. p. 167-175. (En Primer Terme, 5).
- MONTANÉ, A. «Anàlisi de la implantació de la terminologia normalitzada en llengua catalana: un enfocament qualitatiu». A: FARGAS, F. Xavier (ed.). *Espais Terminològics 2007. Neologia terminològica: el tractament dels manlleus*. Vic; Barcelona: Eumo; TERMCAT, 2008. p. 177-189. (En Primer Terme, 5).
- MONTANÉ, AMOR. «Mecanismes d'actualització del lèxic: com podem influir en la implantació de la terminologia en català?» A: COROMINA, Eusebi; MESTRES, Josep M. (ed.) *Aspectes de terminologia, neologia i traducció*. Barcelona; Vic: Institut d'Estudis Catalans, Universitat de Vic, 2010, p. 133-151.
- MONTANÉ, A.; CABRÉ, M. T. «La implantació de la terminologia normalitzada en llengua catalana». A: *Actes de la Jornada REALITER «Terminologia e mediazione linguistica: approcci e metodi a confronto»*, 2007. <<http://www.realiter.net/spip.php?article890>>
- MONTANÉ, A.; CABRÉ, M. T. «Fonaments per al seguiment de la terminologia normalitzada en llengua catalana». A: *III Colloqui Internacional «La ling stica de Pompeu Fabra»*. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, 17-19 desembre 2008. [En premsa].

QUIRION, JEAN. «Terminometrics: an Evaluation Tool for Term Standardization». A: *TAMA 2008 Quality, Standards and Technology Terminology's Future*. Gatineau, 9-10 octobre 2008. <<http://www4.uqo.ca/tamacanada2008/documents/QuirionBeijing2006.pdf>>

5. Les propostes terminològiques a Televisió de Catalunya

Ernest Rusinés

ERNEST RUSINÉS GRAMUNT

Llicenciat en Filologia Catalana per la Universitat de Barcelona. Ha estat tècnic del projecte Gramàtica catalana de l'Institut d'Estudis Catalans, assessor lingüístic del Grup Flaix i professor associat al Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona. Des del 2009 és cap del Departament d'Assessorament Lingüístic de Televisió de Catalunya. Col·labora amb el TERMCAT com a membre de l'Antena de Terminologia i en tots els aspectes vinculats a la terminologia relacionada amb els mitjans de comunicació.

5.1 El model lingüístic de TVC i els contextos

Una cadena pública com Televisió de Catalunya (TVC), que ofereix canals diversos, dóna cabuda a una gran quantitat de gèneres televisius i, per tant, a una gran quantitat de registres lingüístics. Quan parlem de «la llengua de TVC», per tant, no parlem d'un tot monolític, sinó d'un tot molt divers. Els assessors lingüístics, quan un company redactor o locutor ens demana si tal mot o expressió és «correcte», sovint demanem: «¿En quin context ho has de dir? ¿En quin programa?» El context, doncs. O el programa. És obvi, però és el que és: el context i el programa són determinants a l'hora de considerar adequades o no determinades tries lingüístiques.

Evidentment, hi ha un model. El «model lingüístic» de TVC comença a fer-se des del mateix moment que engeguen les

emissions de TV3 (el 10 de setembre del 1983) i es plasma en diverses publicacions (com ara *El català a TV3: Llibre d'estil*, 1995). Avui, la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals (CCMA), de la qual formen part tant TVC com el grup d'emissores de Catalunya Ràdio i altres mitjans interactius, disposa, en línia, del *Llibre d'estil de la CCMA* (www.ccma.cat/lilibredestil) i del portal lingüístic *ésAdir* (www.esadir.cat). El model lingüístic de la CCMA opta per una llengua «correcta», «adequada», «funcional i en evolució constant», «respectuosa i no discriminadora», «variada territorialment» i «amb varietat de registres» (www.esadir.cat/modeldellengua). És missió dels mitjans de la CCMA contribuir a la normalització lingüística i a consolidar el català estàndard; per això, i no podria ser d'altra manera, es tenen com a referència les nostres institucions lingüístiques i les obres de referència:

Volem contribuir a consolidar un model de llengua correcta, entre els nostres professionals i en la societat en general, per mitjà de l'establiment i la difusió de criteris lingüístics rigorosos.

Fem servir tots els mecanismes creatius que ofereix la llengua i evitem els barbarismes gratuïts, però també els purismes que dificulten la comunicació o entrebanquen la versemblança. Es tracta de parlar bé amb naturalitat i sense estridències.

Per al català ens basem en la normativa lingüística vigent, representada pels documents sancionats per la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans i també per les propostes del TERMCAT i per altres obres i fonts considerades de referència. Per a l'aranès, la referència és l'Institut d'Estudis Aranès.

Tenim en compte també altres obres que tracten amb rigor els diversos aspectes de la llengua i recollim les aportacions que contribueixen a enriquir-la i fer-la més funcional. Per mitjà de l'*ésAdir* resollem de manera unitària en els nostres mitjans les qüestions no fixades per la normativa o els diccionaris.

[www.ccma.cat/lilibredestil/manuals-destil/llengua-correcta]

El TERMCAT, doncs, és una referència per als mitjans de la CCMA. Això no vol dir, esclar, que les propostes del TERMCAT siguin les úniques que tinguin cabuda en les emissions dels

nostres mitjans: el context, el gènere audiovisual és determinant. No és el mateix un informatiu que un dramàtic, i dins d'un informatiu, no és el mateix la informació política que la informació esportiva; no és el mateix el doblatge d'una pel·lícula adulta que el d'una sèrie infantil; no és el mateix la producció pròpia infantil que la producció aliena; no és el mateix un espot publicitari que un espai de receptes de cuina.

Un altre element que convé tenir en compte és que una televisió pública com TVC és prescriptora, però també és mirall. Convé que es transmetin valors, convé fer arribar a l'audiència una llengua acurada; però també s'ha de transmetre una imatge de la realitat del país fidel. La llengua de TVC, per tant, no pot ser una llengua allunyada de la del carrer —i no entrarem en la qüestió que es planteja tot seguit («¿Quin carrer?») i que té tantes respostes com carrers hi ha—. Aquest element és determinant a l'hora de difondre terminologia en català: convé que els nostres canals, sempre que convingui, estenguin les solucions catalanes, però s'ha de tenir en compte si aquestes solucions s'allunyen gaire dels usos del «carrer». I aquest element s'encreua amb el del paràgraf anterior. El doblatge d'una producció aliena, per exemple, que en principi té més de convencional —o, dit d'una altra manera, menys de mirall de la nostra societat—, segurament es pot permetre introduir una terminologia catalana que en un dramàtic de producció pròpia podria sobtar; o a l'inrevés. La versemblança en els diàlegs de ficció és determinant.

La improvisació és un factor que també posa traves. Un percentatge considerable de les emissions d'una cadena de televisió és en directe i amb discurs improvisat: les connexions en directe dels informatius, les retransmissions esportives, els magazins, etc. Aquí es depèn de la competència lingüística dels professionals que parlen per pantalla. En el cas de les retransmissions esportives, la presència de la terminologia es multiplica; pensem per exemple en la retransmissió d'una cursa de Fórmula 1: els anglicismes hi abunden perquè solen ser les formes més conegudes pels aficionats.

No tot són peròs, esclar. Hi ha gèneres que permeten difondre molt bé les propostes terminològiques: els informatius i els espais de divulgació científica, per exemple; gèneres com aquests són segurament els més adequats per començar a di-

fondre propostes terminològiques entre l'audiència. Són gèneres en què la proposta, si no és del tot transparent, es pot acompanyar sense problema d'una explicació complementària; això, esclar, sense deixar de banda que els missatges audiovisuals sempre pretenen ser entesos «a la primera».

5.2 Les propostes

L'ésAdir, per dir-ho d'alguna manera, és una obra complementària:

L'ésAdir pretén donar respostes clares i concises als dubtes més habituals que planteja l'ús de la llengua als nostres mitjans de comunicació. Els exemples que s'hi recullen, tant els recomanables [...] com els desaconsellables [...], s'extreuen de l'experiència diària des del començament de les nostres emissions.

No hi trobaràs ni totes les paraules del català (l'ésAdir no és un diccionari ni una gramàtica) ni tots els noms propis rellevants (no és una enciclopèdia), sinó tan sols aquells casos que han generat o generen algun dubte d'ús, de grafia o de pronúncia als nostres mitjans.

Per la mateixa raó, a diferència de les obres que neixen amb un caràcter enciclopèdic o lexicogràfic, el contingut de les nostres entrades està sempre supeditat a la informació lingüística d'urgència que pot necessitar un professional de la comunicació per fer la seva feina. Per tant, sovint és un contingut esquemàtic, purament contextualitzador.

[www.esadir.cat/presentacio]

Pel que fa a la terminologia, els mitjans de la CCMA segueixen les propostes del TERMCAT si no es diu el contrari: en aquest cas, l'ésAdir fitxa una proposta, deixant constància de la proposta alternativa del TERMCAT, que en cap cas es bandeja, però que es pot considerar secundària. Són casos com els següents.

Portada | Mapa web

Qui som? | Contacta

Llibre d'estil de la CCMA

Generalitat de Catalunya
Corporació Catalana
de Mitjans Audiovisuals

CATALUNYA
RÀDIO

Ei portal lingüístic de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals (CCMA)

Presentació | Model de llengua | Gramàtica | Lèxic | Topònims | Norms propis | Convencions | Doblatge | Altres llengües | Enllaços externs | Última canvis

ets a: [Inici](#) • [lèxic](#) • [lèxic: entrades](#) • [jet lag](#)

31660 continguts | Actualització: 11-10-2012

ajudes

- Ajuda a la cerca
- Transcripció fonològica

Consulta:

[ajuda](#)

[general](#)

[pel·lícules](#)

jet lag

Pronunciació orientativa

Transcripció AFI [ja](#) "tʃɫɫ"
Transcripció d'antena JET LAG

[ja](#) [ja general](#) ✓
[ja](#) [no recollit al DIEC](#)
[ja](#) [cometes o cursiva](#)

Anglèsisme equivalent a *trasllat* d'itèria.
Trasllat pel·luc i fèic que pateix una persona després d'un viatge aeri llarg a causa de les diferències horàries entre el lloc d'origen i el d'arribada. (Termcat)

Puja un nivell

SEQUEIX-NOS A...

Informació

és dir

Què és?

A qui s'adreça?

Què hi trobaràs?

Com ho trobaràs?

© 2005 Activa3 [Avís legal](#)

Connecta!

Portada | Mapa web

Qui som? | Contacta

Llibre d'estil de la CCMA

Generalitat de Catalunya
Corporació Catalana
de Mitjans Audiovisuals

CATALUNYA
RÀDIO

Ei portal lingüístic de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals (CCMA)

Presentació | Model de llengua | Gramàtica | Lèxic | Topònims | Norms propis | Convencions | Doblatge | Altres llengües | Enllaços externs | Última canvis

ets a: [Inici](#) • [lèxic](#) • [lèxic: entrades](#) • [making of](#)

31660 continguts | Actualització: 11-10-2012

ajudes

- Ajuda a la cerca
- Transcripció fonològica

Consulta:

[ajuda](#)

[general](#)

[pel·lícules](#)

making of

Pronunciació orientativa

Transcripció AFI [m](#) "ʃkɫɫɫɫ"
Transcripció d'antena MAKING OF

[ja](#) [ja general](#) ✓
[ja](#) [no recollit al DIEC](#)
[ja](#) [cometes o cursiva](#)

[ja](#) [Escolta-ho](#)

Anglèsisme equivalent a *com-cha-fet* (proposta Termcat).
Reportatge audiovisual sobre el procés d'elaboració d'una obra cinematogràfica, una sèrie televisiva, un assaig, un disc, etc., o sobre la preparació d'un espectacle.
Forma incorrecte: *making off.

Puja un nivell

SEQUEIX-NOS A...

Informació

és dir

Què és?

A qui s'adreça?

Què hi trobaràs?

Com ho trobaràs?

© 2005 Activa3 [Avís legal](#)

Connecta!

Portada | Mapa web

Libre d'estil de la CCMA

és dir

Generalitat de Catalunya
Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals

3 CATALUNYA RÀDIO

El portal lingüístic de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals (CCMA)

Presentació | Model de llengua | Gramàtica | Lèxic | Topònims | Noms propis | Convencions | Doblatge | Altres llengües | Enllaços externs | Última canvi

ets a : [PDI](#) - [lèxic](#) - [lèxic](#) - [entrades](#) - [trekking](#)

31680 continguts | Actualització: 11-10-2012

ajudes

- Ajuda a la cerca
- Transcripció fonètica

Consulta: ajuda

[general](#) [pel·lícules](#)

trekking

Pronunciació orientativa

Transcripció AFI en lèxic

Transcripció d'antena TREKKING

» la general

» no recollit al DNEC

Anglicisme equivalent a *trek*.

Expedició excursionista que consisteix en un viatge organitzat, i sovint amb guia, a regions exòtiques i de difícil accés. (Termcat)

Es diferencia de *travessa* o *senderisme* pel component exòtic i d'aventura.

Aquest estiu em apuntarem a fer **trekking** pel desert del Marroc

Lèxic expert

Puja un nivell

© 2000 Activació [Avís legal](#) [Connecta!](#)

SEGUIM-NOS A...

Informació

és dir

Què és?

A qui s'adreça?

Què hi trobaràs?

Com ho trobaràs?

Una opció vàlida que segurament pot ser molt pedagògica és fer conèixer les diverses propostes, difondre-les i observar si n'hi ha una que arrela més que d'altres; veure cap a on es decanta l'ús. Seria una solució d'equilibri, intermèdia entre «mirall» i «prescripció» i que pot donar molt de joc.

5.3 Vies possibles

El panorama no és gens descoratjador, més aviat al contrari. El Cercaterm és una eina fonamental entre els assessors lingüístics de la CCMA, una font de referència al costat de l'ésAdir, el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans, etc. Les propostes terminològiques del TERMCAT són majoritàriament les que difonem; les poques excepcions, les tenim recollides a l'ésAdir. L'autopista està feta, doncs. Perquè hi acabem de circular tots, una via possible seria aconseguir

—intentar— que els professionals dels mitjans que surten per pantalla, els que en última instància difonen els missatges, tinguin la sensació que les propostes terminològiques no són propostes «de laboratori»; que a banda de «prescriptores» són «mirall».

Una segona via interessant seria que els mitjans de comunicació anéssim alhora en la difusió de la terminologia. Evidentment, cada mitjà té el seu estil, i per això cada un es dota del seu llibre d'estil, però seria útil que a l'audiència li arribessin solucions convergents: segurament seria una bona manera d'aconseguir difondre la terminologia en català. Cada mitjà se singularitza, també des d'un punt de vista lingüístic, però val la pena anar alhora en determinades àrees. Aquesta via ja hi és; simplement convindria explotar-la més, potser.

6. L'assessorament lingüístic al Parlament: ús i difusió de la terminologia legislativa

Margarida Sanjaume

MARGARIDA SANJAUME I NAVARRO

Llicenciada en Filologia Catalana per la Universitat Autònoma de Barcelona, és assessora lingüística del Parlament de Catalunya. Actualment en dirigeix els Serveis d'Assessorament Lingüístic. Ha impartit cursos i ha presentat ponències sobre assessorament lingüístic i llenguatge legislatiu. Ha traduït i adaptat diversos llibres de literatura infantil i juvenil. També és coautora de dos diccionaris

d'onomatopeies i altres interjeccions. Col·labora amb el TERMCAT en aspectes de terminologia legislativa i altres temes relacionats.

6.1 Les lleis de Catalunya com a mitjà de difusió de terminologia

Quan parlem de normalització i difusió de termes, en el cas del Parlament de Catalunya, ens hem de referir necessàriament a les lleis, que són els textos que tenen més repercussió en aquest sentit, perquè són textos oficials, de compliment obligat, que poden implicar noves denominacions d'organismes, càrrecs, funcions o conceptes diversos, i generen altres textos normatius, com ara ordres, reglaments o decrets de desplegament. A més, tenen múltiples destinataris o receptors: els ciutadans en general, el sector concret de l'àmbit regulat (professionals, empreses), els anomenats operadors jurídics (jutges, advocats, notaris), les mateixes administracions públiques que les fan complir (tècnics, inspectors) i, naturalment, els mitjans

de comunicació, que les divulguen. Les lleis són sovint, doncs, un mitjà poderós de difusió de terminologia.

Els assessors lingüístics vetllen per l'ús d'un model determinat de llengua, tant en les lleis com en la resta de textos aprovats pel Parlament, seguint els principis propis del llenguatge d'especialitat i de la tècnica normativa (precisió, concisió, genuïnitat, neutralitat). L'assessorament lingüístic es presta al mateix temps que l'assessorament jurídic, que és a càrrec dels lletrats del Parlament; uns i altres assessors intervenen conjuntament en el procediment legislatiu i contribueixen a assegurar que el text legal que finalment s'aprovi sigui tècnicament correcte des d'un punt de vista jurilingüístic. Ho fan de manera negociada amb els diversos agents implicats en la redacció de la llei, especialment, és clar, amb els mateixos diputats, que són els qui han d'aprovar els textos (el legislador), però també amb els especialistes de les matèries regulades o del sector afectat, que sovint són els primers redactors de la iniciativa legislativa.

En la feina de fixació terminològica, com a part important de l'assessorament lingüístic, cal tenir en compte que també s'han de cercar termes equivalents en altres llengües, especialment en el cas dels neologismes, perquè les lleis tenen versions oficials, per manament legal, en espanyol i en occità (aranès), i generalment també es tradueixen a l'anglès.

6.2 La terminologia legislativa: de l'*any de plor* a les *famílies homoparentals* i altres termes

La terminologia legislativa és tan diversa com diverses són les matèries que regulen les lleis. A més, és una terminologia canviant, sotmesa lògicament als canvis socials, que han afectat sobretot l'àmbit del dret civil; com reconeix la Llei del llibre quart del Codi civil de Catalunya, relatiu a les successions (2008): «Pel que fa a la redacció dels textos [del Codi civil], finalment, s'han eliminat arcaïsmes, s'ha procurat una redacció més directa i s'ha posat cura a harmonitzar la terminologia tècnica amb l'emprada en els llibres primer, tercer i cinquè del Codi civil i en els altres projectes de llei en curs.»

Així, per exemple, en els primers textos legislatius que va tramitar el Parlament apareixia l'*any de plor*, una figura pròpia del dret civil català, instituïda al segle XIV per a protegir les vídues pobres, i que designava el dret a aliments, vestits i lloc on viure durant el primer any, sempre que la vídua no es casés altra vegada o no portés una vida deshonest; per això en deien *any de plor*, perquè se suposava que les vídues havien de plorar el marit durant un any, com a mínim. Però el 1994 el terme *any de plor*, per la mateixa evolució de la societat, es va convertir en *any de viduïtat*,¹⁰ perquè el concepte havia perdut aquesta càrrega semàntica de 'plorar el marit' i havia passat a referir-se estrictament a la protecció del cònjuge que es queda vidu, sigui dona o home, i tant en el cas del matrimoni com en el cas de les parelles estables.¹¹

I en aquest mateix àmbit, el del dret civil català, el 2004 es va haver de cercar un terme per a les famílies constituïdes per una parella homosexual, masculina o femenina, amb fills, que es van acabar denominant *famílies homoparentals*, seguint les denominacions emprades en altres llengües (fr. *famille homoparentale*, en. *homoparental family*, es. *familia homoparental*), i així van aparèixer ja en la Llei del llibre segon del Codi civil de Catalunya, del 2010: «La nova regulació acull també la *família homoparental*, salvant les diferències que imposa la naturalesa de les coses.»

A vegades l'esforç dels assessors consisteix a homogeneïtzar els usos terminològics del text per aconseguir més precisió. Per exemple, durant la tramitació de la Llei del dret a l'habitatge, del 2007, es va regularitzar l'ús del terme *sense llar* per a designar

10. Intervenció de la diputada Magda Oranich al Ple (1993): «Aquesta esmena és únicament i exclusivament en el sentit de modernitzar una mica el nostre dret i que això de l'any de plor és una mica, podríem dir, amb tot el respecte, "ridícul" quan es planteja a nivell internacional, que no sabem fins i tot ni com traduir-ho.»

11. Article 231-31, *Any de viduïtat*, de la Llei del llibre segon del Codi civil de Catalunya, relatiu a la persona i la família (2010): «Durant l'any següent a la mort d'un dels cònjuges, el supervivent no separat judicialment o de fet que no sigui usufructuari universal del patrimoni del premort té dret a continuar usant l'habitatge conjugal i a ésser alimentat a càrrec d'aquest patrimoni, d'acord amb el nivell de vida que havien mantingut els cònjuges i amb la importància del patrimoni [...]»

les ‘persones o famílies que no disposen d’un habitatge digne’, terme més inclusiu que no pas el de *sense sostre*, és a dir, ‘persones que viuen al carrer en una situació de marginació’, que era el terme que apareixia inicialment en el projecte de llei.

Cal advertir que sovint al principi de les lleis es dedica un article a les definicions per a aclarir el sentit dels termes que fa servir la mateixa llei. La definició legal pot redefinir un mot de la llengua comuna o un terme d’un llenguatge d’especialitat, per a concretar-ne el significat, delimitar-ne l’abast i evitar ambigüitats, però ha de respectar sempre el sentit propi del terme. En aquest cas, per exemple, l’article de definicions de la Llei de l’habitatge respectava la definició acadèmica de *sense llar*, però n’ampliava l’abast per a incloure-hi expressament les persones que hagin estat objecte de desnonament per impagament del lloguer.

Altres vegades les propostes de normalització no acaben de prosperar, especialment en els àmbits més especialitzats, en què hi ha una certa tendència a fer servir manlleus de l’anglès. Per exemple, des del 2009 apareix recurrentment en les lleis de pressupostos —i per tant un cop l’any— el terme *cash pooling*, que designa un sistema de gestió de tresoreria que centralitza els comptes bancaris de les entitats públiques per a estalviar costos i obtenir millors condicions bancàries. Aleshores es va adoptar l’equivalent català de *centralització de tresoreria*.

Els professionals de l’àmbit de la tresoreria, però, han mostrat una certa resistència a emprar el terme normalitzat i encara fan servir exclusivament el manlleu de l’anglès, per inèrcia, diuen, perquè és més concís i perquè és la forma internacional. En aquests casos el que solem fer al Parlament és pedagogia, és a dir, en el text de la llei es fa servir sempre el terme normalitzat, però la primera vegada que apareix en el text encara duu entre parèntesis el terme anglès.¹² Tot i que en aquest sector de la tresoreria també hi ha qui ha adaptat al significat del terme la fonètica original de *cash pooling* i en diu, irònicament, ‘polir la caixa’.

12. Art. 13.1 de la Llei de pressupostos de la Generalitat de Catalunya per al 2012: «Les transferències i altres aportacions de fons entre l’Administració de la Generalitat i les entitats del seu sector públic, i també entre aquestes entitats —sempre que estiguin integrades en el sistema corporatiu de centralització de tresoreria (*cash pooling*) [...]»

6.3 La implantació terminològica: el cas de l'assetjament sexual

En canvi, com a mostra de proposta ben implantada, tenim el cas de l'*assetjament sexual*, que va aparèixer en l'àmbit parlamentari per primera vegada el 1989, quan una diputada va formular una pregunta al Govern que literalment feia així: «Quin coneixement té el Consell Executiu de situacions d'*acossament sexual* que s'hagin produït en el *mitjà* laboral català?»¹³ La diputada denominava aquesta forma d'agressió *acossament sexual*, una adaptació literal de l'espanyol *acoso sexual*,¹⁴ un terme que llavors també era ben recent per a denominar un problema antic i que començava a aparèixer als mitjans de comunicació, just després que la Comissió Europea publicés el primer informe sobre aquesta qüestió.¹⁵

En aquell moment els assessors lingüístics del Parlament van adoptar el terme *assetjament sexual*.¹⁶ Va ser una solució d'urgència que va acabar prosperant. El terme que es va fixar té curiosament un antecedent literari en la novel·la *Una mena d'amor* (1931), de Cèsar August Jordana, un autor preocupat per la llengua —era cap de l'Oficina de Correcció d'Estil de la Generalitat republicana. Diu Jordana en la novel·la: «[...] la seva respectabilitat no s'avenia amb el seu sovinteig de visites al Coq d'Or, ni amb l'assetjament libidinós de Ramona.» Aquesta forma que apareix en la novel·la de Jordana, l'*assetjament libidinós*, sembla un clar precedent, si més no parcialment, de l'actual *assetjament sexual*.

13. *Butlletí Oficial del Parlament de Catalunya*, núm. 52, del 21 de març de 1989.

14. Apareix en la versió espanyola de la Resolució del Consell d'Europa 90/C 157/02, del 29 de maig de 1990: «Resolución del Consejo de 29 de mayo de 1990 relativa a la protección de la dignidad de la mujer y del hombre en el Trabajo».

15. Rubenstein, Michael, *The dignity of women at work. A report of the problem of sexual harassment in the Member States of the European Community*, 1987.

16. Al *Diccionari de la llengua catalana* (1932), *assetjar* inclou l'accepció amb sentit figurat: 'Importunar insistentment (algú) amb determinades pretensions'. El DIEC (1995) manté la marca de figurat d'aquesta accepció i entra *assetjament sexual*. En el DIEC (2007) desapareix la marca de figurat.

En aquella recerca terminològica també es van proposar altres termes que es van desestimar, com ara *encalçament*, *fustigament*, *persecució* o *acorralament*. I, com sempre, es van consultar els termes equivalents d'altres llengües, a banda de l'espanyol, com *harcèlement sexuel*¹⁷ en francès, *sexual harassment*¹⁸ en anglès, o *assédio sexual*¹⁹ en portuguès.

Aquella primera pregunta parlamentària i el debat parlamentari que va suscitar van tenir repercussió social, perquè per primera vegada en l'àmbit parlamentari català es denominava i es visibilitzava un fenomen que ja existia, i s'instava les altes instàncies polítiques, en aquest cas el Govern de Catalunya, a detectar-lo i a prevenir-lo. Però també van tenir una repercussió en la llengua, en la normalització i la difusió terminològiques. Tant és així que al cap d'un any, el 1990, en una compareixença davant la Comissió del Parlament d'Igualtat d'Oportunitats Home-Dona, la representant d'un sindicat expressava el neguit d'haver de recórrer a un terme manllevat: «quan hi ha algun tipus de sanció, per dir-ho d'alguna manera, respecte a algun cas d'agressió sexual o de acoso o de fustigament —com es digui en català, que no és correcte acoso...».

Però havia de passar més temps encara perquè el terme normalitzat, *assetjament sexual*, es fes servir tant en els debats parlamentaris com en els textos de les administracions públiques. I la definició legal es va establir més tard, el 2008, en la Llei del dret de les dones a eradicar la violència masclista: «*Assetjament sexual*: el constitueix qualsevol comportament verbal, no verbal o físic no desitjat d'índole sexual que tingui com a objectiu o produeixi l'efecte d'atemptar contra la dignitat d'una dona o de crear-li un entorn intimidatori, hostil, degradant, humiliant, ofensiu o molest.»

Actualment aquest terme ja s'ha difós àmpliament i ha generat, a més, termes paral·lels, per analogia, per a denominar

17. Documentat el 1980 (*Le Tresor de la Langue Française Informatisé*).

18. Documentat el 1975 (*Merriam Webster's Collegiate Dictionary*).

19. Documentat el 1987. També apareix en la versió portuguesa de la Resolução do Conselho, de 29 de Maio de 1990, relativa à protecção da dignidade das mulheres e dos homens no trabalho, JO C 157.

agressions similars en altres àmbits: *assetjament escolar*,²⁰ *assetjament psicològic*,²¹ *assetjament rural*, *assetjament immobiliari*²² o *ciberassetjament escolar*.²³ Podríem dir que és, doncs, un clar exemple de bona implantació.

6.4 El paper clau dels assessors lingüístics en la normalització i la difusió de termes

Aquests exemples ens serveixen per a fer evident la feina de normalització terminològica inherent a l'assessorament lingüístic, una feina que sovint hem de fer assetjats —podríem dir, fent un símil i salvant les distàncies— per la urgència de trobar la denominació adequada en un temps limitat, lluitant contra les interferències lingüístiques, mirant de no posar en perill pactes polítics previs i procurant que acceptin els nous termes els altres agents implicats (els juristes, els especialistes o tècnics i els polítics), que potser preferirien altres denominacions, generalment manlleus, per als nous conceptes.

En la normalització terminològica és molt important aquesta negociació que duu a terme l'assessor lingüístic, i en aquest diàleg és essencial la bona preparació, el prestigi i les eines de

20. Emprat en la Llei d'educació (2009): «El Govern i el Departament han d'adoptar les mesures necessàries per a prevenir les situacions d'*assetjament escolar*.»

21. Emprat en l'Estudi del Síndic de Greuges relatiu al tractament de l'*assetjament psicològic* en el marc de les administracions públiques catalanes (2007).

22. La Llei de l'habitatge (2007) inclou una definició legal del terme: «L'assetjament immobiliari, entès com tota actuació o omisió amb abús de dret que té l'objectiu de pertorbar la persona assetjada en l'ús pacífic del seu habitatge i crear-li un entorn hostil, ja sigui en l'aspecte material, en el personal o en el social, amb la finalitat última de forçar-la a adoptar una decisió no volguda sobre el dret que l'empara per ocupar l'habitatge. Als efectes d'aquesta llei, l'assetjament immobiliari constitueix discriminació» (art. 45.3.c).

23. Apareix en la Resolució 221/VIII del Parlament de Catalunya, sobre el *ciberassetjament escolar*, aprovada per la Comissió d'Educació i Universitats el 12 de juny de 2008.

persuasió, inclosos informes lingüístics ben documentats i raonats, amb fonts solvents i consultes a experts i al TERM CAT. I sobretot és imprescindible el reconeixement de la figura de l'assessor lingüístic per la mateixa institució, de manera que les seves propostes puguin ser valorades i tingudes en compte en la redacció dels textos parlamentaris des del començament, especialment els legislatius, per a aconseguir textos més adequats, més entenedors i, en definitiva, millors.

6.5 Referències bibliogràfiques

Criteris lingüístics i formals per a la redacció dels títols dels expedients presentats al Registre del Parlament. Barcelona: Parlament de Catalunya, 2011. En línia: <<http://www.parlament.cat/departaments/docs/03061114381003.pdf>>

Criteris de traducció de textos normatius del castellà al català. Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. Barcelona: Direcció General de Política Lingüística. Biblioteca Tècnica de Política Lingüística, 7, 2011.

ESPALLARGAS, Agustí. «Aspectes del tractament de la terminologia en els textos aprovats pel Parlament de Catalunya: les definicions en les lleis». A: *Indexació, terminologia i llenguatge jurídic*, IX Jornada de la Societat Filial Scaterm. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2011. També disponible en línia: <<http://www.parlament.cat/departaments/docs/29061113401380.pdf>>

ESTOPÀ, Rosa. «La neologia especialitzada, repte constant per al mediador lingüístic». A: *Aspectes de terminologia, neologia i traducció*, VIII Jornada de la Societat Filial Scaterm. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Universitat de Vic, 2010.

FARGAS, Xavier. «La col·laboració del professional de la correcció en la fixació terminològica». A: *III Seminari de correcció de textos: la terminologia i la correcció de textos*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2006.

GÉMAR, Jean-Claude. *Le discours du législateur en situation multilingue : Traduire ou corédiger les lois ?* A: *LeGes - Gesetzgebung & Evaluation*, Vol. 12, Núm. 3 (2001), p. 13-32. En línia: <<http://www.citeulike.org/user/shoefler/article/10236254>>

- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SOCIETAT CATALANA D'ESTUDIS JURÍDICS. *Diccionari jurídic català*. Barcelona: 2010. En línia: <<http://cit.iec.cat/DJC/default.asp?opcio=5>>
- Llibre d'estil del Parlament de Catalunya: I. Textos aprovats*. En curs d'elaboració. Barcelona: Parlament de Catalunya, 2012.
- MONTANÉ MARCH, Amor. «Mecanismes d'actualització del lèxic: com poden influir en la implantació de la terminologia en català?». A: *Aspectes de terminologia, neologia i traducció*, VIII Jornada de la Societat Filial Scaterm. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Universitat de Vic, 2010.
- SANJAUME, Margarida. «Quan les paraules són llei». A: *III Seminari de correcció de textos: la terminologia i la correcció de textos*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2006.
- TERMCAT, CENTRE DE TERMINOLOGIA. *La normalització terminològica en català: criteris i termes 1986-2004*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006.
- TERMCAT, CENTRE DE TERMINOLOGIA. *Recerca terminològica: el dossier de normalització*. Vic: Eumo, 2006.

ÚS DELS TERMES EN ELS ÀMBITS ESPECIALITZATS

7. Difusió i ús dels termes en l'àmbit de l'esport

David Gladwell

DAVID GLADWELL

Llicenciat en Estudis hispànics per la Universitat de Sheffield, on va estudiar al Departament de Català sota el mestratge d'Alan Yates. Ha fet de professor de castellà i anglès a la Universitat d'Oxford. Des del 2002 exerceix com a periodista esportiu a Barcelona, especialitzat sobretot en futbol. Treballa també per al Futbol Club Barcelona i per a Gol Televisión. Ha col·laborat amb el TERMCAT com a especialista en termes de criquet.

7.1 Introducció

No hi ha cap mena de dubte que l'esport és un àmbit en el qual es generen molts neologismes: valgui l'exemple de l'actual *Diccionari general de l'esport*, publicat pel TERMCAT, amb més de dotze mil termes corresponents a més de vuitanta esports. Per això el tema de la difusió i l'ús dels nous termes en aquesta àrea del lèxic català resulta força interessant. A més, la forta presència de l'esport a la societat catalana —només s'ha de donar una ullada als diaris més venuts, mirar els telenotícies o escoltar la ràdio per assabentar-se'n— també fa que analitzar aquest racó dels neologismes catalans sigui molt pertinent.

7.2 Elements que faciliten a l'entorn esportiu la difusió dels termes catalans

A continuació ens plantegem la primera pregunta de les quals hem de tractar: quins elements faciliten la difusió dels termes catalans a l'àmbit esportiu?

És innegable que hi ha una gran presència dels esports als mitjans de comunicació catalans, sobretot als mitjans audiovisuals com Televisió de Catalunya i emissores de ràdio com RAC1, ONA FM o Catalunya Ràdio. La cobertura extensa als mitjans i la gran importància que és dona a l'esport en el territori català es reuneixen per produir una gran via per la qual els nous termes poden difondre's, no només a través dels esports més populars com el futbol o el bàsquet, sinó també dels esports més minoritaris, gràcies en part al gran seguiment del Futbol Club Barcelona com a club poliesportiu.

No sembla possible parlar dels mitjans de comunicació esportius i no esmentar el nom del filòleg, periodista i Català de l'Any 2012, Joaquim Maria Puyal. El seu esforç al llarg dels anys, i el de figures semblants del món periodístic com Jordi Mir, a l'hora de propulsar el procés de normalització de la llengua catalana en l'entorn esportiu, ha servit com a exemple per a una nova generació de periodistes catalans. El seu paper com a model, com a referència pel que fa a la recuperació de terminologia que havia caigut en desús i pel que fa a la divulgació del llenguatge esportiu en català no es pot valorar prou.

Una altra eina molt important relacionada amb la divulgació dels nous termes en català a l'àmbit esportiu és la feina que duen a terme els correctors lingüístics. Convé destacar, per exemple, el seu paper al meu lloc de treball, el Futbol Club Barcelona: un equip de correctors, tots experts en l'àmbit lingüístic, hi repassa tots els continguts textuals abans que siguin publicats als diversos mitjans oficials del club. A més, resolen tots els dubtes que poden tenir els periodistes relacionats amb l'ús correcte del català. És una feina que facilita la difusió dels nous termes i els termes exactes entre els periodistes i els especialistes. Així mateix, els correctors són un excel·lent punt de contacte entre entitats com el TERMCAT i els periodistes especialitzats.

7.3 Elements que dificulten la difusió dels termes catalans

Ara ens toca examinar l'altra cara de la moneda, és a dir, els elements que dificulten la difusió dels termes catalans. Abans hem destacat la gran presència de l'esport als mitjans audiovisuals catalans, però en comparació la presència a la premsa escrita catalana és relativament escassa. No cal dir que les audiències dels canals televisius com TV3 o emissores de ràdio com RAC1 són molt més altes que el nombre de lectors que tenen els principals diaris en català com *El Punt/Avui* o *l'Ara*. Tot i això, es pot considerar la manca d'aquest tram del procés de normalització com un impediment per a la divulgació dels termes catalans.

També, si tornem a reflexionar sobre la presència de figures totèmiques a la premsa esportiva i als mitjans audiovisuals, s'hi pot trobar un costat negatiu amb relació a la divulgació dels termes en català. El pes de personatges dintre de l'entorn del periodisme esportiu dona peu a la predisposició dels oients o espectadors de considerar-los parlants d'un català exemplar, un fenomen que es pot resumir en una frase que se sent força sovint: «Si ho diu ell, deu ser correcte.» Tot i així, dintre de l'àmbit de les retransmissions esportives —sobretot les que es fan en directe— hi ha molt marge per a la improvisació, en la qual es pot produir la difusió de termes no normalitzats.

Evidentment, la proximitat del castellà i la seva influència també és un element que dificulta la divulgació dels termes catalans. En aquest cas, l'arrelament de neologismes castellans al català, especialment en casos que provenen originalment de l'anglès, és un problema. A més, el creixent coneixement d'altres idiomes, concretament l'anglès, pot provocar una tendència a l'ús de manlleus tot i l'existència d'alternatives catalanes ja normalitzades.

Un altre fenomen cada vegada més freqüent que pot dificultar la divulgació dels nous termes és la creixent convivència en l'ús dels manlleus d'adopció i les alternatives ja normalitzades. L'efecte de la globalització ha fet que la gent en general se senti més còmoda, culta i més coneixedora de l'àmbit fent servir el manlleu d'adopció. Un exemple n'és l'emergència de denominacions com *la Serie A*, *la Bundesliga* i *la Premier* com a

alternatives a *la lliga italiana*, *la lliga alemanya* o *la lliga anglesa*, respectivament.

7.4 Propostes terminològiques que es poden considerar ben implantades en l'ús

Entre les propostes terminològiques de l'àmbit de l'esport que han tingut més èxit, es troben manlleus adaptats —particularment de l'anglès— per anomenar els esports en si. A continuació tenim alguns dels exemples més coneguts:

handbol – *handball*
bàsquet – *basketball*
hoquei – *hockey*
criquet – *cricket*
futbol – *football*

Aquests termes s'han adaptat a la morfologia catalana per facilitar la pronunciació, però a la vegada s'hi manté, per la forma, el vincle amb la llengua de partida. I fins i tot alguns exemples també serveixen per diferenciar-se dels termes castellans (com són els casos de *bàsquet* i *handbol*).

7.5 Propostes terminològiques que no acaben de tenir un ús general

En canvi, en l'àmbit esportiu hi ha força exemples de propostes terminològiques que no acaben de tenir un ús general. Un possible motiu en certs casos és que aquestes propostes són alternatives a manlleus d'adopció no normalitzats que ja tenen un arrelament bastant fort. A continuació en tenim uns exemples:

Proposta normalitzada: *defensa de pany i forrellat*

Manlleu d'adopció més arrelat: *catenaccio* (de l'italià)

Proposta normalitzada: *joc bonic*

Manlleu d'adopció més arrelat: *jogo bonito* (del portuguès)

Les raons per a l'arrelament més fort dels manlleus són diverses: en primer lloc, com hem esmentat abans, el creixent coneixement d'altres idiomes i el fenomen de globalització, que facilita l'accés a altres cultures; la gent en general té més contacte amb els termes en la seva llengua de partida i això fa més fàcil el procés de familiaritzar-s'hi. Aleshores, si la gent sent com a més familiar un terme en concret, això ens porta a una situació en la qual l'ús del terme pot fer-se més extens. En segon lloc, com també hem esmentat abans, l'ús del manlleu d'adopció moltes vegades dona al locutor una sensació de coneixement, és a dir, de sentir-se dintre del lèxic dels «especialistes». En acabat, un altre motiu és el vincle molt fort entre el concepte transmès pel terme i la cultura de la llengua de partida. Posem per cas l'exemple de *catenaccio*, un sistema de joc molt relacionat amb el futbol italià del anys seixanta i setanta en concret. Per tant, per als especialistes qualsevol proposta alternativa no transmet el sentit del concepte amb la força del manlleu d'adopció.

7.6 Propostes per afavorir l'ús dels termes catalans en l'àmbit esportiu

Per concloure, podem assajar de fer algunes propostes per afavorir la difusió dels nous termes. Jo sóc del parer que una col·laboració més estreta entre els especialistes en aquest àmbit i entitats com el TERMCAT seria una bona via per identificar i assabentar-se dels matisos i els petits detalls que molt sovint són la diferència entre la bona implantació o no dels termes. A continuació, qualsevol mesura per fomentar i promoure el català escrit en l'àmbit esportiu seria benvinguda per fer front a la manca d'aquest pas en el procés de normalització dels nous termes.

Finalment, i tal vegada la mesura més important des del meu punt de vista, és la necessitat d'intentar fer les propostes terminològiques al més aviat possible, atès que les formes no normalitzades poden arrelar-se de manera molt ràpida.

8. Producció i difusió de la terminologia especialitzada en l'àmbit de les tecnologies de la informació geogràfica

Joan Nunes

JOAN NUNES I ALONSO

Doctor en Geografia i Llicenciat en Ciències de la Informació per la Universitat Autònoma de Barcelona. Exerceix docència al Departament de Geografia d'aquesta mateixa universitat, i ha estat el creador i director del Laboratori d'Informació Geogràfica i de Teledetecció. Ha promogut i renovat l'ensenyament dels sistemes d'informació geogràfica (SIG) en els estudis de grau i de postgrau, i ha creat i dirigit el Màster de Tecnologies de la Informació Geo-

gràfica. La seva activitat de recerca s'ha orientat entorn del desenvolupament d'aplicacions dels SIG a Internet; de la modelització de la informació geogràfica; de les aplicacions dels SIG a l'anàlisi del paisatge i a la gestió d'espais naturals, i dels usos socials dels SIG i dels serveis basats en la localització. En aquests camps ha publicat diversos articles i participat en nombrosos projectes de recerca i desenvolupament. Ha col·laborat amb el TERMCAT com a especialista i autor de diverses obres terminològiques de l'àmbit.

8.1 El problema: tecnologia forana, terminologia forana

El camp científic i professional dels sistemes d'informació geogràfica (SIG), i en general tot l'àmbit de les tecnologies de la informació, presenta algunes dificultats intrínseques pel que fa a la normalització i difusió de la terminologia en català. La primera i més important és el fet que tota, o gairebé tota, la terminologia específica es produeix i ens arriba en una llengua

forana, que és l'anglès, llengua franca en tots els camps científics i tècnics i que té una àmplia presència en mitjans de comunicació, publicacions i ús professional.

El primer problema a resoldre, doncs, no és tant la difusió de la terminologia específica en català, que també, sinó que és la producció i establiment d'una terminologia específica en català a partir de la terminologia específica original en anglès.

8.2 Dificultats per a la producció de terminologia específica de SIG en català

Inevitablement es produeix un retard i un desavantatge comparatiu pel que fa a la difusió dels termes en català, però la producció i establiment de la terminologia específica en català presenta en si mateixa dificultats pròpies considerables que no fan sinó augmentar el desfasament temporal i el desavantatge de partida que comprometen la viabilitat de ser difosa i adoptada.

Entre les dificultats pròpies de la producció i establiment de la terminologia específica en català, cal esmentar les següents:

- Els termes originals de l'àmbit de les tecnologies de la informació, i en particular de la informació geoespacial, fan referència a conceptes generalment nous, que prèviament cal assimilar. El referent inevitable per als professionals de l'àmbit mentre es produeix l'assimilació del concepte és el terme original anglès. L'assimilació, per la seva part, requereix un temps i un consens suficients.
- Els conceptes a què fan referència els termes originals sovint no estan clarament formulats, ja que es tracta d'un domini en formació, i per tant presenten deficiències que en dificulten la comprensió. Entre aquestes hi ha: parcialitat, incompletesa, dependències de l'origen disciplinar, dependències de la implementació particular en un producte informàtic o un altre, etc.
- Els termes originals apareixen i esdevenen obsolets (o purament amb valor històric) molt ràpidament, ja que l'evolució del camp és contínua i cada cop més ràpida.

- L'idioma en què es produeixen els termes originals, l'anglès, té algunes particularitats que el fan difícil de traduir, però fàcil de comprendre, pel que fa a terminologia específica. En aquest sentit cal remarcar, entre d'altres, la polisèmia, l'expressivitat gràfica, i unes expressions molt sintètiques. Així, la traducció o l'ús d'expressions catalanes genuïnes esdevé sovint poc natural, abstracta o inexpressiva, i ha de recórrer a construccions i frases excessivament llargues.
- Es tracta d'un camp multidisciplinari, tant pel que fa a la llengua d'origen com a la d'adopció, cosa que dificulta la comunicació i assimilació de conceptes entre professionals de diferents bagatges disciplinaris.
- La dificultat d'assimilació, les diferències de bagatge disciplinari i el desigual grau d'actualització dels coneixements dels professionals del camp augmenten la dificultat d'assolir consens per a la fixació dels termes en català. Així, és habitual veure com conviuen termes alternatius, formes vacil·lants, simples manlleus, i traduccions literals poc o gens afortunades que disputen, qüestionen o dificulten l'adopció de formes més genuïnes o encertades.
- Les propostes de terminologia específica des d'àmbits més generals o de masses arriben de vegades abans d'hora i no responen als conceptes i les necessitats pròpies del camp. Això ve donat i agreujat pel fet que una part de les tecnologies de la informació tenen difusió i consum entre les masses i reben abans atenció lingüística des dels mitjans de comunicació i àmbits científics generalistes.

8.3 Dificultats per a la difusió de la terminologia específica de SIG en català

Un cop superades les dificultats per a produir i fixar terminologia específica en català, la difusió presenta també un cert nombre d'obstacles:

- El primer i molt important és el ja esmentat retard a disposar de termes específics en català. Mentre aquests no arriben, els originals anglesos es difonen, adquireixen carta de ciutadania, creen hàbit, són adoptats conscientment o inconscient de vegades durant períodes molt prolongats i passen a constituir la llengua professional del camp. Revertir aquestes situacions no és fàcil, pel desavantatge comparatiu de partida en què es troben els termes en català, i requereix mitjans i actuacions suplementàries que van (o haurien d'anar) molt més enllà de la simple difusió passiva dels termes en català.
- Un segon obstacle, tant o més important, que suposa igualment un desavantatge difícil de compensar, és l'escassetat de canals de circulació i d'ús de la terminologia específica en català. Publicacions científiques, bibliografia especialitzada, llibres de text, programari, documentació d'ajuda i manuals d'usuari, llocs i pàgines web generals i especialitzades continuen sent aclaparadorament en la llengua original. Els canals disponibles en català, a més d'escassíssims, presenten diversitat i vacil·lació, quan no simplement manlleus i formes inapropiades. Així, tot i disposar de terminologia establerta en català, els professionals i científics (i els estudiants i professionals que s'inicien en el camp) continuen exposats durant molt de temps a la terminologia original en anglès i, en menor grau, a terminologia en català espúria o no normalitzada.
- Internet, el principal mitjà de difusió de la terminologia específica, a part dels canals d'ús indicats, no contribueix a facilitar la difusió de la terminologia específica en català normalitzada. Bàsicament, com a bon reflex que és de la societat, reproduceix i amplifica el mateix estat de coses (predomini aclaparador de la terminologia original en anglès, difusió de terminologia espúria). Internet, però, afegeix una dificultat més de certa importància. Amb la seva ubiqüitat, dinamicitat i «igualitarisme» difon i facilita que s'adoptin com a bones formes inapropiades pel simple fet que apareixen a Internet, ja que l'usuari i el mitjà prioritzen la immediatesa a l'auto-

ritat, tant en el cas de qui consulta com en el de qui publica.

- Els àmbits professionals i científics molt tècnics i especialitzats no solen prioritzar els aspectes de correcció lingüística en un nivell molt alt de prioritats. En qualsevol cas, i en descàrrec seu, cal dir que la llengua és una necessitat imperiosa i, si no hi ha terme normalitzat o no és conegut, hom fa servir allò que hi ha a mà, el terme original, altrament molt més còmode i econòmic.
- La tecnologia de la informació i la seva terminologia són quelcom glamurós. Fer servir els termes originals en anglès denota estar al dia i coneixement i estatus intel·lectual i professional.

8.4 Factors que poden afavorir l'establiment de terminologia específica de SIG en català

Pot semblar una obvietat però el primer factor bàsic per a establir una terminologia específica en català de sistemes d'informació geogràfica i altres tecnologies de la informació relacionades és una acció institucional decidida i autoritzada per a generar i fixar aquesta terminologia normalitzada en català.

Cal dir que, potser per la dificultat i la urgència d'assimilar i fer servir la tecnologia, l'esforç per produir una terminologia normalitzada en català ha estat una tasca massa temps ajornada i pendent. Segurament els professionals i els acadèmics n'hem estat responsables, pel fet de no haver-hi dedicat l'atenció que requereix i hem sortit del pas massa temps amb manlleus i formes dubtoses.

Les iniciatives en aquesta direcció, tant individuals com institucionals, han estat durant força temps escasses i disperses, però sobretot mancades de la força i autoritat que assoleixen quan es tracta d'una acció promoguda i validada per les institucions amb autoritat i prestigi, tant des del punt de vista lingüístic com des de l'àmbit professional, necessaris per a poder establir una terminologia acurada i guanyar el reconeixement i l'acceptació immediates.

En aquest sentit, l'elaboració i publicació recent d'una col·lecció de diccionaris especialitzats de terminologia en català de diverses branques de les tecnologies de la informació geogràfica, entre els quals el de terminologia de sistemes d'informació geogràfica, promoguda conjuntament per l'Institut Cartogràfic de Catalunya i el TERMCAT, ha estat l'acció institucional decisiva per a poder disposar d'una terminologia específica normalitzada en català i crear les condicions indispensables per a aconseguir-ne l'acceptació i la difusió.

Disposar d'un recull relativament complet i autoritzat de terminologia específica en català en l'àmbit de les tecnologies de la informació geogràfica és una fita important, un requisit imprescindible i un punt de partida sòlid i esperançador. La llengua, tanmateix, com és sabut, és quelcom viu i la terminologia d'un camp tecnològic especialitzat encara ho és més, per l'evolució ràpida i continuada de la mateixa tecnologia. Cal, per tant, com a segon factor important, una tasca continuada de revisió i actualització, car un diccionari o un recull lèxic és una foto fixa d'un determinat moment i estat de la llengua en el camp especialitzat. Si no es renova, conforme a l'evolució del camp, la foto esdevé històrica i amb un valor més aviat documental i a la baixa.

En aquest sentit cal pensar fórmules que permetin desenvolupar de forma estable i regular aquesta tasca d'actualització continuada de la terminologia especialitzada. Més endavant s'apunten algunes propostes.

8.5 Factors que afavoreixen la difusió de la terminologia específica de SIG en català

No menys obvi és el fet d'utilitzar els mitjans de difusió de la terminologia de major abast i immediatesa. Així, la publicació en paper de diccionaris terminològics especialitzats té un valor simbòlic, en tant que materialitza i fa visible l'existència d'un cos lèxic, però més important i decisiu per a assolir-ne la major difusió possible és la incorporació de la terminologia d'aquests diccionaris als mitjans de consulta terminològica en línia, notablement el Cercaterm del TERMCAT.

A part de donar a conèixer la terminologia i disposar de mitjans de consulta en línia, el més important és reforçar l'ús de la terminologia normalitzada en els canals d'utilització de la tecnologia en si i de la terminologia especialitzada. Si no s'utilitza la terminologia normalitzada, no és possible contrarestar la influència de la terminologia original en anglès ni es pot parlar de normalització.

Entre els canals d'ús de la terminologia, un dels més bàsics és el programari especialitzat, ja que és el mitjà pel qual s'interactua amb la tecnologia i s'adquireixen en primer terme conceptes i terminologia. La traducció al català del programari especialitzat de SIG emprant la terminologia normalitzada en català seria un dels factors de més pes per a la difusió i normalització de la terminologia específica del nostre camp. Els SIG i les tecnologies afins són, però, un camp relativament petit, pel que fa al nombre d'usuaris, i el cost de la traducció del programari especialitzat, majoritàriament en anglès, pot resultar difícil de justificar en termes estrictament econòmics, i per tant ha de ser incentivada mitjançant subvencions, que en el context econòmic actual poden resultar difícils d'aconseguir. Tanmateix, cal fer esment, de forma especialment destacada, de l'existència d'alguns productes de programari de SIG produïts originalment en català, com ara MiraMon i gvSIG, que tenen en diferent grau el suport d'administracions públiques (Generalitat de Catalunya i Generalitat Valenciana, respectivament). La normalització terminològica del programari de SIG en català, sense resoldre ni de bon tros les necessitats terminològiques del programari especialitzat de SIG, seria un impuls i una contribució apreciables a la difusió de la terminologia especialitzada.

El segon canal important d'ús de la terminologia, en el cas d'un àmbit científic i tècnic, són els llibres de text i manuals, en tant que mitjans fonamentals a través dels quals s'adquireix el coneixement. Les dificultats —econòmiques, tècniques, empresarials...— per a la traducció de llibres especialitzats són essencialment les mateixes i de magnitud comparable a les de la traducció de programari. Possiblement, les dificultats siguin encara més grans en el cas de la traducció de llibres especialitzats, pel fet que es tracta d'edicions de tirada molt curta.

Està fora de lloc pensar en la traducció de les publicacions científiques —articles de revistes científiques i comunicacions de

congressos—, atès que el que s'espera i promou activament en el cas de la producció científica és la publicació i difusió de resultats a nivell internacional. En aquest sentit, el que caldria en tot cas seria la creació i promoció de canals —revistes i congressos— en què es pogués fer servir la terminologia en català.

Restà, però, un bon nombre de recursos, especialment de recursos en línia, com és ara apunts i materials de formació de les universitats, portals web, mitjans de comunicació en línia, dels quals una part gens menyspreable són d'origen i d'àmbit local, i que tenen un nivell d'utilització apreciable. La normalització terminològica dels recursos en línia d'origen local, igual que en el cas del programari de SIG en català, seria no sols factible sinó molt valuosa per tal de contribuir a crear un espai de terminologia especialitzada en català en l'àmbit dels SIG i les tecnologies de la informació geogràfica. Dins d'aquest capítol cal incloure els mitjans de comunicació —webs, butlletins, etc.— de les associacions professionals, i els llocs web i els productes i recursos d'informació geoespacial de les administracions públiques catalanes.

8.6 Terminologia fàcil – terminologia difícil

Sense pretensió d'exhaustivitat ni cap certesa de fonamentació lingüística, una possible tipologia dels termes de SIG, basada purament en l'experiència pràctica i la constatació de les dificultats de traducció o d'elaboració de les propostes terminològiques, podria ser la següent:

- Termes catalans genuïns: són aquells que presenten una correspondència directa amb els originals en anglès, són genuïnament catalans, resulten naturals i s'estableixen espontàniament en la pràctica professional abans i sense necessitat d'esforç de producció terminològica ni de normalització. Per exemple, *superposició* (*overlay*).
- Termes cultes científics: són aquells d'arrel grega o llatina que apareixen en moltes de les llengües romàniques

o germàniques i no presenten cap dificultat de traducció, ni d'assimilació, per més que el sentit especialitzat pugui resultar nou o desconegut per al públic no expert. S'inclourien aquí també neologismes d'arrel culta. Per exemple, *abstracció* (*abstraction*), *generalització* (*generalization*), *modelització* (*modeling*), *topologia* (*topology*), *neogeografia* (*neogeography*).

- Termes catalans substitutius: són termes establerts o proposats per tal de designar un concepte que en anglès es designa per mitjà d'un terme comú (en lloc d'un terme culte) que no pot ser traduït directament. Per exemple, *spread* (*expandir*).
- Termes substitutius per mitjà de paràfrasis: són termes establerts o proposats per a traduir expressions angleses que deriven de l'alta capacitat de síntesi i juxtaposició de l'anglès o que no troben una expressió simple en català. Per exemple, *àrea d'influència* (*buffer*), *unió relacional* (*join*), *corba d'ompliment* (*space filling curve*), *encauament amb tessell·lació* (*tile caching*).
- Neologismes manllevats acceptats: són termes nous en anglès que han estat acceptats per la seva popularitat. Per exemple, *web* (*web*), *ràster* (*raster*).
- Neologismes no acceptats resolts per mitjà de paràfrasis: són termes nous en anglès que no han estat acceptats, possiblement per la menor popularitat, i per als quals s'han elaborat i proposat traduccions mitjançant paràfrasis o expressions correctes en el sentit però allunyades de l'original en la forma o l'origen. Per exemple, *miniaplicació* (*applet*), *miniaplicació de servidor* (*servlet*), *remescla* (*mashup*).
- Neologismes generats en català: són termes nous formats en català d'acord amb la flexió catalana a partir d'una arrel manllevada. Per exemple, *krigatge* (*kriging*).

Els dos primers grups, així com els neologismes manllevats acceptats, no presenten evidentment dificultats d'acceptació. La resta de termes (substitutius, paràfrasis, neologismes generats en català) no són evidents ni naturals per a la majoria de professionals i cal un esforç intensiu de difusió per tal d'afavorir-ne l'acceptació i ús. D'entre aquests els neologismes no ac-

ceptats resolts per mitjà de paràfrasis són sens dubte els que presenten més dificultats d'acceptació. Cal dir, però, que casos semblants, que en un principi podien semblar estranys, com és ara *programari* i *maquinari*, han arrelat perfectament i ja fa anys que són les formes d'ús natural, plenament normalitzades. Això no fa més que demostrar la importància decisiva que pot acabar tenint una difusió massiva i multilateral.

Això no obstant, pensant en el fet que el diccionari terminològic de SIG en català tot just acaba de publicar-se, és aviat per aventurar quin pot ser el grau de dificultat d'acceptació dels diferents tipus de termes. L'experiència diu que tota acceptació (o acord) és fruit sovint d'un compromís i per tant és molt possible que calgui relaxar el criteri estrictament lingüístic, sobretot pel que fa als neologismes no acceptats. Al capdavant els que han estat acceptats no són especialment diferents, i tot sembla una qüestió de grau en el nivell de popularitat. En aquest sentit, pot ser que calgui relaxar, també, la distinció entre formes preferents i secundàries en aquells casos, freqüents, en què la forma secundària és la més emprada i «natural» per als professionals del camp, encara que no la de ressonància més genuïnament catalana.

8.7 Algunes propostes operatives

En termes generals caldria afavorir el desenvolupament de tots aquells factors ja apuntats que puguin potenciar la difusió i l'ús de la terminologia especialitzada de SIG en català (traducció de *programari* i de llibres especialitzats). No obstant, en la majoria de casos cal pensar que això serà difícil en el cas dels productes forans. Tanmateix, accions definides per part de les administracions públiques —en especial, els organismes del sector—, del TERMCAT i de les associacions professionals i centres universitaris poden fer molt per aplicar de forma generalitzada la terminologia específica normalitzada en tots els productes, mitjans i recursos en línia autòctons.

En un sentit més específic, gosaria avançar un parell de propostes, adreçades respectivament als àmbits de la producció i

de la difusió terminològica. En el primer àmbit, per tal d'assegurar un treball regular de revisió i actualització de la terminologia especialitzada, la creació d'un grup de treball permanent en el si del TERMCAT amb participació d'especialistes del camp de les tecnologies de la informació geogràfica donaria continuïtat a l'impuls inicial i cos terminològic establert amb la publicació de la col·lecció de diccionaris terminològics. En el vessant de la difusió, aquest grup de treball, el mateix TERMCAT o formes adequades de voluntariat lingüístic podrien ajudar a promoure la tasca de normalització dels recursos en línia esmentats i fins i tot oferir serveis de suport i de revisió per dur-ho a terme.

La feina a fer és sens dubte molta, encara. L'establiment d'un cos terminològic no ha estat més que el primer pas necessari, però la feina de debò tot just comença.

9. Difusió de la terminologia pròpia de la nanociència i la nanotecnologia

Francesca Peiró

FRANCESCA PEIRÓ I MARTÍNEZ

Doctora en Ciències Físiques i professora del Departament d'Electrònica de la Universitat de Barcelona. Ha treballat també a la Universitat Autònoma de Barcelona, i ha impartit docència en les titulacions de Física, d'Enginyeria Informàtica i d'Enginyeria Electrònica. És investigadora de l'Institut de Nanociència i Nanotecnologia IN2UB i coordinadora del Màster Oficial de Nanociència i Nanotecnologia. Ha dirigit diverses tesis doctorals i és au-

tora de més de 130 publicacions científiques i 250 comunicacions en jornades i congressos. Ha col·laborat amb el TERMCAT com a assessora en termes de nanociència i nanotecnologia.

9.1 Context de la nanotecnologia en l'entorn de la Universitat de Barcelona

La nanociència i la nanotecnologia són branques emergents que s'originen de la interacció entre diferents dominis científics com ara la física, la química, la biologia, la medicina i la farmàcia, i les seves interrelacions amb camps de l'enginyeria, fonamentalment amb les enginyeries electrònica, química i de materials. Es tracta, per tant, de camps amb un fort component d'interdisciplinarietat que constitueixen noves àrees de recerca i desenvolupament a escala nacional i internacional, i que s'està traduint en una transferència creixent de resultats al sector empresarial.

La nanotecnologia en l'entorn de la Universitat de Barcelona és una disciplina d'activitat creixent tant en el camp de recerca com en el de docència.

Atenent al sistema organitzatiu de la recerca, els instituts de recerca, creats amb l'objectiu d'impulsar les activitats de recerca i donar-les a conèixer a la societat, constitueixen avui dia una de les unitats fonamentals. Moltes administracions públiques i altres organismes oficials d'arreu del món fomenten la recerca i el desenvolupament en l'àmbit de la nanotecnologia mitjançant la creació d'instituts especialitzats. Amb la voluntat de seguir aquest model organitzatiu, i com a eina coordinadora de les activitats de recerca multidisciplinària que duen a terme diferents grups, la Universitat de Barcelona va crear l'any 2006 l'Institut de Nanociència i Nanotecnologia (IN2UB, <http://www.ub.edu/in2ub>). L'Institut vol contribuir al progrés de la ciència i la innovació i esperonar, alhora, la competitivitat del sector empresarial. Els investigadors que integren l'IN2UB provenen de disciplines molt diferents, com ara la física, la química, la farmàcia, la bioquímica o la medicina, perquè l'IN2UB vol fomentar al màxim la col·laboració entre diferents grups i centres de recerca, nacionals i internacionals, i contribuir a potenciar les activitats interdisciplinàries de recerca bàsica i aplicada.

Molts investigadors de l'IN2UB també tenen vincles amb altres centres de recerca, com ara l'Institut de Bioenginyeria de Catalunya (IBEC, <http://www.ibecbarcelona.eu>), l'Institut de Recerca en Energia (IREC, <http://www.irec.cat>), l'Institut de Recerca Biomèdica de Barcelona (IRBB, <http://www.irbbarcelona.org>), l'Institut d'Investigació Biomèdica de Bellvitge (IDIBELL, www.idibell.cat) o l'Institut d'Investigacions Biomèdiques August Pi i Sunyer (IDIBAPS, <http://www.idibaps.org>), entre d'altres. Com a clar exponent de la sinergia entre totes aquestes institucions de recerca per a la consecució d'objectius cada vegada més ambiciosos, trobem les xarxes regionals com ara la xarxa BioNanoMed, una aliança de diferents entitats públiques, centres tecnològics i empreses privades que desenvolupen recerca en temes de nanotecnologia i nanobio-medicina (<http://www.bionanomedcat.org>) per assolir nivells d'excel·lència en investigació, innovació, desenvolupament tecnològic i transferència del coneixement al servei de la societat.

Pel que fa a infraestructures científiques i tecnològiques, un exemple de petita instal·lació per a la recerca i la docència en nanotecnologia el trobaríem a la Sala Blanca de la Facultat de Física (http://www.ub.edu/cleanroom/index_cat_intro.php), amb un espai de 200 m² de classe 10.000 i una àrea de fotolitografia de classe 1.000 de 50 m², amb l'objectiu de donar suport als grups d'investigació, la qual permet als usuaris dur a terme processos nanotecnològics fiables a la facultat, optimitzant recursos i permetent la compartició d'equips i infraestructures, alhora que serveix com a eina educativa en els ensenyaments de la facultat. Hi ha serveis tecnològics d'accés més oberts al sector públic i privat com els de la Plataforma de Nanotecnologia situada al Parc Científic (<http://www.pcb.ub.edu/homePCB/live/en/p905.asp>), i als Centres Científics i Tecnològics de la Universitat de Barcelona (CCiT, <http://www.ccit.ub.edu>), que aglutinen instrumentació científica avançada.

Aquesta estructuració de l'activitat de recerca i la tendència al treball en xarxes cada vegada més àmplies i interdisciplinàries també la podem trobar paral·lelament en la docència. Si partim del concepte *assignatura* com a mínima unitat docent d'un ensenyament reglat, en l'actualitat a la Universitat de Barcelona trobem gairebé cinquanta assignatures que contenen el formant *nano* en la seva denominació. Incloure'n aquí la llista seria excessiu. Si fem una cerca més precisa incloent tot el terme *nanotecnologia* al programa de suport a la gestió de la recerca Gr@d de la Universitat de Barcelona, ens surten onze assignatures. Aquestes assignatures amb denominació *nano* formen part de nous ensenyaments de grau recentment implantats, de la gran majoria dels quals enguany emergirà la primera promoció de graduats (les trobem als ensenyaments de biotecnologia, física, enginyeria de materials, enginyeria electrònica de telecomunicacions i enginyeria biomèdica), però també de programes de postgrau propis o de màsters oficials (Erasmus Mundus en qualitat en els laboratoris analítics, química avançada, fotònica, electroquímica, ciència i tecnologia, enginyeria biomèdica, biotecnologia molecular, biomedicina, medicina respiratòria...). Entre els més de cent quaranta màsters oficials de la Universitat de Barcelona, en trobem un de ben específic, el Màster de Nanociència i Nanotecnologia, un dels primers programes que es van implantar el curs acadèmic 2006-2007, i pel qual han passat ja més de cent

vint-i-cinc estudiants. Finalment, el darrer esglaó en l'etapa formativa en la disciplina el trobaríem en el programa de doctorat en nanociències (http://www.ub.edu/in2ub/doctorat_nanociencia/index_cat.php), amb menció d'excel·lència (ME-2011-00549), coordinat des de l'Institut IN2UB.

Tota aquesta activitat de recerca i docència en nanotecnologia a l'entorn UB en gran mesura es troba concentrada en el Campus d'Excel·lència Barcelona Knowledge Campus (BKC, <http://bkc.ub.upc.edu/index.php?cont=campus>), si bé no podem oblidar les diferents seus dels centres i instituts de recerca esmentats anteriorment.

9.2 Facilitats i dificultats en la difusió dels termes en català

Com podem deduir del context descrit de la Universitat de Barcelona, fàcilment transferible a l'entorn d'altres universitats públiques com la Universitat Autònoma de Barcelona o la Universitat Rovira i Virgili, el nombre d'agents implicats en recerca i docència en nanotecnologia en el territori català és creixent, i per tant ho és la necessitat de generació de lèxic específic en català per a denominar termes sovint generats en un entorn de parla anglòfona.

Les accions específiques, com ara les activitats del TERM-CAT, per a la generació d'aquesta nova terminologia són indispensables, però una vegada s'han consensuat els termes més adients, assegurar-ne la difusió i la incorporació al lèxic habitual entre els especialistes no és un objectiu fàcil. Són moltes les dificultats a què ens enfrontem per assolir aquesta fita o, millor dit, quasi una única dificultat, però present en cada una de les nostres tasques com a personal docent i investigador: el predomini d'una altra llengua. Per un costat, l'ús creixent de la llengua anglesa, i per una altra banda, la influència del castellà. Seguint un esquema anàleg al descrit a l'apartat anterior i considerant en primer lloc la recerca, mencionem només breument algunes de les activitats en què es prioritza l'ús de l'anglès: i) en la sol·licitud i justificació de projectes de recerca, no només i lògicament en els presentats a convocatòries europees,

sinó també a les convocatòries nacionals, i fins i tot a les catalanes, ja que sovint aquests programes d'ajut a la recerca incorporen tribunals de valoració constituïts per especialistes estrangers; *ii*) en les agrupacions de les institucions de recerca en xarxes nacionals i internacionals i en plataformes tecnològiques com ara la Red Española de Nanotecnología (NanoSpain, <http://www.nanospain.org>), la Red Española de Micro y Nanosistemas (IBERNAM, <http://www.ibernam.net>), o la Red Española de Nanolitografía (NANOLITO, <http://www.unizar.es/nanolito/>), entre moltes altres: l'ús del castellà en les conferències científiques i trobades periòdiques que organitzen aquestes xarxes afavoreix l'assimilació ràpida de termes castellans, i sovint, la llengua vehicular d'aquests esdeveniments és l'anglès, amb assistència de col·laboradors internacionals i convidats especialistes de relleu; *iii*) el caràcter nacional i internacional de les empreses d'instrumentació científica especialitzada, freqüentment de caràcter nacional o internacional, amb edicions de catàlegs en llengua castellana i anglesa, respectivament.

Pel que fa a la docència, la incentivació de l'ús de l'anglès prové de dos vessants. Per un costat, dels requisits d'integració en l'espai europeu d'educació superior i la valoració de la capacitat d'expressió oral i escrita com una competència general de les titulacions. Aquest context ha conduït fins i tot al fet que les hores que un professor dedica a impartir una assignatura es multipliquin per un cert factor si la docència es fa en anglès, quan es fa el còmput general de dedicació docent del professorat segons els darrers barems de la Universitat de Barcelona. A l'ús prioritari de bibliografia en anglès hem d'afegir, aleshores, la generació de material docent en aquella llengua, molt freqüentment sense fer-ho inicialment en català per a una traducció posterior. En segon lloc, la incorporació, també creixent, d'estudiants de fora de la comunitat catalana i d'estrangers està afavorint l'anglès a l'aula. Si bé els estudiants que opten per cursar tot un grau de quatre anys a la nostra institució s'habituen a les classes en català, no és la mateixa situació en els ensenyaments de màster, d'una durada d'un o dos anys. Si prenem com a exemple el màster de nanociència i nanotecnologia, només la meitat d'estudiants provenen del sistema d'ensenyament superior català (el 36% de la UB i el 16% de la resta d'universitats de la comunitat), el 14% són estudiants de

la resta de l'Estat, i el 33% són estudiants estrangers. D'aquests estrangers, el 41% és de territori europeu, el 27 % de Sud-amèrica i d'Amèrica Central, un altre 27% de l'Orient Mitjà, i un 3% i un 2% d'Amèrica del Nord i d'Àfrica, respectivament. Amb aquesta distribució d'estudiants, l'anglès esdevé l'eina imprescindible de comunicació a tots els nivells. Finalment, arribant altre cop al darrer esglaó en l'etapa formativa, l'interès per l'obtenció de la menció de doctorat europeu fa que, després d'haver cursat el doctorat, la gran majoria de les tesis doctorals es redactin i es defensin oralment en anglès.

Però malgrat que aquesta tendència sembla ara per ara irreversible, també podem trobar factors positius que afavoreixen la difusió de la terminologia pròpia. Un clar exponent és l'assessoria dels Serveis Lingüístics de la Universitat de Barcelona (<http://www.ub.edu/sl/ca/sl.htm>) que fa un paper essencial contribuint a la normalització lingüística del català tant en el treball del dia a dia d'assessorament en la revisió de textos científics i plans docents, com en tasques més concretes d'edició de col·leccions de vocabulari multilingüe específic d'especialitat (<http://www.ub.edu/sl/ca/acollida/vobasics.php>).

L'esperonament de l'ús dels nous termes requereix també certes empentes institucionals: per exemple, la convocatòria d'ajuts a la redacció de tesis doctorals en català, recentment publicada a l'Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca (http://www10.gencat.cat/agaur_web/), entre d'altres.

9.3 Generalització i problemes en la implantació de nous termes

El desenvolupament quotidià de l'activitat de recerca en nanociència i nanotecnologia ha fet que alguns termes siguin quasi immediatament adoptats en el vocabulari usual. És el cas de les noves paraules que simplement s'han format afegint el prefix *nano-* a termes ja existents. Així, termes com *nanopartícula*, *nanofil*, *nanotub*, *nanomaterial*, etc. —que designen objectes ben coneguts però en què almenys una de les dimensions sigui com a màxim de l'ordre de les desenes de nanòmetre—, són només el començament d'una llarga llista no exempta,

però, d'una certa problemàtica associada. Vegem-ne un exemple: el terme *nanoxip* fa referència a un circuit integrat de dimensions nanomètriques, o bé entenem que algunes de les seccions de què està constituït ho són? La resposta no és unànime entre els diferents agents implicats en la fabricació i modelització d'aquests dispositius parents dels anomenats sistemes micronanomecanitzats (MEMS i NEMS).

Altres termes ben usuals són aquells que s'han format a partir d'afegir certs sufixos, com ara *-è* o *-ó*. El nou terme *grafè* —que designa un material format per àtoms de carboni en disposició bidimensional de simetria hexagonal i amb una única capa atòmica— és àmpliament acceptat, en part perquè comparteix la mateixa arrel que el terme *grafit* i per la seva analogia fonètica amb el terme anglès *graphene*. Termes com a ara *plasmó* —que designa una oscil·lació col·lectiva dels electrons en un sòlid— són d'ús ben comú justificat per la semblança amb altres denominacions per a quasipartícules com ara *polaritó*, *fotó*, etc.

Un dels conceptes més famosos de la nanotecnologia és l'anomenat *efecte lotus*. Consisteix a fer una superfície nanoestructurada de manera que esdevingui hidròfoba per efectes mecànics o químics, i que els líquids «llisquin» arrossegant la pols o la brutícia sense arribar a mullar-la. És el fonament de molt teixits moderns i de superfícies d'aparells electrodomèstics. Podríem dir que és un dels termes referents a la nanotecnologia que més ha arribat al públic, juntament amb el terme *nanopartícula*. En general, la terminologia relacionada amb fenòmens que tenen un paral·lelisme a la natura esdevé fàcilment comprensible i l'ús es generalitza fins i tot entre el públic no especialitzat.

Hi ha, però, exemples en el sentit contrari. Quan una certa denominació ha arrelat a la comunitat científica, ja sigui per l'origen anglosaxó del terme, o per la influència del castellà, l'adopció d'un terme alternatiu en català resulta difícil. Un exemple pot ser el terme *nanoempremtador*, utilitzat per a designar la instrumentació que utilitza una punta molt petita de diamant per a aplicar una forta pressió sobre la superfície dels materials i deduir de l'experiment propietats com ara coeficients d'elasticitat, rigidesa, factors de fricció, duresa, etc. Aquest terme té origen en la paraula anglesa *nanoindentation*,

que s'ha transformat en *nanoindentación* en castellà, i que ha donat lloc al terme *nanoindentador* com el terme més comunament emprat per la comunitat especialitzada, malgrat que el mot *indentar* no és una entrada del diccionari de la llengua catalana. Podríem estendre aquesta evolució des d'un terme anglès fins a l'adopció per ús d'un terme poc correcte en català a altres exemples com ara *memristor*, com a manlleu del terme anglès que designa elements electrònics la resistència dels quals depèn de l'estat de polarització anterior, en lloc de *memoresistència*, una forma més compatible amb la morfologia i fins amb la fonètica catalanes.

Un altre escull molt clar el trobem en l'ús dels acrònims. Sovint, l'ordenació de les sigles en català es veu alterada respecte de les sigles en anglès. Si aquestes estan ja molt implantades en la comunicació verbal, la denominació en català acaba quedant completament relegada. És el cas de moltes tècniques de caracterització i espectroscòpiques, per exemple les *microscòpies electròniques de transmissió* i *rastreig*, eines de caracterització estructural i química a escala subnanomètrica o fins i tot sub-Angstrom en els instruments de transmissió més moderns, que en català està establert que siguin *MET* i *MER*, però que sempre són descrites amb els acrònims *TEM* i *SEM*, respectivament. Potser trobem una clara excepció en la ressonància magnètica nuclear, si tenim en compte que les sigles *RMN* s'utilitzen amb normalitat molt per sobre de les angleses *NMR*.

Finalment, val la pena assenyalar que en aquestes disciplines emergents i transversals, la sinergia entre diferents camps de la ciència i la tecnologia resulta una excel·lent font per a la generació de nous coneixements i nova terminologia. Com a exemple, la intersecció entre la nanotecnologia, la biotecnologia, les ciències cognitives i les tecnologies de la informació i les comunicacions, ja té una etiqueta pròpia per a descriure-la, amb les sigles *NBIC*, i l'enginy aguditza la generació d'algunes altres formacions ben curioses, com ara *BANG*, que deriva de considerar les unitats bàsiques de les anteriors disciplines, *bits*, *àtoms*, *neurones* i *gens* respectivament.

En resum, no podem oblidar que la llengua anglesa és en gran mesura la llengua en què s'encunyen nous termes, i el vehicle de comunicació entre les comunitats d'experts. Per tant,

la rapidesa amb què s'actuï per a validar termes apropiats en català reduirà la temptació d'ús del manlleu en dominis tan específics i canviants de la ciència, i serà un aspecte clau per a afavorir la difusió i la incorporació del nou lèxic a l'activitat diària dels agents implicats.

9.4 Propostes per a millorar la implantació

Quan es pensa a difondre l'ús d'una certa terminologia, cal tenir ben present cap a quin sector volem fer-ho. No serà el mateix si l'objectiu és que la comunitat d'experts en la temàtica utilitzin els termes en català en el treball diari, que si volem fer arribar les noves denominacions a un públic més general. En aquest darrer cas, la difusió del terme va lligada a la difusió de la ciència mateixa i el procés divulgatiu assoleix així un caràcter encara més global. Així, passem a plantejar diferents estratègies segons l'objectiu.

Pel que fa a la comunitat d'especialistes, és evident que els seus membres són alhora font de noves propostes terminològiques i receptors de les propostes finalment validades pels responsables lingüístics. I com a gestors de projectes de recerca o docents actuen també com a agents difusors cap a sectors menys experts en la temàtica (estudiants, organismes oficials...). Podem considerar dues premisses essencials per a facilitar la seva tasca en tots aquests vessants: en primer lloc, posar al seu abast al més ràpidament possible vocabularis específics; en segon lloc, afavorir que la primera llengua per a la redacció de documents sigui el català. La primera és relativament factible en terminis de temps prudencials si les accions com les dutes a terme pel TERMCAT continuen desenvolupant-se. La segona requeriria uns serveis lingüístics per a la traducció dels documents certament poc realista amb la dotació de recursos actuals a la major part de centres públics. Resulta molt més còmode iniciar qualsevol redacció de documentació de treball en anglès perquè sabem que tard o d'hora la farem servir en una conferència, una reunió de projecte o una publicació, i que en cas necessari, ja farem el pas al català en un segon terme.

Com assolir un compromís entre l'eficiència en la tasca com a investigador i la preocupació per l'enriquiment de la llengua pròpia depèn a hores d'ara de les exigències institucionals.

Sembla més fàcil pensar en la difusió de terminologia pròpia de la disciplina quan es tracta d'adreçar aquesta informació als estudiants. Aquí sí que el nostre paper és clau. Com a docents, és la nostra tasca guiar el procés d'aprenentatge i assegurar-nos que els coneixements i competències en nanociència i nanotecnologia s'han assolit preveient també un vessant formatiu en la llengua que ens és pròpia, malgrat que arribem a impartir la disciplina en anglès en els estudis de grau i màster. De nou apareix la disjuntiva de què fer amb els treballs finals de grau i màster, respectivament: s'exigeix que s'escriguin en anglès? Trobem respostes en els dos sentits: en el màster d'enginyeria biomèdica és un requisit la redacció de la memòria en català, mentre que en el de nanociència i nanotecnologia s'ha de fer en anglès. Potser en incentivar l'ús de la llengua anglesa estem perdent l'oportunitat de recopilar els treballs més significatius i editar una revista periòdica en la nostra llengua, que serveixi per a difondre tant la llengua catalana com el contingut científic i tècnic d'aquesta disciplina entre la societat.

Un altre vessant al qual cal parlar atenció és la relació entre l'ensenyament secundari i el superior. Certament els avenços en nanotecnologia estan tenint un cert impacte en la societat, i això ha motivat que el professorat de secundària proposés aquesta temàtica per a la preparació dels projectes de recerca de batxillerat. Hem rebut algun d'aquests estudiants a la facultat amb un qüestionari sobre nanotecnologia amb què havien d'enquestar persones de diferent tipologia: joves, públic general i professorat especialitzat. Aprofitar l'interès que la nanotecnologia sembla suscitar per acostar l'ensenyament superior als centres de secundària pot ser una magnífica oportunitat per a difondre una terminologia correcta. Una possible acció seria organitzar tallers experimentals en nanotecnologia com els que s'han fet a la Facultat de Física per atreure talent jove cap a les enginyeries (TEETIS, Taller d'Enginyeria Electrònica i Tecnologies de la Informació, <http://teti.el.ub.es/>) gràcies al programa EnginyCAT de la Generalitat de Catalunya (www.enginycat.cat). Una segona opció seria dirigir projectes de recerca de batxillerat des dels centres d'educació superior. Una

tercera opció, seria organitzar cursos especialitzats per al professorat de secundària interessat en la nanociència.

Finalment, hem de pensar també que les propostes terminològiques han de poder arribar al públic més general, i amb elles, el coneixement científic, més ara que el paradigma de la formació al llarg de la vida és un concepte recurrent. Recentment ha tingut lloc la Primera Trobada de Divulgadors Científics de la UB (<http://www.ub.edu/entornsweb/divulgacio/>) en què s'han donat a conèixer les eines que poden facilitar i millorar les activitats de divulgació, i en què s'han organitzat uns tallers pràctics conduïts per experts divulgadors de la universitat que han esdevingut un espai d'intercanvi d'experiències. En aquest sentit, ja es van emprendre iniciatives com el curs dels Julols de la UB dedicat a les nanotecnologies en Biomedicina (http://www.ub.edu/web/ub/ca/menu_eines/noticies/2008/07/213.html) a l'edició del 2008, una mica llunyana ja. Caldria, doncs, fer ús d'aquestes plataformes per a difondre la disciplina amb contingut renovat i lèxic normalitzat. I un darrer repte seria fer-ho per a un «seient reservat» a aquelles persones que tornen al sistema educatiu en acabar la seva etapa professional: la Universitat de l'Experiència (http://www.ub.edu/web/ub/es/estudis/oferta_formativa/altra_oferta/experiencia/experiencia.html) ofereix formació acadèmica per als més grans de cinquanta-cinc anys, i un programa de formació en nanotecnologia aplicada a l'alimentació, la salut i el benestar segur que tindria una bona acollida.

No hauríem de desaprofitar l'avinentesa que ens brinda aquest interès social en la nanotecnologia per a plantejar aquest tipus d'iniciatives, que resultarien molt enriquidores des de la perspectiva de la incentivació de l'ús del registre científic del català, de la divulgació de la ciència i de les relacions humanes.

10. Ús dels termes en l'àmbit de les ciències de la salut

Josep Reig

JOSEP REIG I VILALLONGA

Metge, professor del Departament de Ciències Morfològiques de la Universitat Autònoma de Barcelona i docent d'anatomia a les facultats de Medicina i de Psicologia d'aquesta mateixa universitat. S'ha especialitzat en neuroanatomia. Ha estat membre de la Junta de Govern i secretari general de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques i de la Salut de Catalunya i de Balears, de la qual actualment és director de Formació. És membre de la Societat Catalana

d'Educació Mèdica i president de la Societat Catalana de Dret Sanitari. Des de fa temps col·labora amb el TERMCAT com a especialista del seu àmbit de coneixement i com a autor i coordinador de materials terminològics.

En primer lloc voldria agrair a Rosa Colomer, directora del TERMCAT, i a M. Antònia Julià, terminòloga d'aquest centre, que hagin pensat en mi per poder parlar sobre l'ús dels termes en l'àmbit de les ciències de la salut, dins d'aquesta edició dels Espais Terminològics.

Per començar aquesta breu exposició sobre l'ús dels termes en àmbits especialitzats i, en el meu cas, en l'àmbit de les ciències de la salut, voldria recordar aquelles paraules que el senyor Adolfo Suárez González pronuncià en el decurs d'una entrevista concedida al setmanari francès *Paris-Match*, a finals d'agost de 1976, poques setmanes després d'haver estat nomenat president del Govern espanyol. El president Suárez, preguntat per les reivindicacions nacionalistes respecte de la llengua, va expressar el seu pensament sintetitzant-lo en una frase:

«es imposible enseñar física nuclear en catalán». Com podem veure, aquest home era un gran visionari... Ara bé, cal reconèixer que, a més dels seus mèrits polítics com a iniciador de la nova etapa democràtica postfranquista, va ser un impulsor involuntari del català dins l'ensenyament superior. La seva famosa frase va provocar una reacció en cadena per la qual, amb la inapreciable pressió dels estudiants universitaris, fins i tot aquells professors que es trobaven incòmodes explicant en català, llengua que no dominaven, van realitzar un esforç per demostrar al senyor Suárez que era perfectament possible explicar en català la física nuclear, però també el dret penal, la patologia quirúrgica, la dinàmica de fluids, la història de l'edat mitjana o la teoria de la comunicació.

10.1 Jo vull ser metge!

Han passat gairebé trenta-sis anys d'aquelles paraules i aquest és tan bon moment com qualsevol altre per analitzar si el senyor Suárez tenia raó. Per tirar endavant aquesta anàlisi he preferit presentar-ho com una història que té un protagonista, que podem anomenar Guillem, nascut l'any 1986 i que, des de ben petit, va demostrar interès per les «coses de metges». Aquest nen es va desenvolupar correctament i va anar superant les diverses etapes de l'ensenyament primari, educació secundària obligatòria i batxillerat. Va rebre un ensenyament normalitzat en català, el que comporta que la major part del material docent que va utilitzar estava redactat en català, i per tant s'ha de suposar que va assolir un nivell de català correcte al final del seu ensenyament secundari. Com tants altres, al final del seu batxillerat es presentà a les proves d'accés a la universitat, i imaginem que en Guillem tenia un expedient molt bo i a més ha obtingut una molt bona nota de selectivitat, condicions imprescindibles per poder optar a una plaça en alguna de les nostres facultats de Medicina.

Al final arriba el gran dia. A mitjan setembre en Guillem s'incorpora al primer curs de la titulació de Medicina. Com rebrà la seva formació de grau? Des de fa anys, les universitats catala-

nes han definit el català com a llengua normal en la qual es desenvolupa la docència universitària. Es poden definir una sèrie de factors que afavoreixen o dificulten la docència de la medicina en català dins del grau.

10.1.1 Factors que afavoreixen la docència en català

1. Professorat: Tot i que les universitats impulsen decididament l'ensenyament en català, de fet no posen cap impediment perquè cada professor s'expressi en l'idioma que li resulti més còmode. Tot i això, l'ensenyament a les facultats de Medicina, i de Ciències de la Salut en general, es dona en més d'un 50% en català, ocupant una posició mitjana entre les facultats de Lletres, en què el percentatge és clarament superior, i les facultats de ciències socials, en què el percentatge acostuma a ser menor. Per tant, podem concloure que en Guillem rebrà la major part de les seves classes teòriques i pràctiques en català.

2. Materials didàctics: Amb les noves tendències docents i l'aprofitament dels recursos proporcionats per les tecnologies de la informació i la comunicació, s'acostuma a posar a disposició dels estudiants tot un conjunt de materials als quals poden accedir mitjançant els campus virtuals de les corresponents universitats, ja siguin resums de classes, casos pràctics, material d'extensió, exercicis, etc. Òbviament, aquests materials estaran en el mateix idioma en què s'ha impartit la classe i, per tant, també majoritàriament estaran redactats en català.

3. Avaluacions: L'avaluació es realitza majoritàriament en català, si bé en aquelles proves de resposta oberta, es permet que l'estudiant contesti en català o castellà segons li resulti més còmode. En aquest punt voldria comentar una experiència que vam fer en l'avaluació de l'assignatura Neuroanatomia i Òrgans dels Sentits de 2n curs de la Llicenciatura de Medicina, a la Universitat Autònoma de Barcelona. Amb la implantació de districte universitari únic es produí l'arribada d'un nombre important d'alumnes procedents de territoris de parla majoritàriament castellana. Alguns d'aquests alumnes manifestaren les seves reticències per ser avaluats en català, ja que no era una llengua que dominaven i per tant, amb la tensió de l'examen, tenien por de no comprendre els enunciats amb la rapi-

desa suficient. Per tal de poder comprovar fins a quin punt podia ser aquest un factor a tenir en compte, vam preparar un examen en els dos idiomes. L'examen era una prova objectiva d'elecció múltiple de cent preguntes i estava redactat en català per una cara del full, i en castellà per l'altra, de manera que cadascú pogués escollir el redactat que li fos més útil. Durant l'examen el professorat anava prenent nota del tipus d'examen que els alumnes feien servir. Tot i ser una promoció amb un grup nombrós d'estudiants de fora de Catalunya, procedents de Madrid, Andalusia, Extremadura, Aragó, València i Portugal, l'opció escollida per la majoria d'aquests alumnes era la del redactat en català. L'explicació que se'ns va donar en preguntar a aquests alumnes el perquè de la seva preferència va ser totalment lògica: si les classes es donen en català i per tant la terminologia és la catalana, és més fàcil contestar un examen en català, en què es manté la terminologia explicada, que un de castellà en què la terminologia canvia. Aquesta resposta és, com he dit abans, d'una lògica esclafant i hauria de servir per tancar la boca d'aquells alarmistes que, des de fora però també des de dins de Catalunya, i amb una important dosi de mala fe, volen enterbolir una qüestió que no planteja el més mínim problema.

10.1.2 Factors que dificulten la docència en català

1. Absència de tractats en català: Una de les primeres dificultats a què s'enfrontaran en Guillem i la resta d'alumnes és la manca de llibres de text en català. Si bé, com hem vist abans, els estudiants reben la major part de les seves classes en català i tenen el seu material didàctic preparat pel professorat també en català, a l'hora de sedimentar els coneixements i ampliar-los no disposen de manuals en català, sinó que tots els manuals estan redactats en castellà. És cert que algú podria dir que això és un inconvenient menor ja que també hi ha llibres de text que només estan en anglès; però no és el mateix. Primer per la manca de domini de l'anglès: la major part dels alumnes, especialment en els primers cursos, poden tenir un coneixement d'anglès a nivell de conversa, però no tenen el nivell suficient per comprendre i analitzar un text científic, i extreure'n el sufi-

cient grau d'informació. I segon, perquè no té gaire sentit que es potenciï el domini de la terminologia d'una disciplina, i després a l'hora de sedimentar els conceptes, s'hagi d'utilitzar una terminologia en un altre idioma.

Fa uns anys, es va dur a terme un programa de subvencions mitjançant algunes fundacions privades, que van traduir al català alguns dels llibres de text més coneguts dins l'àmbit de les ciències de la salut, gràcies al qual es publicaren textos d'anatomia, de biologia cel·lular, de bioquímica, de microbiologia, etc., i més tard s'aconseguí la publicació en català del *Tractat de medicina interna*, de Farreras-Rozman. De tota manera, la publicació d'aquestes obres va ser flor d'un dia. Una de les principals característiques d'un text científic és la seva caducitat: al cap de pocs anys els textos esdevenen obsolets i s'han de substituir per noves edicions. En aquest cas, les iniciatives de publicació en català no tingueren continuïtat, ja que les subvencions disminuïren i cap editorial va voler tirar endavant una nova edició amb l'argument que no estava assegurat un nombre suficient de vendes perquè l'edició fos rendible.

Per tant, ara ens trobem com al principi. Les editorials llancen a l'inici de cada curs acadèmic, ja sigui en paper o en format digital, noves edicions dels textos més utilitzats en la docència, però aquests textos només arriben en castellà o en anglès. Les editorials continuen negant-se a dur a terme la traducció al català d'un llibre de text, amb l'excusa del relatiu petit nombre d'estudiants que utilitzarien aquesta versió en català, comparat amb el mercat castellà, ja sigui en l'àmbit espanyol o sud-americà, o amb el mercat anglosaxó. És a dir, a classe ja podem escarrassar-nos explicant termes com *melsa*, *lobel*, *muscle*, *anca* o *melic*, que l'estudiant haurà de traduir-los per *bazo*, *lobulillo*, *hombro*, *cadera* o *ombligo*, respectivament, si vol aprofitar l'estudi en un d'aquells llibres de text.

2. Predomini de l'anglès com a «idioma científic»: És evident, i ningú no ho discuteix, que l'anglès és l'idioma dominant en la comunicació científica, i per tant una gran part de la comunicació escrita i oral dins l'àmbit de les ciències de la salut es fa també en aquesta llengua. A banda de la publicació de tractats i revistes, en la immensa majoria de reunions científiques la comunicació té lloc en anglès, ja sigui de manera exclusiva o compartida amb algun altre idioma.

La globalització, que és ja una característica de la nostra societat, ha arribat també a l'ensenyament superior. Les universitats competeixen entre si per captar estudiants de fora del país intentant fer atractius els estudis, mostrant els avantatges de rebre docència en centres prestigiosos i amb un professorat brillant i competent. A més, a poc a poc es va intentant que part d'aquests estudis —fonamentalment els de postgrau, però amb una difusió creixent també els de grau— es donin en anglès, facilitant així la comprensió als estudiants que provenen de països estrangers, en què el coneixement de l'anglès és superior al que trobem en l'alumnat del país. Aquesta és sens dubte una opció raonable i molt legítima, ja que a part d'atraure estudiants estrangers, vol també afavorir el domini i la comprensió de l'anglès per part dels estudiants propis.

Això no obstant, s'hauria d'anar amb compte per no tornar a la mateixa situació de dependència que teníem fa uns anys respecte del castellà, però ara de l'anglès. Evidentment és molt important facilitar la mobilitat dels estudiants, però no hauríem de perdre de vista que anar derivant cada vegada més cap a l'anglès com a llengua vehicular científica empobrirà la nostra llengua. Hauríem de fixar-nos en un país com França, molt gelós de la seva llengua i on, tot i estar oberts a la utilització de la llengua anglesa, procuren sempre que la seva pròpia llengua sigui la predominant.

A casa nostra veiem com moltes universitats ofereixen postgraus i mestratges en anglès i fins i tot algunes assignatures del grau són impartides també en aquesta llengua. S'hauria de buscar un equilibri entre la utilització científica de l'anglès en el postgrau buscant la màxima difusió possible, i la defensa de la nostra llengua, com a llengua normal del país. La salut d'una llengua està relacionada amb la utilització que se'n fa i l'adaptació que presenta a les necessitats de comunicació en cada context. La utilització del català en un context científic d'alt nivell, com pot ser un postgrau, serveix per dinamitzar la llengua mitjançant l'addició de neologismes per adaptar-se a la terminologia d'una determinada disciplina. Si d'entrada renunciem ja a aquest funció de la nostra llengua, substituint-la per l'anglès, estarem renunciant a la seva evolució i tornarem a una situació de dependència. No sembla lògic que després de lluitar per aconseguir que el català sigui considerat com a llengua de difusió científica, ara l'oblidem i el substituïm per l'anglès.

D'aquesta manera potser sí que farem bona l'expressió del president Suárez: «es imposible enseñar física nuclear en catalán».

10.2 Cap a l'especialitat

En Guillem va passant satisfactòriament els sis cursos del grau de Medicina i, amb les dificultats que acabem de veure, acaba el grau. Ara s'haurà de presentar al famós examen MIR (per a metges interns i residents), a partir del resultat del qual podrà optar a l'ensenyament d'una especialitat mèdica que desenvoluparà al llarg de quatre o cinc anys, depenent de l'especialitat, en règim de metge resident. Aquí trobarem ja un primer obstacle, ja que l'examen MIR —un examen de dues-centes cinquanta preguntes d'elecció múltiple— està redactat en castellà, i aquí es podria repetir tot el que s'ha dit abans respecte dels llibres de text. Més endavant tornarem sobre aquest tema, però ara cal considerar quina és la tasca del resident. Aquesta tasca és essencialment formar-se sota la direcció d'un tutor i col·laborar de manera progressiva en l'assistència als malalts. Evidentment, per dur a terme aquesta tasca el metge resident ha d'estudiar molt: ha d'assolir els coneixements que no li han estat proporcionats durant el grau (actualment és impossible que en una carrera científica hi hagi temps suficient per tractar tots els temes que formen part del seu cos de coneixements), ha de posar-se al dia de noves tècniques diagnòstiques i nous tractaments, ha de conèixer molt bé els protocols que haurà d'aplicar en cada patologia, i haurà de buscar informació que l'ajudi a comprendre i estructurar els casos que vagi assistint. En aquest període trobem també factors que afavoreixen o dificulten la docència de la medicina en català dins de la formació especialitzada.

10.2.1 Factors que afavoreixen la formació especialitzada en català

1. Existència d'obres de consulta terminològica: És conegut que l'aprenentatge de la terminologia d'una determinada disci-

plina té més dificultat que la d'un idioma estranger. En el cas d'un curs bàsic d'anglès o de francès, posem per cas, el nombre de termes a aprendre no supera els cinc mil. En el cas d'una disciplina com la medicina, només en els anys preclínic, els estudiants han d'enfrontar-se a uns tretze mil termes. Aquesta xifra arribarà als quaranta mil termes al llarg de la seva formació especialitzada, ja que aquest és el nombre dels termes utilitzats habitualment. L'aprenentatge de tots aquests termes, realitzat fonamentalment a partir de lectures o assistència a seminaris i reunions, partirà sobretot dels termes anglesos o castellans, provocant seriosos dubtes a l'hora d'expressar-los correctament en català. Afortunadament han anat sorgint una sèrie d'eines terminològiques que ajuden els professionals a anar-se construint un vocabulari tècnic correcte.

Per no estendre'ns massa en el temps, agafem com a punt de partida les paraules del senyor Suárez. Una mica abans d'aquelles infaustes paraules, cap a la meitat dels anys setanta del segle passat, l'Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i de Balears va publicar diverses edicions del *Vocabulari mèdic*, un recull terminològic d'uns tres mil termes que va ser la primera eina que es va posar a disposició dels professionals de la salut. Posteriorment, l'Acadèmia va tirar endavant el projecte del *Diccionari enciclopèdic de medicina*, en col·laboració amb diverses institucions públiques i privades. Aquest diccionari, que va veure la llum l'any 1988, conté més de cent mil entrades. Se n'han realitzat dues edicions en paper, una en versió CD, i ara com ara la consulta és accessible gratuïtament a la xarxa. Actualment, el TERMCAT treballa en l'actualització dels continguts del diccionari per a adaptar-lo a les necessitats actuals, en col·laboració amb els autors de l'obra (l'Acadèmia de Ciències Mèdiques i de la Salut de Catalunya i de Balears, juntament amb l'Institut d'Estudis Catalans i Enciclopèdia Catalana).

Durant els anys noranta, a iniciativa del llavors Departament de Sanitat i Seguretat Social de la Generalitat de Catalunya, sorgí la col·lecció de reculls lexicogràfics Berenguer Sarriera, on de manera relaxada i divertida es feia un repàs de la terminologia de les principals especialitats mèdiques. Finalment, i com diuen els anglosaxons, *the last but not the least*, cal destacar l'extraordinària tasca duta a terme pel TERMCAT, mitjançant les seves publicacions dins l'àmbit de les ciències de la salut,

com ara els diccionaris, tant en paper com en versió en xarxa, d'oftalmologia, otorinolaringologia, immunologia, psiquiatria, i el darrer *Diccionari de neurociència*, presentat el dia 19 de març de 2012, i també els seus serveis de consultes com el Cerca-term, que permet resoldre dubtes de manera immediata.

10.2.2 Factors que dificulten la formació especialitzada en català

1. Absència de publicacions en català: Si, com hem vist, a nivell del grau una part del material didàctic que reben els alumnes està en català, a l'hora de formar-se en l'especialitat el català està pràcticament absent de publicacions periòdiques, llibres i material en xarxa. La major part de les novetats en llibres mèdics es publiquen en anglès i només una petita part es tradueixen al castellà o es publiquen directament en aquesta llengua. El mateix succeeix amb les publicacions periòdiques, gairebé totes en anglès o castellà, amb algunes petites excepcions de revistes en català publicades per algunes societats mèdiques. Per tant, és clar que les fonts de formació del metge resident seran fonamentalment obres en anglès i castellà.

10.3 Ja sóc especialista!

En Guillem ja ha completat amb èxit la seva formació especialitzada, i s'ha incorporat a un centre sanitari com a metge especialista. Ha acabat ja la seva formació? No, ara comença la tercera fase de la formació d'un metge. Després de la formació de grau i de la formació especialitzada, s'inicia la formació continuada, formació que s'ha de compatibilitzar amb l'exercici de la professió. De la mateixa manera que en les altres fases, en aquest període trobem també factors que afavoreixen o dificulten la formació i àdhuc l'exercici de la medicina en català.

10.3.1 Factors que afavoreixen la formació continuada i l'exercici de la medicina en català

1. Sessions i cursos de formació continuada: La major part dels especialistes són membres d'una o de diverses societats científiques (Societat Catalana de Neurologia, de Cardiologia, de Cirurgia, de Psiquiatria, etc.). Les sessions científiques d'aquestes societats, que constitueixen la primera font de la formació continuada per als especialistes mèdics on es discuteixen els casos i avenços de l'especialitat, són impartides habitualment en català, i en català acostumen a estar també els materials que s'hi proporcionen. Per tant, almenys en aquesta modalitat de la formació continuada, la terminologia catalana és la utilitzada de manera preferent, si bé de manera no totalment acurada, com veurem després.

2. Exercici de la professió: Actualment, tots els documents administratius i clínics que s'utilitzen en l'assistència a Catalunya estan redactats en català, incloent-hi la història clínica, els informes de proves diagnòstiques i la catalogació de les malalties. Per tant, en aquest aspecte documental, el català és la llengua vehicular dins l'àmbit sanitari, si més no en les institucions públiques, si bé, com veurem a continuació, no és tan senzill com sembla.

10.3.2 Factors que dificulten la formació continuada i l'exercici de la medicina en català

1. Formació continuada: Continua el mateix problema que hem vist en parlar de la formació especialitzada. El català està totalment absent en les publicacions periòdiques, llibres i material en xarxa. La major part de les novetats en llibres mèdics es publiquen en anglès i només una petita part es tradueixen al castellà o es publiquen directament en aquesta llengua. El mateix succeeix amb les publicacions periòdiques, gairebé totes en anglès o castellà. Per a qualsevol editorial, assumir la publicació d'una revista o un llibre científic en català sense rebre una subvenció que compensi els costos és, segons les seves paraules, impossible. Per tant, aquell metge o professional de la sanitat que haurà rebut la seva formació graduada en català,

que disposa de potents eines terminològiques per utilitzar els mots científics amb precisió i que assisteix a cursos i sessions de formació continuada en català, ha de tornar a la terminologia castellana o anglesa si es vol mantenir al dia llegint articles de la seva especialitat o consultant les monografies recents.

2. Exercici de la professió: En aquest punt conflueixen diversos aspectes. El primer té a veure amb l'anomenat «desplaçament sanitari». És ben sabut que, dins del mateix Estat, es produeixen desplaçaments entre les comunitats autònomes, de manera que en els hospitals i centres d'assistència primària s'atenen persones procedents d'altres comunitats, de manera ocasional (per vacances o per visites esporàdiques) o no tan ocasional (persones amb parents a Catalunya que aprofiten aquesta circumstància per ser atesos per la sanitat catalana). Moltes d'aquestes persones no coneixen el català i per tant el metge o qualsevol altre professional de la salut no pot expressar-se en català ni utilitzar la terminologia catalana. Aquest punt no constitueix cap dificultat seriosa, ja que el professional està perfectament preparat per utilitzar el castellà o l'anglès, en cas d'estrangers. El problema és que després de l'assistència s'ha de fer el corresponent informe, al qual s'han d'adjuntar els de les proves diagnòstiques, etc., que, com hem vist, estan redactats en català. Aquí el metge estarà sotmès a pressió pels seus malalts de fora de Catalunya, que li exigiran que tota la documentació estigui redactada en castellà, ja que, pel que sembla, algunes comunitats autònomes no accepten els informes redactats en català. Com s'ha de resoldre aquesta situació? Jo ara mateix no puc respondre, però el que sí que es pot dir és que, amb l'enorme càrrega assistencial que estan suportant els nostres professionals, ells no poden traduir aquesta documentació, suposant que s'hagi de fer. De tota manera és curiós constatar com, per exemple, si a un determinat hospital andalús hi arriba un informe redactat en català, posen el crit al cel i no es molesten a llegir-lo, mentre que no tenen cap inconvenient a llegir o fer traduir un informe procedent d'un hospital anglès o francès. Estrany, oi?

Un altre aspecte és el del gran nombre d'immigrants que s'atenen en els centres sanitaris. Molts d'aquests no parlen ni entenen el català i de vegades ni tan sols el castellà. Com li diem a un immigrant d'Amèrica del Sud que té un problema al fetge?

Si hom li ha de fer entendre què és fetge, i davant la saturació de consultes i urgències, el metge tirarà pel camí del mig i escollirà la forma hígado.

Un tercer aspecte és el de l'arribada de nombrosos professionals estrangers per cobrir la «manca» d'especialistes en els nostres centres assistencials, impulsada pel Govern. A banda que aquesta manca d'especialistes sigui real o no, el fet és que en els darrers anys s'han anat incorporant professionals procedents sobretot d'Amèrica del Sud, del Magrib i dels països de l'est d'Europa. Evidentment aquests professionals, per més bona voluntat que tinguin, no poden utilitzar de manera ràpida i precisa la terminologia catalana, i això porta cap al fet que la resta de professionals, amb intenció de ser educats, però també per estalviar temps, utilitzin directament la terminologia castellana o anglesa.

Després de tot aquest recorregut, podem dir que malgrat que s'ha avançat força des del temps del senyor Suárez, encara hi ha serioses dificultats perquè un ciutadà d'aquest país, com en Guillellem, es pugui formar en català en l'àmbit mèdic i pugui exercir la seva professió utilitzant la terminologia catalana que ha après. Aquestes dificultats necessiten un resposta, i la resposta ha de ser, per una part, política, fent que materials, llibres i revistes puguin estar en català i solucionant els problemes administratius que van sorgint. Però la resposta no només ha de ser política o administrativa. Nosaltres hi hem de posar el nostre esforç i treballar per ser els primers d'expressar-nos correctament en el llenguatge tècnic de la medicina. En aquesta línia, i per acabar aquesta comunicació, voldria posar dos exemples de mala utilització de la terminologia mèdica que estan bastant estesos, la correcta utilització dels quals només depèn de nosaltres.

10.4 Dos exemples recurrents de mala utilització de la terminologia mèdica

10.4.1 Oïda o orella?

És ben sabut que el sentit de l'audició o oïda està situat en un conjunt d'estructures anatòmiques que anomenem

orella, i així distingim l'*orella externa*, de la qual forma part el pavelló auricular i el conducte auditiu extern; l'*orella mitjana*, en la qual trobem els ossets auriculars i la trompa d'Eustaqüi; i l'*orella interna*, on trobem els receptors de l'audició i de l'equilibri. La inflamació d'aquestes estructures donarà lloc a otitis, que pot afectar l'orella mitjana, etc. És a dir, el sentit és el de l'oïda, mentre que l'estructura anatòmica que el conté és l'orella.

És clar, oi? Doncs sembla que no gaire, ja que en moltes històries clíniques, en conferències, i fins i tot en classes hom pot sentir termes com *anatomia de l'oïda*, *oïda externa*, *oïda mitjana*, *oïda interna*, etc., assimilant la terminologia castellana, per a la qual la *oreja* és el pavelló auricular, i les parts anatòmiques de l'òrgan de l'audició són *el oído externo*, *el oído medio* i *el oído interno*.

No hauríem de ser una mica més curosos amb el llenguatge? És tan fàcil com consultar qualsevol dels diccionaris (no cal que sigui de medicina, ja que és un terme ben conegut) o fer una consulta al Cercaterm. Però sembla que això no tothom està disposat a fer-ho.

10.4.2 Maneig de malalts o de cavalls?

Darrerament, dins l'àmbit mèdic es parla molt del *maneig*: *maneig del malalt hipertens*, *maneig de la hipertensió*, *maneig del pacient* que consulta per lumbàlgia, *maneig preoperatori*, etc., per similitud amb el castellà *manejo*, utilitzat fonamentalment a l'Amèrica del Sud, o amb el *management* dels anglosaxons. És correcta aquesta utilització? Doncs sembla que no. D'acord amb la definició que hom pot trobar al *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans, *maneig* és l'acció de manejar, de fer anar o funcionar una cosa amb la mà o les mans', com per exemple el maneig de les armes o el maneig dels cavalls. Els termes adequats per a aquestes altres situacions de l'àmbit mèdic serien *atenció* o *gestió*: *atenció del malalt hipertens*, *gestió de la hipertensió*, *gestió del pacient* que consulta per lumbàlgia, *atenció preoperatoria*. Òbviament nosaltres no manegem un malalt com ho fariem amb un cavall. Per què llavors ho diem igual? Aquest és un exemple de com

un terme procedent d'una llengua estrangera s'incorpora al nostre llenguatge desplaçant els termes adients i, a més, provocant fortes reticències per canviar-ho.

Aquests són només dos exemples que estan molt arrelats i, malgrat els nostres esforços, és molt difícil de redreçar la situació.

Aquest ha estat un breu recull de l'estat en què es troba la utilització de la terminologia catalana en l'àmbit de les ciències de la salut. Com podem veure hem avançat força des d'aquell «es imposible enseñar física nuclear en catalán», però com també hem vist, ens queda molt per fer... I ens hem de posar a treballar per normalitzar aquesta situació.

11. Difusió i ús dels termes de l'escenografia i la navegació tradicional catalana

Jordi Salvador

JORDI SALVADOR GRÀCIA

Llicenciat en Arts Escèniques en l'especialitat d'escenografia. Ha treballat durant més de trenta-cinc anys en centenars de produccions escenogràfiques, vinculat inicialment a l'empresa familiar Germans Salvador i posteriorment a La Teatreria. Paral·lelament, des de 1986 forma els futurs tècnics d'espectacle a l'Institut del Teatre, el Taller de Tecnologia de l'Espectacle o la Universitat Complutense de Madrid. És sotscapec tècnic al Gran Teatre del Liceu.

Ha publicat dues monografies sobre maquinària escènica i dissenys d'articles tècnics en revistes especialitzades. Actualment és doctorand en Arts Escèniques amb la tesi Diccionari d'escenografia i escenotècnia. En el vessant no professional publicà el recull terminològic de navegació tradicional Paraules de Mar. Des de fa anys col·labora amb el TERMCAT com a expert en escenografia i navegació tradicional catalana.

Què fa un escenògraf, més habituat als escenaris, decorats, actors, llums i treball a l'ombra, en el món de la terminologia? Quin és el lligam entre aquestes dues activitats tan allunyades, a priori? L'ensenyament, l'educació i més especialment la formació ocupacional.

Quan un professional en qualsevol activitat s'ha de plantejar de transmetre el seu ofici a d'altres, sovint es planteja el problema del «com?». Les seves àrees de coneixement les ha après per experiència, però sovint no per un estudi curricular. La major part dels experts docents que treballem en la formació ocupacional no tenim una formació pedagògica prèvia, fet

que porta, sovint, al fracàs formatiu. Generalment, és la voluntat i l'amor pel propi ofici allò que fa desitjar la transmissió del coneixement. Per fer-ho cal esbudellar, analitzar i sintetitzar tècniques, procediments i trucs d'un ofici per motivar, ensenyar, equivocar-se i corregir aquesta transmissió del coneixement.

L'àmbit de la formació ocupacional és sovint de parla castellana. En els darrers anys s'hi ha incorporat un bon nombre d'alumnes procedents de la immigració internacional, tant europea com sobretot sud-americana. Les classes es desenvolupen sempre en català, i per tant la terminologia difosa és en aquesta llengua. De fet són aquests vint-i-sis anys de formació i prop del miler d'alumnes que han passat per aquests cursos els que han fet possible la catalanització dins els escenaris entre els tècnics. Cal recordar que la llarga nit del franquisme foragità el català de dins els escenaris en un temps on s'accedia a aquest món laboral a través d'un aprenentatge que sovint tenia vincles familiars. La manca d'especialització d'aquests oficis en aquell temps facilità la incorporació de moltes persones arribades amb les onades immigratòries provinents sobretot d'Andalusia, Múrcia i Extremadura. Persones que en cap cas veieren necessari aprendre una llengua diferent de la castellana.

Durant la dècada dels anys vuitanta del segle passat el teatre i l'espectacle en general gaudiren d'una important expansió. Es crearen un bon nombre de nous espais escènics i companyies teatrals. Això significà una demanda de tècnics que no pogué ser coberta per l'oferta «familiar» del moment. L'any 1986 apareix a Barcelona el Taller de Tecnologia de l'Espectacle a l'ombra de la Universitat Politècnica de Catalunya. Des d'un primer moment vaig formar part d'un projecte que fou pilot a l'Estat i que s'ha mantingut viu —amb molts problemes econòmics— fins a aquest curs acadèmic. Posar en marxa aquesta formació també significà descobrir que no existia cap mena de bibliografia en català o castellà aprofitable per a aquesta mena de formació. Bona part dels llibres tècnics estaven escrits en francès o anglès. El desconeixement crònic de llengües estrangeres dels nostres joves —menys ara, que tots «trepitgen» l'anglès— i la impossibilitat de consultar en els diccionaris generals la terminologia específica dels diferents oficis tècnics de l'escenari crearen la llavor.

Aquesta llavor no fou altra que la redacció en format d'apunts d'un senzill vocabulari de seixanta termes en català, castellà, italià, francès i anglès, que fou repartit entre els alumnes durant un grapat de promocions. Foren els mateixos alumnes i companys formadors els qui m'incitaren a continuar el treball per crear un diccionari. L'inici fou anunciat fins i tot a la premsa del moment. Amb el meu germà Joan i un nebot, l'Aleix, començarem un dels aspectes fonamentals d'aquesta obra com són les il·lustracions. El projecte, però, depenia de la meua feina dins el taller d'escenografia dels Germans Salvador, per la qual cosa aquest s'anà arraconant en funció de la càrrega de treball escenogràfica. No s'oblidà, però, i així, en tots els viatges a l'estranger, no em descuidava de visitar llibreries especialitzades per adquirir qualsevol text o diccionari que pogués servir de bibliografia.

Ja entrat aquest segle el projecte seguia viu. L'esperó per a la seva continuïtat i finalització han estat els estudis de Postgrau d'Arts de l'Espectacle. Un primer treball de recerca ja amplià fins a vuit-cents cinquanta termes (aproximadament) aquell treball inicial en forma de vocabulari, ampliant també el nombre d'idiomes fins a sis: català, castellà, francès, italià, anglès i alemany. L'acceptació per part de la Universitat Autònoma de Barcelona del projecte de tesi d'un *Diccionari d'escenografia i escenotècnica* ha estat decisiva per a la conclusió de l'estudi.

Al bell mig d'aquest estudi sobre terminologia teatral, i com aquell que es troba amb un fill inesperat, sorgeix un treball com *Paraules de mar - Recull terminològic de navegació tradicional*. Sovint les aficions de les persones són la vàlvula de seguretat que els fa mantenir la pressió correcta en l'activitat professional habitual. En el meu cas aquesta afició no deixa de ser una història d'amor amb la mar, la navegació tradicional i el patrimoni marítim. El detonant —sempre n'hi ha un— fou una novel·la de Patrick O'Brien, *The Catalans* (1953). L'autor és més conegut per la versió cinematogràfica de *Master and Commander*. La seva lectura em descobrí la inexistència d'un diccionari nàutic en català. També hi tingué molt a veure la meua amistat amb Glòria Mauri, filla, dona, mare de pescadors i ella mateixa pescadora del port de Palamós: una persona amb qui he compartit moltes singladures a bord d'un llaüt, la *Pepeta*. El seu lèxic, empordanès al cent per cent, és ric. Ella és una gran amant

de la cultura de la Costa Brava, i amb la seva ajuda, la bibliografia escadussera d'alguns apèndixs i un treball de «rata de biblioteca», sorgí *Paraules de mar*. El text fou il·lustrat amb moltes fotografies facilitades per amics en una aposta per demostrar que tot aquell lèxic i la navegació tradicional segueixen ben vius en els ports, platges i cales del nostre litoral. El treball, que fou revisat pel TERMCAT, va ser publicat gràcies a la col·laboració de la desapareguda Caixa Girona.

Però relacionats amb el *Diccionari d'escenografia i escenotècnia* havien d'aparèixer un parell de treballs importants. L'un fou la traducció del *TEC Guide bilingue du régisseur en tournée*, d'Emmanuelle Stäuble, en la seva edició del francès al castellà: se'n féu la versió catalana, però no s'arribà a publicar. El treball sortí a les llibreries publicat per Editions AS de París l'any 2010.

El segon i potser més important fou la incorporació del català en el *Digital Theatre Words (DTW)*. El *DTW* és un diccionari editat i publicat per l'Organisation Internationale d'Scénographes, Techniciens et Architectes de Théâtre (OISTAT), que incorporarà una quarantena d'idiomes d'arreu del món sobre una terminologia bàsica de 2.100 termes. La versió actual és la d'un gran diccionari en línia —sense suport paper— que permet un accés múltiple de recerca: terme concret, família o il·lustració interactiva. El *DTW* també incorpora la definició de tots els termes en totes les llengües adaptades a la realitat de cada territori. L'obra encara no està acabada, però fou presentada amb nou idiomes complets (inclòs el català) el juliol de 2011 a Praga (República Txeca).

El treball en el *DTW*, i en conseqüència el *Diccionari d'escenografia i escenotècnia*, han posat de manifest la distància que hi ha entre el diccionari de la llengua general i la realitat als nostres escenaris. Actualment en la major part dels teatres catalans la llengua vehicular és el català. Això ha estat possible per la incorporació durant dues dècades de tècnics provinents d'una formació ocupacional feta en català. Per tant, la incorporació de la terminologia tècnica normalitzada s'ha fet sense problemes. Ara bé, el català té moltes mancances, sobretot en tot allò que fa referència a les noves tecnologies. La constant aparició de nous aparells i tècniques sol deixar fora de joc la nostra llengua, parasitada aquest cop per l'anglès. Sovint hi ha

un terme en català que fa referència a un aparell ja desfasat i que es pretén que sigui el mateix per als nous aparells. Un exemple clar el trobem en el *regulador de llum*. El terme per definició és molt ampli: en els escenaris dels reguladors en diem *dimers*. Això per a un lingüista és una aberració, perquè un dímer, segons el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans, és un polímer format per la unió de dues molècules idèntiques. Evidentment es tracta d'un manlleu anglès del terme *dimmer*. I per altra banda, en l'àmbit de l'escenografia un *regulador* és cadascuna de les línies que es tracen com a guia sobre un decorat pintat en el moment de dibuixar, per poder corregir els errors derivats del traspàs d'un esbós a petita escala al damunt del decorat d'una perspectiva obliqua. Aquest és un dels diferents exemples que sorgeixen entre els més de 2.500 termes del treball. Ara el terme en qüestió és en mans de l'organisme corresponent que «dictarà» una sentència que pot apropar-se, o no, a la realitat de la parla de les persones que treballen en el dia a dia als escenaris.

El *Diccionari d'escenografia i escenotècnia* serà una obra que incorporarà 2.573 termes en sis idiomes: català, castellà, francès, italià, anglès i alemany. Tots els termes tindran la definició en català. També inclou 1.100 il·lustracions, que acompanyen en l'edició final el terme, en forma de dibuixos i imatges. Molts dels termes incorporen notes tècniques que amplien el coneixement i l'ús de l'element. L'arbre de camp abraça per una banda totes les tècniques relacionades amb el món de l'escenari (luminotècnia, so, attrezzo, vestuari, producció, etc.), i per una altra les relacionades específicament amb l'escenografia (materials, disseny, construcció, decorats, figurins, etc.). El diccionari pretén ser una eina tant per a professionals com per a afeccionats del teatre i les arts escèniques. Ha de servir per fixar i ampliar la terminologia catalana a les noves tècniques i materials que dia a dia, i sovint massa ràpidament, s'incorporen a aquesta part fosca i oculta de l'escenotècnia.

Proposta de conclusions

Aquesta proposta de conclusions es va fer pública al web del TERMCAT poc després de la jornada, i les persones interessades hi van poder fer esmenes i addicions.

- 1) Cada llengua té les seves especificitats pel que fa a la difusió i l'ús dels termes, segons el tipus de llengua i el seu context sociolingüístic, demogràfic, legal i polític. Així, tot i que podem tenir com a referència les experiències d'altres llengües, no es poden establir paral·lelismes de manera automàtica a l'hora d'extreure conclusions sobre els usos lingüístics i terminològics.
- 2) La pertinença a una comunitat d'usuaris d'un àmbit específic determina fortament l'ús de la llengua i la terminologia, tant pel que fa a les seleccions lèxiques com a les de registre o de canal, o a les mateixes tries de llengua. Com és sabut, són els factors socials i humans els que més pes tenen en els canvis lingüístics.
- 3) Els usos escrits i els usos orals de la llengua, i el nivell de formalitat de les comunicacions condicionen molt les tries terminològiques. Per exemple, els mitjans de comunicació tenen unes necessitats específiques per a determinats gèneres discursius (sobretot orals i informals) que no sempre es recullen en les propostes terminològiques estàndard. En canvi, en altres contextos, com en traduccions de textos legals o molt tècnics, és necessari poder disposar de solucions úniques en català que puguin correspondre inequívocament a formes en altres llengües. D'aquí ve la importància de poder disposar de terminologies adaptades a diferents registres.
- 4) Encara hi ha molt terreny per explorar en l'àmbit de la difusió de la terminologia, perquè moltes de les solucions terminològiques existents no s'usen simplement perquè no són conegudes pels usuaris.

- 5) Perquè la difusió sigui efectiva és important utilitzar els canals de comunicació, de relació o de treball habituals en cada sector d'especialitat. És molt més fàcil que un metge utilitzi una terminologia que troba associada a la història clínica informatitzada que no que l'hagi d'anar a buscar en un web o recurs fora del seu àmbit.
- 6) La disponibilitat de textos especialitzats en català (manuals universitaris, nomenclatures, obres de referència), amb qualitat lingüística i terminològica, en els formats habituals de consulta (en línia, en les aplicacions de cada sector, etc.) es veu com un element bàsic per a l'ús del català especialitzat. Tots aquests materials han d'estar en renovació contínua perquè altrament deixen de ser actuals. L'actualització permanent és, però, una tasca que té uns costos elevats i que requereix planificació i priorització.
- 7) De la mateixa manera, la implicació dels experts i dels usuaris en l'elaboració de terminologies és una garantia del seu èxit posterior en els àmbits d'especialitat, atès que els termes incorporen el punt de vista i la sensibilitat dels seus destinataris.
- 8) Per augmentar l'eficàcia de les accions de difusió és recomanable elaborar un estudi previ de l'àmbit en què es vol incidir, identificant les comunitats d'usuaris i les seves característiques pel que fa a les comunicacions.
- 9) Els estudis sociolingüístics, amb diferents aproximacions, poden fornir un marc general de coneixement sobre els usos terminològics en una determinada comunitat d'usuaris. Els estudis terminomètrics poden aportar dades quantitatives complementàries que informin sobre el comportament de termes concrets.
- 10) En l'àmbit científic i tecnològic, el pes de la llengua anglesa, com a creadora i difusora del coneixement, és enormement difícil de contrarestar. Aquest fet provoca, d'una banda, una servitud en la creació d'alternatives catalanes i, de l'altra, un retard desavantatjós en la disponibilitat dels termes catalans.
- 11) L'acció coordinada d'institucions científiques i lingüístiques en la creació i difusió de terminologies afegeix valor a les propostes terminològiques i en facilita la im-

plantació en els sectors d'especialitat. El fet de disposar de solucions de referència en català és un factor clau per a poder garantir l'ús (i l'ús adequat) de la llengua i la terminologia. També ho és el treball en xarxa, aprofitant les potencialitats d'Internet i les xarxes socials.

- 12) La formació dels experts o dels futurs experts de les diverses àrees en coneixements terminològics propis del seu àmbit d'especialitat (identificació dels recursos creatius de la pròpia llengua, localització de fonts de consulta, estratègies de gestió terminològica, etc.), sigui en el marc dels graus o dels postgraus, es veu com un element estratègic per a garantir l'ús de terminologies adequades i en català.

Barcelona, 23 de juliol de 2012

ÍNDIX GENERAL

Introducció	9
Institucions col·laboradores i programa	12
Presentació de la jornada	
Rosa Colomer	15
1. Diffusion et usage des termes au Québec : bilan des recherches socioterminologiques	
Jean Quirion	19
1.1 Introduction et contexte	19
1.2 Question de recherche et méthodologie	23
1.3 Variation sociale au Québec : facteurs étudiés dans les enquêtes d'implantation	24
1.3.1 Appartenance à un groupe social	24
1.3.2 Situations de communication et registres de langue.	31
1.3.3 Modes de diffusion des innovations terminologiques.	34
1.3.4 Attitude envers les terminologies	37
1.3.5 Contraintes situationnelles au sein d'une entreprise.	39
1.4 Analyse	41
1.5 Conclusion et perspectives	45
1.6 Références	47
Difusió dels termes i mediadors lingüístics	51
2. La difusió de la terminologia en la localització	
Anna Maria Agustí	53
2.1 Traducció, localització i terminologia	53
2.2 Llengua i societat	54
2.3 Llengua i empresa	55

2.4	Llengua i Internet.	56
2.5	Terminologia implantada i propostes de millora. .	57
2.6	Bibliografia	59
3.	Difusió i ús dels termes: l'experiència dels Serveis Lingüístics de la Universitat de Barcelona Àngels Egea	61
4.	ESTEN, eina de seguiment de la terminologia normalitzada Mercè Lorente.	67
4.1	Justificació de la intervenció.	67
4.2	La implantació de la terminologia com a tema de recerca	68
4.3	A propòsit de les orientacions en l'estudi de la implantació	69
4.4	ESTEN, eina de seguiment de la terminologia normalitzada.	71
4.4.1	Accés a ESTEN.	72
4.4.2	Funcionalitat d'ESTEN	73
4.4.3	Primeres anàlisis amb ESTEN	76
4.5	Comentaris finals.	78
4.6	Bibliografia	80
5.	Les propostes terminològiques a Televisió de Catalunya Ernest Rusinés	83
5.1	El model lingüístic de TVC i els contextos	83
5.2	Les propostes.	86
5.3	Vies possibles.	89
6.	L'assessorament lingüístic al Parlament: ús i difusió de la terminologia legislativa Margarida Sanjaume	91
6.1	Les lleis de Catalunya com a mitjà de difusió de terminologia	91
6.2	La terminologia legislativa: de l' <i>any de plor</i> a les <i>famílies homoparentals</i> i altres termes	92
6.3	La implantació terminològica: el cas de l' <i>assetjament sexual</i>	95
6.4	El paper clau dels assessors lingüístics en la normalització i la difusió de termes	97
6.5	Referències bibliogràfiques.	99

Ús dels termes en els àmbits especialitzats	101
7. Difusió i ús dels termes en l'àmbit de l'esport	
David Gladwell	103
7.1 Introducció	103
7.2 Elements que faciliten a l'entorn esportiu la difusió dels termes catalans	104
7.3 Elements que dificulten la difusió dels termes catalans	105
7.4 Propostes terminològiques que es poden considerar ben implantades en l'ús	106
7.5 Propostes terminològiques que no acaben de tenir un ús general	106
7.6 Propostes per afavorir l'ús dels termes catalans en l'àmbit esportiu	107
8. Producció i difusió de la terminologia especialitzada en l'àmbit de les tecnologies de la informació geogràfica	
Joan Nunes	109
8.1 El problema: tecnologia forana, terminologia forana	109
8.2 Dificultats per a la producció de terminologia específica de SIG en català	110
8.3 Dificultats per a la difusió de la terminologia específica de SIG en català	111
8.4 Factors que poden afavorir l'establiment de terminologia específica de SIG en català	113
8.5 Factors que afavoreixen la difusió de la terminologia específica de SIG en català	114
8.6 Terminologia fàcil – terminologia difícil	116
8.7 Algunes propostes operatives	118
9. Difusió de la terminologia pròpia de la nanociència i la nanotecnologia	
Francesca Peiró	121
9.1 Context de la nanotecnologia en l'entorn de la Universitat de Barcelona	121
9.2 Facilitats i dificultats en la difusió dels termes en català	124
9.3 Generalització i problemes en la implantació de nous termes	126
9.4 Propostes per a millorar la implantació	129

10. Ús dels termes en l'àmbit de les ciències de la salut	
Josep Reig.....	133
10.1 Jo vull ser metge!	134
10.1.1 Factors que afavoreixen la docència en català	135
10.1.2 Factors que dificulten la docència en català	136
10.2 Cap a l'especialitat.	139
10.2.1 Factors que afavoreixen la formació especialitzada en català	139
10.2.2 Factors que dificulten la formació especialitzada en català	141
10.3 Ja sóc especialista!	141
10.3.1 Factors que afavoreixen la formació continuada i l'exercici de la medicina en català	142
10.3.2 Factors que dificulten la formació continuada i l'exercici de la medicina en català	142
11. Difusió i ús dels termes de l'escenografia i la navegació tradicional catalana	
Jordi Salvador.....	147
Proposta de conclusions	153
Índex general	157

en primer terme

Aquest llibre presenta un conjunt de reflexions sobre quins aspectes faciliten o dificulten la difusió i l'ús dels termes catalans: quins criteris són més rellevants a l'hora de difondre un terme català?; quins arguments expliquen que una determinada forma es difongui i s'utilitzi amb normalitat i altres formes no s'implantin en l'ús?

El volum recull les aportacions fetes pels ponents del Quebec i de Catalunya que van participar a la jornada organitzada pel TERMCAT el juny de 2012, els quals aborden la temàtica a partir d'estudis sociolingüístics i de la pràctica professional com a especialistes en lingüística, medicina, periodisme, geografia, nanotecnologia, etc.

El present títol és el 10è número de la col·lecció En Primer Terme, editada per Eumo i el TERMCAT per difondre criteris metodològics i estudis relacionats amb la terminologia.

ISBN 978-84-9766-461-5

9 788497 664615